

Ref

Statens
offentliga
utredningar

1975:10

Social-
departementet

Rörlig pensionsålder

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

Betänkande av pensionsålderskommittén
Stockholm 1975

U
S

Ref

Statens
offentliga
utredningar

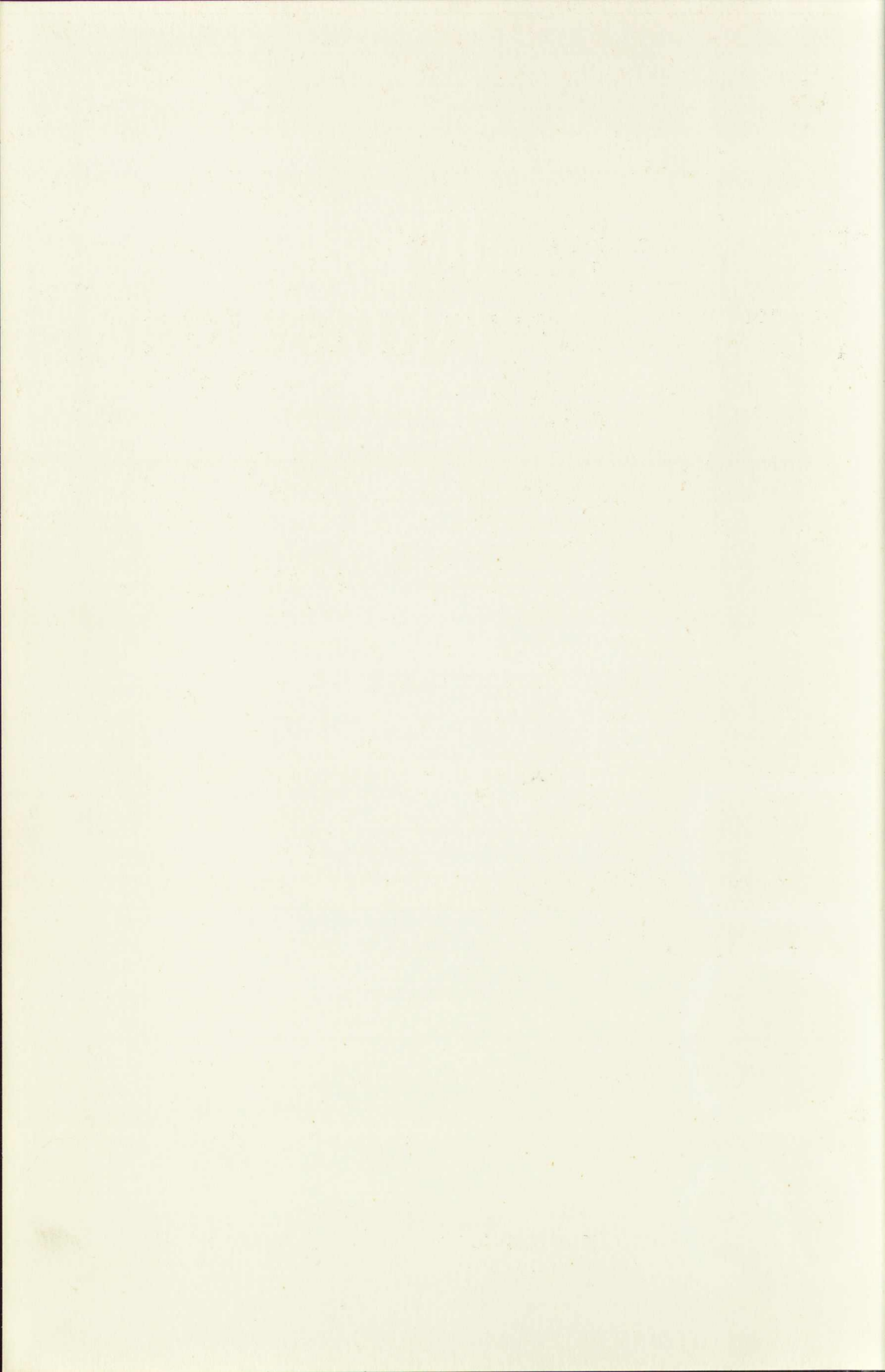
1975:10

Social-
departementet

Rörlig pensionsålder

SOU

Betänkande av pensionsålderskommittén
Stockholm 1975

Statens Offentliga Utredningar
1975:10
Socialdepartementet

Rörlig pensionsålder

Betänkande av pensionsålderskommittén
Stockholm 1975

Till Statsrådet och chefen för socialdepartementet

Pensionsålderskommittén, som tillkallades av statsrådet och chefen för socialdepartementet efter Kungl. Maj:ts bemyndigande den 27 maj 1970 för att utreda frågan om pensionsåldern m. m., får härmed avlämna delbetänkande angående rörlig pensionsålder. Under arbetet med betänkandet har kommittén haft följande sammansättning: presidenten i försäkringsdomstolen Liss Granqvist, tillika ordförande, generaldirektören i arbetarskyddsstyrelsen Gunnar Danielson, riksdagsledamöterna Alvar Andersson, Göran Karlsson, Ingemar Mundebo och Carl Göran Regnéll samt f. förbundsordföranden Yngve Persson.

Som experter har medverkat biträdande direktören i Tjänstemännens Centralorganisation Karl-Erik Nilsson, sekreteraren i Landsorganisationen i Sverige Gustav Persson, kammarrättslagmannen Carl Axel Petri, försäkringsdomaren Sten Erik Strandberg och biträdande direktören i Svenska Arbetsgivareföreningen Inge Svensson. Sekreterare åt kommittén har varit rådmannen Börje Wilhelmsson, hovrättsassessorn Kenneth Bratthall och kammarrättsfiskalen Leif Alkman.

F. d. byråchefen i riksförsäkringsverket Åke Kjellström har biträtt kommittén med erforderliga beräkningar. För innehållet i bilaga 1 svarar professorn Sven Forssman.

Kommittén, som tidigare avlämnat delbetänkandet (SOU 1974:15) Sänkt pensionsålder m. m., fortsätter sitt utredningsarbete rörande standardsäkring av pensionssystemet, ändrade regler för avgiftsfinansieringen av pensionssystemen samt ett flertal frågor angående bl. a. efterlevandepensionering och intjänande av pensionspoäng inom tilläggpensioneringen, vilka sistnämnda frågor överlämnats till kommittén under utredningsarbetets gång.

Ledamöterna Yngve Persson och Regnéll har avgivit reservationer. Ledamöten Andersson och experten Svensson har avgivit särskilda yttranden.

Stockholm i januari 1975

Liss Granqvist

Alvar Andersson

Gunnar Danielson

Göran Karlsson

Ingemar Mundebo

Yngve Persson

Carl Göran Regnéll

/Börje Wilhelmsson, Kenneth Bratthall,

Leif Alkman

Innehåll

Sammanfattning	7
Författningsförslag	11
1 <i>Gällande bestämmelser och statistiska uppgifter om allmän pension samt kostnaderna för den allmänna pensioneringen</i>	31
1.1 Inledning	31
1.2 Folkpension	31
1.3 Tilläggförmåner inom folkpensioneringen	34
1.4 Försäkringen för tilläggspension (ATP)	37
1.5 Statistiska uppgifter och kostnader	41
2 <i>Huvuddragen av ålders-, sjuk- och förtidspensionsreglerna inom andra pensionssystem än den svenska allmänna pensioneringen</i>	45
2.1 Tjänstepension i Sverige	45
2.1.1 Statlig tjänstepension	45
2.1.2 Kommunal tjänstepension	46
2.1.3 Privat tjänstepensionering	47
2.1.3.1 Industrins tilläggspension för tjänstemän (ITP)	47
2.1.3.2 Särskild tilläggspension (STP) och avtalsgruppsjukförsäkring (AGS) för arbetare	48
2.2 Rörlig pensionsålder i vissa länder	50
2.2.1 Inledning	50
2.2.2 Norge	50
2.2.3 Danmark	52
2.2.4 Finland	54
2.2.5 Island	55
2.2.6 Västtyskland	55
3 <i>Kommitténs uppdrag</i>	57
4 <i>Kommitténs förslag till sänkt pensionsålder (SOU 1974:15) samt propositionen 1974:129</i>	61

5	<i>Rörlig pensionsålder</i>	65
5.1	Inledning	65
5.2	Förtidspensioneringens utveckling	65
5.2.1	Den vidgade förtidspensioneringen. 1970 och 1972 års reformer	65
5.2.2	Beståndet av förtidspensioner före 1970 års reform . .	68
5.2.3	Verkningarna av reformerna	72
5.3	Kommitténs överväganden beträffande rörlig pensionsålder .	79
5.3.1	Allmänna synpunkter	79
5.3.1.1	Utgångspunkter för kommitténs bedömning .	79
5.3.1.2	Önskemål om ökad rörlighet	80
5.3.1.3	Möjligheter att tillgodose önskemålen inom den allmänna pensioneringen	81
5.3.1.4	Möjligheter att tillgodose önskemålen inom de på kollektivavtal grundade pensionsanord- ningarna	86
5.3.2	Förtida och uppskjutet uttag	89
5.3.2.1	Gällande bestämmelser	89
5.3.2.2	Förtida och uppskjutet uttag efter sänkningen av den generella pensionsåldern	90
5.3.2.3	Det nuvarande beståndet av i förtid uttagna och uppskjutna pensioner	92
5.3.3	Delpension	95
5.3.4	Arbetslöshetsersättning, anställningstrygghet, m. m. .	97
5.3.5	Sammanfattning av kapitel 5	99
6	<i>Kostnader för och finansiering av de föreslagna reformerna</i> .	101
7	<i>Specialmotivering till författningsförslagen</i>	105
	Reservation av ledamoten Yngve Persson	117
	Reservation av ledamoten Regnéll	121
	Särskilt yttrande av ledamoten Andersson	123
	Särskilt yttrande av experten Svensson	124
	<i>Bilaga</i> Åldrande, hälsa, arbetsförmåga och pensionering	127

Sammanfattning

Pensionsålderskommittén lägger i detta delbetänkande fram förslag om ökade möjligheter till en rörlig pensionsålder.

I enlighet med regeringens förslag i prop. 1974:129 har riksdagen i december 1974 beslutat att den allmänna pensionsåldern den 1 juli 1976 skall sänkas till 65 år (jfr SfU 1974:32). I den av riksdagen godtagna propositionen har uttalats att vid samma tidpunkt skall genomföras ökade möjligheter till en rörlig pensionsålder med utgångspunkt i en allmän pensionsgräns vid 65 år.

Kommittén redovisar i betänkandet verkningarna av den år 1970 och 1972 beslutade reformeringen av förtidspensioneringen inom den allmänna försäkringen. Redogörelsen visar att förtidspensionen genom dessa reformer utvecklats från en sjuk- och invalidpension till en pension med individuell pensionstidpunkt för dem som på grund av medicinska eller arbetsmarknadsmässiga skäl har störst behov av varierande pensionsålder. Kommittén har vid uppföljningen av reformernas verkningar kommit till uppfattningen att den vidgade förtidspensioneringen är av stor betydelse. Förtidspensionen skall enligt kommitténs förslag även framdeles utgöra en viktig del i den allmänna pensioneringens regelsystem för möjlighet till rörlig pensionsålder mellan 60 och 65 år.

Förtidspensioneringen ger samma pensionsnivå för både folkpension och ATP som vid den allmänna pensionsåldern och utgår efter individuell prövning. Enligt lagen om allmän försäkring har den försäkrade emellertid också möjlighet att genom förtida och uppskjutet uttag av ålderspension inom vissa gränser själv bestämma när han önskar erhålla sin ålderspension från folkpensioneringen och ATP. Därvid reduceras ålderspensionen vid förtida uttag och ökas vid uppskjutet uttag. Reduktions- och påslagsfaktorn är 0,6 % för varje månad. F. n. kan den försäkrade ta ut hel ålderspension från 63 års ålder och erhålla förhöjning av pensionen genom uppskjutet uttag till 70 års ålder. Den försäkrade kan f. n. återkalla ett förtida uttag endast en gång. Inom ATP beräknas inte pensionsgrundande inkomst för år då den försäkrade åtnjuter pension. Detta betyder bl. a. att den försäkrade inte kan tillgodoräknas pensionspoäng vid förtida uttag.

Kommittén anser att systemet med förtida och uppskjutet uttag av ålderspension från folkpensioneringen och ATP bör byggas ut och förbättras. Förtida uttag föreslås kunna ske fr. o. m. den månad den försäkrade fyller 60 år och förhöjning av ålderspension föreslås kunna ske

genom uppskjutet uttag t. o. m. den månad varunder den försäkrade fyller 70 år. Reduktionsfaktorn vid förtida uttag föreslås sänkt från 0,6 % till 0,5 % per månad. Påslagsfaktorn vid uppskjutet uttag föreslås oförändrad till 0,6 % per månad. Både förtida och uppskjutet uttag skall kunna avse hel eller halv ålderspension. Den nya möjligheten till uttag även av halv ålderspension bedömer kommittén vara av värde för den som kan trappa ned sitt förvärvsarbete under de år som närmast föregår övergången till hel ålderspension. För den som kombinerar ett halvt förtida uttag av ålderspension med förvärvsarbete föreslår kommittén att pensionsgrundande inkomst skall beräknas inom ATP. Kommittén föreslår vidare slopande av begränsningen då det gäller återkallelse av förtida uttag.

Kommitténs förslag i denna del innebär att den försäkrade får valfrihet beträffande pensioneringstidpunkt i åldern 60–70 år. Det ges vidare möjlighet att välja mellan uttag av hel eller halv ålderspension och att när man så önskar återkalla uttaget av pension. Gör den försäkrade förtida uttag av halv ålderspension tillgodoräknas han pensionspoäng för ATP vid fortsatt förvärvsarbete så snart hans årsinkomst överstiger det vid årets början gällande basbeloppet. Rätten till fortsatt poängförvärv vid kombination mellan halvt förtida uttag och förvärvsarbete ger den försäkrade möjlighet att erhålla fler kvalifikationsår samtidigt med förtida uttag av halv ålderspension.

Kommitténs förslag till reduktions- och påslagsfaktorer är i princip försäkringsmatematiskt beräknade. Det föreslagna systemet ger – framför allt genom möjligheten till uttag av halv ålderspension – möjligheter till rörlighet i pensionsålder både uppåt och nedåt mellan 60 och 70 års ålder.

Under utredningsarbetet har företrädare för löntagarorganisationerna begärt att förvärvsarbetande skall få ökade möjligheter till nedtrappning av förvärvsinsatsen under de sista yrkesverksamma åren i kombination med en delpension. Det har understrukits att den anställde själv bör få avgöra tidpunkten för sådan pension mellan 60 och 65 års ålder och att därvid utgående delpension inte får medföra någon reduktion av folkpension och ATP-pension från 65 års ålder. Denna fråga måste därför lösas på annat sätt än genom systemet med förtida uttag av folkpension och ATP. Kommittén har funnit att ett särskilt system med kombination av förvärvsarbete och sådan delpension är angeläget bl. a. som ett alternativ till den nuvarande förtidspensioneringen. Att sådana möjligheter för en gradvis nedtrappning av förvärvsverksamheten skapas har också ansetts angeläget vid de överläggningar som kommittén haft med bl. a. arbetsmedicinsk expertis.

Mot denna bakgrund föreslår kommittén en särskild lagstiftning för att ge stöd åt en pensionering med delpension i förening med deltidsarbete mellan 60 och 65 år utan någon följande reducering av folkpension och ATP-pension. I denna särskilda lagstiftning om delpension förutsätts att arbetsmarknadens parter träffar kollektivavtal om omfattningen och den närmare utformningen av delpension i förening med deltidsarbete. Kommittén räknar med att sådana avtal skall kunna komma till stånd i

samband med de anpassningsförhandlingar beträffande gällande pensionsavtal som skall ske inför sänkningen av den allmänna pensionsåldern till 65 år den 1 juli 1976. Möjlighet uppkommer därvid att kombinera sådan delpension före 65 års ålder med uppskjutet uttag av halv ålderspension från folkpensioneringen och ATP efter 65 års ålder.

Kommitténs förslag i denna del innebär att delpension mellan 60 och 65 år enligt sådana avtal garanteras ett ekonomiskt stöd från samhällets sida. Detta får formen av ett bidrag till delpension som enligt kollektivavtal utgår till arbetstagare mellan 60 och 65 år då förvärvsverk-samheten minskas till deltidsarbete. Kommittén föreslår att sådant bidrag skall utgå med hälften av delpensionen, dock högst med belopp som för varje pensionstagare motsvarar det vid årets ingång gällande basbeloppet. I särskilda undantagsfall föreslås bidrag till delpension kunna utgå även om pensionstagaren inte utför något deltidsarbete.

Kostnaderna för det föreslagna bidraget till delpensionering har av kommittén inledningsvis beräknats till 340 milj. kr per år. Kommittén föreslår att bidraget finansieras genom en särskild socialförsäkringsavgift för arbetsgivarna med 0,25 % på samma avgiftsunderlag som för arbets-givarnas socialförsäkringsavgift till folkpensioneringen och sjukförsäk-ringen. Bidraget skall enligt kommitténs förslag tillföras en fond som förvaltas av riks-försäkringsverket. Kommittén föreslår att riks-försäkrings-verket och försäkringskassorna skall ha hand om administrationen av den särskilda delpensionen.

Kommitténs ställningstaganden kan punktvis sammanfattas sålunda:

1. Förtidspension från folkpension och ATP står till buds för den som av medicinska eller arbetsmarknadsmässiga skäl inte kan arbeta fram till den generella pensionsåldern 65 år. Pensionsnivån är i sådana fall densamma som ålderspensionen vid 65 års ålder.

2. Inom den allmänna försäkringen öppnas möjlighet att efter eget bestämmande börja uppbära ålderspension från folkpensioneringen och ATP — hela pensionen eller hälften därav — från 60 års ålder. Vid uppskjutet uttag av hel eller halv pension erhålles uppräknning, dock längst till 70 års ålder. Den del av pensionen som uttages i förtid respektive uppskjutes till efter 65 års ålder omräknas efter i princip försäkringsmässiga grunder för hela pensionstiden. Genom denna ordning ges möjlighet att i den omfattning den enskilde önskar från 60 års ålder nedtrappa sitt förvärvsarbete och uttaga ålderspension, helt eller delvis. Den som så önskar kan också uppskjuta pensionsuttaget och därigenom erhålla uppräknning av pensionen. För den som före 65 års ålder börjat uttaga exempelvis halva ålderspensionen ges alltså möjlighet att genom att uppskjuta uttaget av den andra pensionshälften till efter 65 års ålder kompensera den reduktion, som drabbar den först uttagna pensions-hälften. Om det i särskilda fall skulle träffas avtal mellan arbetsmarknads-parterna om pension mellan 60 och 65 års ålder utan reduktion av pensionsbeloppet kan en sådan pension konstrueras som en påbyggnad på en i förtid uttagen ålderspension från folkpensioneringen och ATP.

3. För arbetstagare på den kollektivavtalsreglerade arbetsmarknaden erbjuds som ett alternativ till den förut nämnda ordningen en i

kollektivavtal reglerad delpension mellan 60 och 65 års ålder i förening med deltidsarbete. Sådan delpension medför inte någon reduktion av ålderspensionen från folkpensioneringen eller ATP. Samhället ger ekonomiskt stöd till denna delpension genom en fond som kollektivt tillförs en särskild socialförsäkringsavgift från arbetsgivarna. Delpensionen är mera direkt knuten till anställningen och skall kunna utgå till arbetstagare i åldern 60–65 år, som trappat ned sitt förvärsarbete. För den som vill fortsätta att deltidsarbeta efter 65 års ålder ges liksom för andra försäkrade möjlighet att uppskjuta uttaget av hela eller halva ålderspensionen från den allmänna försäkringen. I sådant fall uppräknas den uppskjutna pensionen från folkpensioneringen och ATP.

Samtliga av kommittén föreslagna reformer för att ge ökade möjligheter till en rörlig pensionsålder föreslås träda i kraft den 1 juli 1976, dvs. samtidigt med den beslutade sänkningen av den allmänna pensionsåldern till 65 år.

Författningsförslag

1 Förslag till Lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring

Härigenom förordnas i fråga om lagen (1962:381) om allmän försäkring,¹
dels att 3 kap. 3 §, 4 kap. 3 §, 6 kap. 1 och 2 §§, 7 kap. 4 §, 8 kap.
4 §, 11 kap. 1 §, 12 kap. 1 och 2 §§, 13 kap. 4 §, 15 kap. 2 § samt 17
kap. 4 § skall ha nedan angivna lydelse,
dels att i lagen skall införas fem nya paragrafer 4 kap. 6 §, 6 kap. 3 och
4 §§ samt 12 kap. 3 och 4 §§, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

3 §²

Försäkrad, som åtnjuter hel för-
tids pension enligt denna lag eller
under månaden närmast före den,
varunder han *uppnått sextiofem*
års ålder, åtnjutit sådan pension,
har ej rätt till sjukpenning. För tid
efter ingången av den månad, var-
under försäkrad fyllt *sextiofem* år
eller dessförinnan börjat åtnjuta
ålderspension enligt denna lag, må
sjukpenning utgå för högst ett-
hundraåttio dagar.

Ej må försäkrad på grund av vad i 1 § andra stycket stadgas uppbära
sjukpenning för tid efter den månad, varunder han fyller sextiofem år.

Försäkrad, som åtnjuter hel för-
tids pension enligt denna lag eller
åtnjutit sådan pension under må-
naden närmast före den, varunder
han *börjat åtnjuta hel ålderspen-*
sion, har ej rätt till sjukpenning.
För tid efter ingången av den må-
nad, varunder försäkrad fyllt *sjut-*
tio år eller dessförinnan börjat åt-
njuta *hel* ålderspension enligt den-
na lag, må sjukpenning utgå för
högst etthundraåttio dagar.

¹ Lagen omtryckt SFS 1973:908.

² Senaste lydelse 1974:784.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

4 kap.

3 §³

För tid efter ingången av den månad, varunder försäkrad fyllt *sextiofem* år eller dessförinnan börjat åtnjuta ålderspension enligt denna lag, må ersättning för sjukhusvård utgå för högst trehundra-sextiofem dagar. Vad nu sagts äger motsvarande tillämpning för tid, varunder den försäkrade åtnjuter hel förtidspension och skall med sådan tid jämföras efterföljande tid, därest förtidspensionen upphört att utgå med månaden näst före den, varunder den försäkrade *fyller sextiofem år*.

För tid efter ingången av den månad, varunder försäkrad fyllt *sjuttio* år eller dessförinnan börjat åtnjuta *hel* ålderspension enligt denna lag, må ersättning för sjukhusvård utgå för högst trehundra-sextiofem dagar. Vad nu sagts äger motsvarande tillämpning för tid, varunder den försäkrade åtnjuter *hel* förtidspension; och skall med sådan tid jämföras efterföljande tid, därest förtidspensionen upphört att utgå med månaden näst före den, varunder den försäkrade *börjat åtnjuta hel ålderspension*.

6 §

Har försäkrad, sedan han uppnått sextiofem års ålder åtnjutit sjukpenning eller ersättning för sjukhusvård under den längsta tid som anges i 3 kap. 3 § första stycket eller 4 kap. 3 §, må allmän försäkringskassa besluta att för mån som nu sagts icke längre skall utgå.

6 kap.

1 §⁴

Rätt till folkpension i form av ålderspension tillkommer försäkrad från och med den månad, varunder han fyller sextiofem år.

Uttag av ålderspension må begränsas till att avse hälften av pensionen.

På särskild framställning av försäkrad utgår ålderspension för tid

På särskild framställning av försäkrad utgår ålderspension för tid

³ Senaste lydelse 1974:784.

⁴ Senaste lydelse 1974:784.

Nuvarande lydelse

före den månad, varunder han fyller sextiofem år, dock tidigast från och med den månad, då han uppnår *sextiotre* års ålder. Pension enligt vad nu sagts må ej utgå till försäkrad, som äger komma i åtnjutande av tilläggspension enligt 12 kap. 1 § andra stycket, med mindre *han tillika gör framställning enligt nämnda lagrum.*

Framställning på grund varav ålderspension utgår för tid före den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år må återkallas med verkan från nästa månads skifte. Sådan återkallelse gäller ej för försäkrad, som åtnjuter tilläggspension enligt 12 kap. 1 § andra stycket, med mindre han tillika gör återkallelse enligt 12 kap. 1 § tredje stycket. Har försäkrad sedan återkallelse skett gjort förnyad framställning enligt andra stycket må denna framställning icke återkallas.

Föreslagen lydelse

före den månad, varunder han fyller sextiofem år, dock tidigast från och med den månad, då han uppnår *sextio* års ålder. Pension enligt vad nu sagts må ej utgå till försäkrad, som äger komma i åtnjutande av tilläggspension enligt 12 kap. 1 § andra stycket, med mindre *uttaget i motsvarande omfattning avser även tilläggspensionen.*

2 §⁵

Ålderspension utgör, där ej annat följer av vad i andra och tredje styckena sägs, för år räknat nittiofem procent eller, för gift försäkrad vars make åtnjuter folkpension i form av ålderspension eller förtidspension eller äger rätt till pension enligt 1 § första stycket, sjuttiosju och en halv procent av basbeloppet. Åtnjuter maken enligt 7 kap. 2 § andra eller tredje stycket två tredjedelar av hel förtidspension eller halv förtidspension, utgår dock ålderspension i förra fallet med åttiotre och en

Ålderspension utgör, där ej annat följer av vad i andra *stycket samt 3 och 4 §§* sägs, för år räknat nittiofem procent eller, för gift försäkrad vars make åtnjuter folkpension i form av ålderspension eller förtidspension eller äger rätt till pension enligt 1 § första stycket, sjuttiosju och en halv procent av basbeloppet. Åtnjuter maken enligt 7 kap. 2 § andra eller tredje stycket två tredjedelar av hel förtidspension eller halv förtidspension, utgår dock ålderspension i förra fallet med åttiotre och en

⁵ Senaste lydelse 1974:784.

Nuvarande lydelse

tredjedels och i senare fallet med åttiosex och en fjärdedels procent av basbeloppet.

Börjar ålderspension utgå tidigare än från och med den månad, varunder den försäkrade fyller sextiofem år, skall pensionen, *där ej annat följer av vad i tredje stycket sägs*, minskas med sex tiondels procent för varje månad, som då pensionen börjar utgå återstår till ingången av den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år. Om pensionen börjar utgå senare än från och med sistnämnda månad, ökas pensionen med sex tiondels procent för varje månad, som då pensionen börjar utgå förflutit från ingången av den månad varunder den försäkrade uppnådde nämnda ålder; härvid må hänsyn dock ej tagas till tid efter ingången av den månad, under vilken den försäkrade fyllt sjuttio år, och ej heller till tid, då den försäkrade åtnjutit tilläggspension i form av ålderspension eller icke varit berättigad till folkpension.

Om ålderspension upphört efter återkallelse enligt 1 § tredje stycket, skall senare utgående ålderspension minskas med sex tiondels procent för varje månad som ålderspension utgått samt sex tiondels procent för varje månad, som då ålderspensionen åter börjar utgå återstår till ingången av den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år. Börjar pensionen åter utgå senare än från och med sistnämnda månad, skall pensionen minskas med sex tiondels procent för varje månad under vilken pensionen tidigare utgått.

Föreslagen lydelse

tredjedels och i senare fallet med åttiosex och en fjärdedels procent av basbeloppet.

Börjar ålderspension utgå tidigare än från och med den månad, varunder den försäkrade fyller sextiofem år, skall pensionen minskas med fem tiondels procent för varje månad, som då pensionen börjar utgå återstår till ingången av den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år. Om pensionen börjar utgå senare än från och med sistnämnda månad, ökas pensionen med sex tiondels procent för varje månad, som då pensionen börjar utgå förflutit från ingången av den månad varunder den försäkrade uppnådde nämnda ålder; härvid må hänsyn dock ej tagas till tid efter ingången av den månad, under vilken den försäkrade fyllt sjuttio år, och ej heller till tid, då den försäkrade åtnjutit tilläggspension i form av ålderspension *i motsvarande omfattning* eller icke varit berättigad till folkpension.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §

Uttag av ålderspension må återkallas med verkan från nästa månadsskifte. Sådan återkallelse gäller ej för försäkrad, som åtnjuter tilläggspension enligt 12 kap., med mindre han tillika gör motsvarande återkallelse enligt 12 kap. 3 §.

Om ålderspension upphört att utgå efter återkallelse enligt första stycket skall, då återkallelsen avser pension som utgått före den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år, senare utgående pension minskas med fem tiondels procent för varje månad som ålderspensionen utgått samt fem tiondels procent för varje månad, som då ålderspensionen åter börjar utgå återstår till ingången av den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år. Börjar pensionen utgå senare än från och med den månad under vilken den försäkrade fyller sextiofem år, skall pensionen minskas med fem tiondels procent för varje månad under vilken pension utgått före sistnämnda månad. Avser återkallelsen ålderspension som utgått för nämnda månad eller tid därefter skall senare utgående pension ökas med sex tiondels procent för varje månad som förflutit utan att den försäkrade för sådan tid åtnjutt ålderspension.

4 §

Då uttag avser hälften av ålderspension skall minskning eller ökning som anges i 2 och 3 §§ ske å motsvarande del av pensionen.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 kap.

4 §⁶

Hel förtidspension utgör, där ej annat följer av vad i andra stycket sägs, för år räknat nittiofem eller, för gift försäkrad vars make åtnjuter folkpension i form av ålderspension eller förtidspension eller äger rätt till pension enligt 6 kap. 1 § första stycket, sjuttiosju och en halv procent av basbeloppet. Åtnjuta båda makarna förtidspension och är pensionen för endera eller båda sådan som i 2 § andra eller tredje stycket sägs, skall dock vid beräkning av pension hel förtidspension utgöra, om två tredjedelar av hel förtidspension utgår till andra maken, åttio och en tredjedels och, om halv förtidspension utgår till denne, åttio och en fjärdedels procent av basbeloppet.

Om förtidspension utgår för tid efter det att ålderspension med stöd av 6 kap. 1 § tredje stycket upphört att utgå, skall förtidspensionen minskas med sex tiondels procent för varje månad under vilken ålderspensionen utgått.

Om förtidspension utgår för tid efter det att ålderspension med stöd av 6 kap. 3 § upphört att utgå, skall förtidspensionen *eller, i den mån halv ålderspension utgått, hälften av förtidspensionen* minskas med fem tiondels procent för varje månad under vilken ålderspensionen utgått.

8 kap.

4 §⁷

Änkepension utgör, där ej annat följer av vad nedan sägs, för år räknat nittiofem procent av basbeloppet.

Utgår änkepension med tillämpning av 1 § första stycket b) och hade den pensionsberättigade ej fyllt femtio år vid mannens död eller vid den tidpunkt, som avses i 1 § andra stycket, minskas pensionen med en femtondel för varje år, varmed antalet år som den pensionsberättigade fyllt vid mannens död eller vid nämnda tidpunkt understiger femtio.

Om änkepension utgår för tid efter det att ålderspension med stöd av 6 kap. 1 § tredje stycket upphört att utgå, skall änkepensionen minskas med sex tiondels procent för varje månad under vilken ålderspensionen utgått.

Om änkepension utgår för tid efter det att ålderspension med stöd av 6 kap. 3 § upphört att utgå, skall änkepensionen *eller, i den mån halv ålderspension utgått, hälften av änkepensionen* minskas med fem tiondels procent för varje månad under vilken ålderspensionen utgått.

⁶ Senaste lydelse 1974:784.

⁷ Senaste lydelse 1974:784.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 kap.

1 §⁸

Rätt till tilläggspension grundas på inkomst av förvärvsarbete.

För varje år, varunder någon varit försäkrad enligt 1 kap. 3 § första eller andra stycket skall för honom enligt vad nedan sägs beräknas pensionsgrundande inkomst på grundval av hans inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete under året. Sådan beräkning skall icke göras för år före det då den försäkrade uppnår sexton års ålder, ej heller för år då den försäkrade avlidit eller för år efter det då han fyllt sextiofyra år eller för tidigare år, varunder han åtnjutit *ålderspension eller förtidspension* enligt denna lag.

För varje år, varunder någon varit försäkrad enligt 1 kap. 3 § första eller andra stycket, skall för honom enligt vad nedan sägs beräknas pensionsgrundande inkomst på grundval av hans inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete under året. Sådan beräkning skall icke göras för år före det då den försäkrade uppnår sexton års ålder, ej heller för år då den försäkrade avlidit eller för år efter det då han fyllt sextiofyra år eller för tidigare år, varunder han åtnjutit *förtidspension eller hel ålderspension* enligt denna lag.

12 kap.

1 §⁹

Rätt till tilläggspension i form av *ålderspension* tillkommer försäkrad från och med den månad, varunder han fyller sextiofem år, under förutsättning att pensionspoäng tillgodoräknats honom för minst tre år.

Uttag av ålderspension må begränsas till att avse hälften av pensionen.

På särskild framställning av försäkrad utgår, under förutsättning som i första stycket sägs, ålderspension för tid före den månad, varunder han fyller sextiofem år, dock tidigast från och med den månad, då han uppnår *sextiotre* års ålder. Pension enligt vad nu sagts må ej utgå till försäkrad, som

På särskild framställning av försäkrad utgår, under förutsättning som i första stycket sägs, ålderspension för tid före den månad, varunder han fyller sextiofem år, dock tidigast från och med den månad, då han uppnår *sextio* års ålder. Pension enligt vad nu sagts må ej utgå till försäkrad, som äger

⁸ Senaste lydelse 1974:784.

⁹ Senaste lydelse 1974:784.

Nuvarande lydelse

äger komma i åtnjutande av folkpension enligt 6 kap. 1 § andra stycket, med mindre *han tillika gör framställning enligt nämnda lagrum.*

Framställning om ålderspension för tid före den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år må återkallas med verkan från nästa månadsskifte. Sådan återkallelse gäller ej för försäkrad, som åtnjuter folkpension enligt 6 kap. 1 § andra stycket, med mindre han tillika gör återkallelse enligt 6 kap. 1 § tredje stycket. Har försäkrad sedan återkallelse skett gjort förnyad framställning enligt andra stycket må denna framställning icke återkallas.

Ålderspension utgör, där ej annat följer av andra, tredje *och fjärde* styckena, för år räknat sextio procent av produkten av basbeloppet för den månad, för vilken pension skall utgivas, och medeltalet av de pensionspoäng som tillgodoräknats den försäkrade eller, om pensionspoäng tillgodoräknats honom för mer än femton år, medeltalet av de femton högsta poängtalerna. Har pensionspoäng tillgodoräknats den försäkrade för mindre än trettio år, skall hänsyn tagas endast till så stor del av nämnda produkt som svarar mot förhållandet mellan det antal år, för vilka pensionspoäng tillgodoräknats honom, och talet trettio.

Föreslagen lydelse

komma i åtnjutande av folkpension enligt 6 kap. 1 § andra stycket, med mindre *uttaget i motsvarande omfattning avser även folkpensionen.*

2 §¹⁰

Ålderspension utgör, där ej annat följer av andra *och tredje* styckena *samt 3 och 4 §§*, för år räknat sextio procent av produkten av basbeloppet för den månad, för vilken pension skall utgivas, och medeltalet av de pensionspoäng som tillgodoräknats den försäkrade eller, om pensionspoäng tillgodoräknats honom för mer än femton år, medeltalet av de femton högsta poängtalerna. Har pensionspoäng tillgodoräknats den försäkrade för mindre än trettio år, skall hänsyn tagas endast till så stor del av nämnda produkt som svarar mot förhållandet mellan det antal år, för vilka pensionspoäng tillgodoräknats honom, och talet trettio.

¹⁰ Senaste lydelse 1974:784.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

Har undantagande enligt 11 kap. 7 § ägt giltighet för den försäkrade, skall honom tillkommande ålderspension utgöra sextio procent av så stor del av den i första stycket angivna produkten, som svarar mot förhållandet mellan det antal år, dock högst trettio, för vilka pensionspoäng tillgodoräknats den försäkrade, och talet trettio ökat med ett för varje år, för vilket den försäkrade till följd av undantagandet icke tillgodoräknats pensionspoäng eller gått förlustig mer än en poäng. Ej må med tillämpning av vad nu sagts talet trettio ökas till mer än femtio. Vad i detta stycke stadgas skall äga motsvarande tillämpning i fall då pensionspoäng jämlikt 11 kap. 6 § första stycket på grund av underlåten avgiftsbetalning icke tillgodoräknats den försäkrade.

Börjar ålderspension utgå tidigare än från och med den månad, varunder den försäkrade fyller sextiofem år, skall pensionen, *där ej annat följer av fjärde stycket*, minskas med *sex* tiondels procent för varje månad, som då pensionen börjar utgå återstår till ingången av den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år. Om pensionen börjar utgå senare än från och med sistnämnda månad, ökas pensionen med *sex* tiondels procent för varje månad, som då pensionen börjar utgå förflutit från ingången av den månad varunder den försäkrade uppnådde nämnda ålder; härvid må hänsyn dock ej tagas till tid efter ingången av den månad, under vilken den försäkrade fyllt sjuttio år, och ej heller till tid, då den försäkrade åtnjutit folkpension eller icke varit berättigad till tilläggspension i form av ålderspension.

Om ålderspension upphört efter återkallelse enligt 12 kap. 1 § tredje stycket, skall senare utgående ålderspension minskas med sex tiondels procent för varje månad som ålderspension utgått samt sex tiondels procent för varje månad, som då ålderspensionen åter börjar utgå återstår till ingången av

Börjar ålderspension utgå tidigare än från och med den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år, skall pensionen minskas med *fem* tiondels procent för varje månad, som då pensionen börjar utgå återstår till ingången av den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år. Om pensionen börjar utgå senare än från och med sistnämnda månad, ökas pensionen med *sex* tiondels procent för varje månad, som då pensionen börjar utgå förflutit från ingången av den månad varunder den försäkrade uppnådde nämnda ålder; härvid må hänsyn dock ej tagas till tid efter ingången av den månad, under vilken den försäkrade fyllt sjuttio år, och ej heller till tid, då den försäkrade åtnjutit folkpension eller icke varit berättigad till tilläggspension i form av ålderspension.

Nuvarande lydelse

den månad, varunder den försäkrade fyller sextiofem år. Börjar pensionen åter utgå efter ingången av den månad varunder den försäkrade fyllt sextiofem år skall pensionen minskas med sex tiondels procent för varje månad under vilken pensionen tidigare utgått.

Föreslagen lydelse

3 §

Uttag av ålderspension må återkallas med verkan från nästa månadsskifte. Sådan återkallelse gäller ej för försäkrad, som åtnjuter folkpension enligt 6 kap. med mindre han tillika gör motsvarande återkallelse enligt 6 kap. 3 §.

Om ålderspension upphört att utgå efter återkallelse enligt första stycket skall, då återkallelsen avser pension som utgått före den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år, senare utgående pension minskas med fem tiondels procent för varje månad som ålderspensionen utgått samt fem tiondels procent för varje månad, som då ålderspensionen åter börjar utgå återstår till ingången av den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år. Börjar pensionen utgå senare än från och med den månad under vilken den försäkrade fyller sextiofem år skall pensionen minskas med fem tiondels procent för varje månad under vilken pension utgått före sistnämnda månad. Avser återkallelsen ålderspension som utgått från och med eller efter nämnda månad skall senare utgående pension ökas med sex tiondels procent för varje månad som förflutit utan att den försäkrade åtnjutit ålderspension.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §

Då uttag avser hälften av ålderspension skall minskning eller ökning som anges i 2 och 3 §§ ske å motsvarande del av pensionen.

13 kap.

4 §

Om förtidspension utgår för tid efter det att ålderspension med stöd av 12 kap. 1 § tredje stycket upphört att utgå, skall förtidspensionen minskas med sex tiondels procent för varje månad under vilken ålderspensionen utgått.

Om förtidspension utgår för tid efter det att ålderspension med stöd av 12 kap. 3 § upphört att utgå, skall förtidspensionen *eller, i den mån halvålderspension utgått, hälften av förtidspensionen* minskas med fem tiondels procent för varje månad under vilken ålderspensionen utgått.

15 kap.

2 §¹¹

För försäkrad, som är född under något av åren 1911–1927, skall vid tillämpning av 11 kap. 1 § andra stycket pensionsgrundande inkomst beräknas även för det år varunder han fyllt sextiofem år, dock ej för det fall han under nämnda år åtnjutit förtidspension enligt denna lag eller ålderspension enligt 6 kap. 1 § andra stycket eller 12 kap. 1 § andra stycket.

För försäkrad, som är född under något av åren 1911–1927, skall vid tillämpning av 11 kap. 1 § andra stycket pensionsgrundande inkomst beräknas även för det år varunder han fyllt sextiofem år, dock ej för det fall han under nämnda år enligt denna lag åtnjutit förtidspension eller *hel* ålderspension *för tid före den månad under vilken han fyllt sextiofem år.*

Beräkning av förtidspension skall under förutsättningar som angivas i 13 kap. 2 § för försäkrad som avses i denna paragraf ske under antagande att den försäkrade tillgodoräknats pensionspoäng även för det år då han uppnår sextiofem års ålder.

Vid beräkning av ålderspension som avses i 12 kap. 1 § första stycket skall, om pensionen därigenom blir större, försäkrad som avses i denna

¹¹ Senaste lydelse 1974:784.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

paragraf tillgodoräknas pensionspoäng som om han blivit berättigad till förtidspension enligt 13 kap. 1 § från och med januari månad det år han uppnår sextiofem års ålder.

17 kap.

4 §^{1 2}

Det pensionsbelopp som först förfaller till betalning efter beslut om pension eller om ökning av pension eller upphävande av förordnande som i 16 kap. 3 § andra stycket sägs må, där den pensionsberättigade under den tid å vilken pensionsbeloppet belöper i väsentlig mån erhållit sin försörjning av allmänna medel, till den del pensionsbeloppet motsvarar vad den myndighet som tillhandahållit försörjningen visar sig hava för nämnda tid utgivit för den pensionsberättigades samt hans makes och minderåriga barns försörjning uppbäras av myndigheten.

Det pensionsbelopp som först förfaller till betalning efter beslut om ålderspension eller förtidspension eller om ökning av sådan pension eller upphävande av förordnande enligt 16 kap. 3 § andra stycket beträffande sådan pension skall, där den pensionsberättigade under den tid på vilken pensionsbeloppet belöper uppburit dagenpenning från erkänd arbetslöshetskassa eller kontant arbetsmarknadsstöd enligt lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd, minskas med den del av arbetslöshetsstödet som visas ha utgivits utöver vad som skulle ha utgått om pensionsbeslutet förelegat vid utbetalningen av stödet. Vad nu sagts skall, i de fall kontant arbetsmarknadsstöd utgått, gälla även efter beslut som avser änkepension.

Det pensionsbelopp som först förfaller till betalning efter beslut om ålderspension eller förtidspension eller om ökning av sådan pension eller upphävande av förordnande enligt 16 kap. 3 § andra stycket beträffande sådan pension skall, där för den pensionsberättigade under den tid på vilken pensionsbeloppet belöper utgått bidrag enligt lagen (1975:000) om bidrag till delpension, minskas med belopp motsvarande bidraget.

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1976.

2. För försäkrad, som den 1 juli 1976 fyllt 65 år och som icke åtnjutit ålderspension eller hel förtidspension, räknas de i 4 kap. 6 § avsedda högsta antalen dagar från och med den 1 juli 1976.

¹² Senaste lydelse 1973:465.

2 Förslag till Lag om bidrag till delpension

1 § Är arbetstagare, som fyllt 60 men inte 65 år och som utför arbete på deltid, på grundval av kollektivavtal, vilket på arbetstagarsidan slutits eller godkänts av organisation som enligt lagen (1936:506) om förenings- och förhandlingsrätt är att anse som huvudorganisation, tillförsäkrad viss pension (*delpension*), utgår bidrag till kostnaderna för pensionen enligt bestämmelserna i denna lag.

2 § Bidrag utgår under förutsättning att delpensioneringen enligt överenskommelse mellan de kollektivavtalsslutande parterna och riksförsäkringsverket handhas av verket och de allmänna försäkringskassorna.

3 § Bidrag utgår med hälften av delpensionen, för varje pensionstagare och år räknat dock högst med belopp motsvarande det vid årets ingång gällande basbeloppet.

4 § Bidrag till delpension utgår inte för månad då pensionstagaren åtnjutit ålderspension eller förtidspension enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring.

5 § Till bestridande av kostnaderna för bidrag enligt denna lag skall arbetsgivare för varje år erlägga avgift med 0,25 procent av det belopp, varå avgift till folkpensioneringen skall beräknas enligt 19 kap. lagen (1962:381) om allmän försäkring.

Avgiften skall ingå till en fond, som förvaltas av riksförsäkringsverket.

6 § Sedan överenskommelse träffats enligt 2 § första stycket skall fråga om delpension, med undantag av ärende som avses i 7 § denna lag, i allmän försäkringskassa handläggas av tjänsteman hos kassan. Finner tjänstemannen skäl föreligga mot bifall till ansökning om delpension skall frågan underställas pensionsdelegationen hos kassan.

För slutligt avgörande av ärende enligt denna lag finns en särskild nämnd (*pensionsnämnden*). Nämnden består av ordförande och sex andra ledamöter, vilka förordnas av regeringen. Av dessa utses ordföranden

efter förslag av riksförsäkringsverket och övriga ledamöter efter förslag av arbetsmarknadens organisationer. För ordförande och ledamot skall finnas ersättare. Bestämmelserna om ordförande och ledamot äger motsvarande tillämpning på ersättare.

Talan mot beslut av pensionsdelegation i ärende angående delpension enligt denna lag föres genom besvär hos pensionsnämnden. Pensionsdelegationens beslut får av delegationen underställas nämndens prövning då särskilda skäl finns för sådan prövning. Pensionsnämndens beslut kan ej överklagas.

7 § Bidrag som avses i denna lag kan, efter yttrande av sådan arbetstagarorganisation som avses i 1 § och prövning av pensionsnämnden, utgå även om pensionstagaren ej utför förvärvsarbete, om särskilda skäl därtill föreligger i det enskilda fallet och förutsättningar för rätt till förtidspension enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring inte är uppfyllda.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1976.

3 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1959:552) om uppbörd av vissa avgifter enligt lagen om allmän försäkring, m. m.

Härigenom förordnas att 1 §¹ lagen (1959:552) om uppbörd av vissa avgifter enligt lagen om allmän försäkring, m. m. skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Angående debitering och uppbörd av avgifter från arbetsgivare enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring samt avgift för obligatorisk försäkring i riksförsäkringsverket enligt lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring ävensom avgifter enligt lagen (1960:77) om byggnadsforskningsavgift, lagen (1970:742) om lönegarantiavgift, lagen (1971:282) om arbetarskyddsavgift *samt* lagen (1973:372) om arbetsgivaravgift till arbetslöshetsförsäkringen och det kontanta arbetsmarknadsstödet skall gälla vad nedan stadgas.

Föreslagen lydelse

1 §

Angående debitering och uppbörd av avgifter från arbetsgivare enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring samt avgift för obligatorisk försäkring i riksförsäkringsverket enligt lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring ävensom avgifter enligt lagen (1960:77) om byggnadsforskningsavgift, lagen (1970:742) om lönegarantiavgift, lagen (1971:282) om arbetarskyddsavgift, lagen (1973:372) om arbetsgivaravgift till arbetslöshetsförsäkringen och det kontanta arbetsmarknadsstödet *samt lagen (1975:000) om bidrag till delpension* skall gälla vad nedan stadgas.

Avgift för frivillig försäkring i riksförsäkringsverket enligt lagen om yrkesskadeförsäkring uppbäres i den ordning verket bestämmer.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1976.

¹ Senaste lydelse 1974:938

4 Förslag till Lag om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott

Härigenom förordnas att 2, 2 a och 3 §§ lagen (1969:205) om pensionstillskott skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Pensionstillskott till ålderspension eller änkepension utgör fyrtiofem procent av basbeloppet, om ej annat följer av bestämmelserna nedan i denna paragraf.

Under nedannämnda tider skall pensionstillskottet till ålderspension eller änkepension utgöra

- den 1 juli 1976—den 30 juni 1977 tjugofem,
- den 1 juli 1977—den 30 juni 1978 tjugonio,
- den 1 juli 1978—den 30 juni 1979 trettiofyre,
- den 1 juli 1979—den 30 juni 1980 trettiosju,
- den 1 juli 1980—den 30 juni 1981 fyrtioen procent av basbeloppet.

Pensionstillskott till ålderspension, som börjat utgå tidigare eller senare än från och med den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år, utgör det belopp som framkommer om de i första eller andra stycket angivna pro-

Föreslagen lydelse

2 §¹

Pensionstillskott till *hel* ålderspension eller *till* änkepension utgör fyrtiofem procent av basbeloppet, om ej annat följer av bestämmelserna nedan i denna paragraf.

Pensionstillskott till halv ålderspension utgör hälften av pensionstillskott som anges i första eller andra stycket.

Pensionstillskott till ålderspension, som börjat utgå tidigare eller senare än från och med den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år, utgör det belopp som framkommer om de i första, andra eller tredje stycket angivna

¹ Senaste lydelse 1974:785

Nuvarande lydelse

centtalen minskas eller ökas i motsvarande mån som pensionen skall minskas eller ökas enligt 6 kap. 2 § *andra eller tredje stycket* lagen den 25 maj 1962 (nr 381) om allmän försäkring.

Pensionstillskott till änkepension, som enligt 8 kap. 4 § *andra eller tredje stycket* lagen om allmän försäkring utgår med minskat belopp, utgör det belopp som framkommer om de i första eller andra stycket angivna procenttalen minskas i motsvarande mån.

Föreslagen lydelse

procenttalen minskas eller ökas i motsvarande mån som pensionen skall minskas eller ökas enligt 6 kap. lagen den 25 maj 1962 (nr 381) om allmän försäkring.

2 a §²

Pensionstillskott till förtidspension utgör nittio procent av basbeloppet, om ej annat följer av bestämmelserna nedan i denna paragraf.

Under nedannämnda tider skall pensionstillskottet till förtidspension utgöra

- den 1 juli 1976—den 30 juni 1977 femtio,
- den 1 juli 1977—den 30 juni 1978 femtioåtta,
- den 1 juli 1978—den 30 juni 1979 sextiosex,
- den 1 juli 1979—den 30 juni 1980 sjuttiofyra,
- den 1 juli 1980—den 30 juni 1981 åttiotvå procent av basbeloppet.

Pensionstillskott till förtidspension, som enligt 7 kap. 2 § *andra eller tredje stycket* lagen om allmän försäkring utgår med två tredjedelar eller hälften av hel förtidspension, utgör motsvarande andel av pensionstillskott som anges i första eller andra stycket. Pensionstillskott till förtidspension, som utgår för tid efter det att ålderspension med stöd av 6 kap. 1 § *tredje stycket* lagen om allmän försäkring upphört att utgå, skall minskas *med sex tiondels procent för varje månad under vilken ålderspensionen utgått*.

Pensionstillskott till förtidspension, som enligt 7 kap. 2 § *andra eller tredje stycket* lagen om allmän försäkring utgår med två tredjedelar eller hälften av hel förtidspension, utgör motsvarande andel av pensionstillskott som anges i första eller andra stycket. Pensionstillskott till förtidspension, som utgår för tid efter det att ålderspension med stöd av 6 kap. 3 § lagen om allmän försäkring upphört att utgå, skall minskas *i motsvarande mån som pensionen minskas enligt 7 kap. 4 § lagen om allmän försäkring*.

3 §³

Pensionstillskott till ålderspension eller änkepension utgår ej i

Pensionstillskott till ålderspension eller änkepension utgår ej i

² Senaste lydelse 1974:785

³ Senaste lydelse 1974:785

den mån det tillsammans med vad den försäkrade har rätt att uppbära i tilläggspension i form av ålderspension och änkepension överstiger vid

ålderspension, som börjat utgå från och med den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år, under tiden

den 1 juli 1976—den 30 juni 1977 trettiofyra,

den 1 juli 1977—den 30 juni 1978 trettioåtta,

den 1 juli 1978—den 30 juni 1979 fyrtiotvå,

samt från och med den 1 juli 1979 fyrtiofem procent av basbeloppet;

ålderspension, som börjat utgå tidigare eller senare än från och med den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år, det belopp som framkommer om ovan nämnda procenttal minskas eller ökas i motsvarande mån som pensionen minskas eller ökas enligt 6 kap. 2 § *andra eller tredje stycket* lagen om allmän försäkring;

änkepension ovan för olika tider angivna procenttal eller, om den enligt 8 kap. 4 § *andra eller tredje stycket* lagen om allmän försäkring utgår med minskat belopp, det belopp som framkommer om nämnda procenttal minskas i motsvarande mån.

Pensionstillskott till förtidspension utgår ej i den mån det tillsammans med vad den försäkrade har rätt att uppbära i tilläggspension i form av förtidspension eller änkepension överstiger under tiden

den 1 juli 1976—den 30 juni 1977 sextioåtta,

den 1 juli 1977—den 30 juni 1978 sjuttiosex,

den 1 juli 1978—den 30 juni 1979 åttiofyra

samt från och med den 1 juli 1979 nittio procent av basbeloppet.

Utgår förtidspension enligt 7 kap. 2 § *andra eller tredje stycket* lagen

den mån det tillsammans med vad den försäkrade har rätt att uppbära i tilläggspension i form av ålderspension och änkepension överstiger vid

hel ålderspension, som börjat utgå från och med den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år, under tiden

den 1 juli 1976—den 30 juni 1977 trettiofyra,

den 1 juli 1977—den 30 juni 1978 trettioåtta,

den 1 juli 1978—den 30 juni 1979 fyrtiotvå,

samt från och med den 1 juli 1979 fyrtiofem procent av basbeloppet;

halv ålderspension hälften av ovan nämnda procenttal;

ålderspension, som börjat utgå tidigare eller senare än från och med den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år, det belopp som framkommer om ovan nämnda procenttal minskas eller ökas i motsvarande mån som pensionen minskas eller ökas enligt 6 kap. lagen om allmän försäkring;

änkepension ovan för olika tider angivna procenttal eller, om den enligt 8 kap. 4 § *andra eller tredje stycket* lagen om allmän försäkring utgår med minskat belopp, det belopp som framkommer om nämnda procenttal minskas i motsvarande mån.

om allmän försäkring med två tredjedelar eller hälften av hel förtidspension eller utgår förtidspension enligt 7 kap. 4 § andra stycket samma lag eljest med minskat belopp, utgör pensionstillskottet det belopp som framkommer om de i föregående stycke nämnda procenttalen minskas i motsvarande mån.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1976.

1 Gällande bestämmelser och statistiska uppgifter om allmän pension samt kostnaderna för den allmänna pensioneringen

1.1 Inledning

Allmän pension enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL) omfattar *folkpension* och *tilläggs pension* (ATP). Pensionen utgår i båda fallen i form av *ålderspension*, *förtidspension* och *familjepension* (*änkepension* och *barnpension*). Inom folkpensioneringen förekommer dessutom vissa tilläggsförmåner.

I syfte att anpassa de allmänna pensionsförmånernas storlek till penningvärdeutvecklingen, relateras dessa jämte flertalet av tilläggsförmånerna till det s. k. *basbeloppet*. Basbeloppet, som fastställs för varje månad, följer på grundval av konsumentprisindex skiftningar i prisläget. Basbeloppet utgör 9 000 kr. för januari månad 1975.

Redogörelsen i detta kapitel avser, när inte annat anges, förhållandena i januari 1975. Den av riksdagen år 1974 beslutade sänkningen av pensionsåldern redovisas i kapitel 4.

1.2 Folkpension

Folkpension tillkommer i princip varje svensk medborgare som är bosatt i Sverige eller som varit mantalsskriven här för det år under vilket han fyllt 62 år och för de fem åren närmast dessförinnan. Utländska medborgare av vissa nationaliteter kan på särskilda villkor åtnjuta folkpension.

Ålderspension utgår fr. o. m. den månad varunder den försäkrade fyller 67 år. På framställning av försäkrad kan ålderspension utgå tidigare, dock tidigast fr. o. m. den månad då han uppnår 63 års ålder. Förtida pensionsuttag skall göras samtidigt för folkpension och tilläggs pension. Pensionsuttaget kan också uppskjutas (6 kap. AFL).

Tas ålderspensionen ut i förtid, minskas pensionen med 0,6 % för varje månad som, då pensionen börjat utgå, återstår till ingången av den månad då den försäkrade fyller 67 år. Uppskjuts uttaget ökas pensionen på motsvarande sätt, dock att hänsyn härvid inte tas till tid efter den månad, under vilken den försäkrade fyller 70 år, och ej heller till tid, då den försäkrade åtnjutit tilläggs pension i form av ålderspension eller inte varit berättigad till folkpension. Framställning om förtida uttag av ålderspension kan återkallas. Reduktionen av pensionen vid förtida uttag är –

liksom ökningen vid uppskjutet uttag — livsvarig och bygger på försäkringsmatematiska beräkningsgrunder.

Ålderspension som uttas vid 67 år utgör för en ensam pensionär 95 % av basbeloppet dvs. 8 550 kr. med nuvarande basbelopp om 9 000 kr. För vardera av två makar utgör ålderspensionen 77,5 % av basbeloppet, dvs. f. n. 6 965 kr. (6 kap. 2 § AFL).

Förtidspension utgår till försäkrad, som fyllt 16 år, för tid före den månad, då han fyller 67 år eller ålderspension dessförinnan börjar utgå till honom, om hans arbetsförmåga på grund av sjukdom eller annan nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan är nedsatt med minst hälften och nedsättningen kan anses varaktig. Kan nedsättningen av arbetsförmågan inte anses varaktig men kan den antas bli bestående avsevärd tid, har den försäkrade rätt till folkpension i form av *sjukbidrag*. Sjukbidraget är begränsat till viss tid men i övrigt gäller vad som är stadgat om förtidspension även sjukbidrag (7 kap. AFL).

Rätt till förtidspension tillkommer också arbetslös försäkrad, som fyllt 60 år och som till följd av arbetslöshet uppburit ersättning från erkänd arbetslöshetskassa under den längsta tid sådan ersättning kan utgå eller uppburit kontant arbetsmarknadsstöd under 450 dagar. Såsom ytterligare förutsättning för rätt till förtidspension i dessa fall gäller att den försäkrades möjlighet att bereda sig fortsatt inkomst genom sådant arbete som han tidigare utfört eller genom annat tillgängligt lämpligt arbete är nedsatt med minst hälften och att nedsättningen kan anses varaktig.

Förtidspensionens storlek graderas efter den försäkrades förmåga eller möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete så, att försäkrad, vars förmåga eller möjlighet är nedsatt i sådan grad att intet eller endast ringa del därav återstår, erhåller hel förtidspension. Är förmågan eller möjligheten nedsatt i mindre grad men likväl med avsevärt mer än hälften, utgår två tredjedelar av hel förtidspension. I övriga fall utgår halv förtidspension. Vid bedömande av i vad mån arbetsförmågan är nedsatt skall beaktas den försäkrades förmåga att vid den nedsättning av prestationsförmågan, varom är fråga, bereda sig inkomst genom sådant arbete som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till hans utbildning och tidigare verksamhet samt ålder, bosättningsförhållanden och därmed jämförliga omständigheter. I fråga om äldre personer skall bedömningen främst avse deras förmåga och möjlighet att bereda sig fortsatt inkomst genom sådant arbete som de tidigare utfört eller genom annat för dem tillgängligt lämpligt arbete. Med inkomst av arbete likställs i skälig omfattning värdet av hushållsarbete i hemmet (7 kap. 3 § AFL).

Om förmågan eller möjligheten att bereda sig inkomst genom arbete väsentligt förbättrats för en försäkrad som åtnjuter förtidspension, skall pensionen dras in eller minskas med hänsyn till förbättringen.

Hel förtidspension utgår med samma belopp som en ålderspension, som tas ut vid 67 års ålder.

Ålders- och förtidspension kan höjas med barntillägg, hustrutillägg, kommunalt bostadstillägg, invaliditetstillägg och pensionstillskott. De tre förstnämnda tilläggen kan dock inte utgå till ålderspension, som tagits ut

före 67 års ålder, förrän denna ålder uppnåtts.

Vid tillämpningen av folkpensioneringens bestämmelser om ålderspension och förtidspension skall gift pensionsberättigad, som stadigvarande lever åtskild från sin make, likställas med ogift pensionsberättigad, om inte särskilda skäl föranleder till annat. Med gift pensionsberättigad likställs å andra sidan pensionsberättigad, som stadigvarande sammanbor med någon, med vilken den pensionsberättigade varit gift eller har eller har haft barn.

Familjepension utgår i form av änkepension och barnpension.

En änka har rätt till *änkepension* under förutsättning att hon inte åtnjuter ålderspension samt antingen uppnått 36 års ålder vid mannens död och varit gift med honom i minst fem år eller har vårdnaden om och stadigvarande bor tillsammans med barn under 16 år, som vid mannens död stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos änkan. Upphör änka att ha barn under 16 år i hemmet, skall vid bedömandet av hennes rätt till pension i fortsättningen anses som om mannen avlidit då barnet upphörde att påverka rätten till pension och äktenskapet varat till nämnda tidpunkt (8 kap. AFL).

För änka, vars rätt till änkepension grundar sig på sammanboende med barn under 16 år eller som vid mannens död eller den därmed jämställda tidpunkten fyllt 50 år, utgår änkepensionen med samma belopp som ålderspension från 67 år för en ensam ålderspensionär. För annan änka minskar pensionen med 1/15 för varje år, varmed änkans ålder vid mannens död eller den tidpunkt då hon upphörde att ha barn under 16 år i hemmet understeg 50 år.

Om en kvinna blivit änka efter den 30 juni 1960, utgår änkepension utan inkomstprövning. För änkor, vilkas män avlidit före den 1 juli 1960, är pensionen däremot inkomstprövad. Om dödsfallet inträffat under tiden den 1 juni 1958—den 30 juni 1960, är dock viss del av pensionen, det s. k. garantibeloppet, fri från inkomstprövning. Garantibeloppet utgör, om dödsfallet inträffat under tiden den 1 juli 1958—den 30 juni 1959, en tredjedel och, om dödsfallet inträffat under tiden den 1 juli 1959—den 30 juni 1960, två tredjedelar av det belopp som skulle ha utgått utan inkomstprövning (16 § lagen om införande av AFL).

Änkepension dras in, om änkan ingår nytt äktenskap, men börjar ånyo utgå, om det nya äktenskapet upplöses inom fem år. Samma gäller om änkan stadigvarande börjar sammanbo med man med vilken hon har eller haft barn eller förut varit gift.

I förekommande fall kan jämte änkepension utgå kommunalt bostadstillägg och pensionstillskott.

Uppfyller en änka förutsättningarna för rätt till två eller flera av förmånerna barnpension, förtidspension, änkepension eller hustrutillägg, utgår endast en av dessa pensioner, varvid hon äger välja vilken av dem hon önskar. Fr. o. m. den månad då änkan fyller 67 år utbyts — i motsats till vad som är fallet inom tilläggs-pensioneringen — änkepension mot ålderspension.

Med änka likställs i fråga om rätt till änkepension ogift eller frånskild kvinna eller änka, som stadigvarande sammanbodde med ogift eller

frånskild man eller änking vid dennes död och som varit gift med eller har eller har haft barn med honom. Däremot äger kvinna inte rätt till änkepension efter sin make, om hon levde åtskild från honom vid hans död och efter det sammanlevnaden upphörde stadigvarande sammanbott med en annan man, med vilken hon varit gift eller har eller har haft barn.

Barnpension utgår till barn under 18 år, vars fader eller moder eller båda föräldrar avlidit. Rätt till barnpension föreligger dock inte, om barnet är adopterat av annan än den avlidne eller dennes make. Har avliden förälder till barn utom äktenskap enligt avtal, som är bindande för barnet, åtagit sig att till dess underhåll utge visst belopp en gång för alla, föreligger rätt till barnpension endast i den mån pensionen överstiger en livränta, som köpts eller kunnat inköpas åt barnet för engångsbeloppet (8 kap. 5 § AFL).

Barnpensionen utgör 25 % av basbeloppet. Barnpension utgår dock alltid med sådant belopp att pensionen, i förening med barnet tillkommande ATP i form av barnpension, utgör 60 % av basbeloppet om båda föräldrarna avlidit, 30 % av basbeloppet om barnet samtidigt uppbär bidragsförskott enligt lagen (1964:143) om bidragsförskott samt 40 % av basbeloppet i övriga fall då barnet uppbär pension efter en av föräldrarna. I sistnämnda fall beaktas även sådan folkpension i form av änkepension, som utgår till kvinna som är barnets mor eller som varit gift med barnets far eller har eller har haft barn med honom, under förutsättning att barnet och kvinnan stadigvarande sammanbor. Om flera barn är berättigade till barnpension, fördelas vid avräkningen änkepensionen lika mellan barnen.

Folkpensionsförmånerna finansieras genom statliga medel. Staten erhåller bidrag till finansieringen genom socialförsäkringsavgifterna till folkpensioneringen.

1.3 Tilläggsförmåner inom folkpensioneringen

Tilläggsförmånerna inom folkpensioneringen utgörs av barntillägg, invaliditetstillägg, pensionstillskott, hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg. Härtil kommer de fristående folkpensionsförmånerna invaliditetserättning och vårdbidrag.

Till ålders- eller förtidspension utgår *barntillägg* för varje barn under 16 år till försäkrad eller försäkrads hustru, om den försäkrade har vårdnaden om eller stadigvarande sammanbor med barnet. Till ålderspension, som den försäkrade uppbär för tid före 67 år, eller till pension, som tillkommer gift kvinna, utgår inte barntillägg. Gift kvinna, som stadigvarande lever åtskild från sin make, kan dock erhålla barntillägg för barn, som hon stadigvarande sammanbor med eller har vårdnaden om (9 kap. 1 § jämfört med 10 kap. 1 § AFL).

Barntillägget utgör 25 % av basbeloppet. Om barnet är berättigat till barnpension utgör det 10 % av basbeloppet. Utgår förtidspension med två tredjedelar eller hälften av hel förtidspension, nedsätts barntillägget på motsvarande sätt. Åtnjuter den försäkrade ATP minskas honom tillkom-

mande barntillägg med hälften av tilläggspension i den mån denna för år räknat överstiger halva basbeloppet.

Invaliditetstillägg är en förmån, som i vissa fall kompletterar ålders- eller förtidspension. Sådant tillägg utgår om den försäkrade är ur stånd att reda sig själv och på grund härav vid upprepade tillfällen dagligen är i behov av hjälp av annan samt hjälpbehovet uppkommit innan den försäkrade fyllde 63 år. Tillägget utgår vidare, om den försäkrade är blind och blindheten inträtt innan den försäkrade uppnått 63 års ålder. Invaliditetstillägg utgår slutligen till försäkrad, som uppbär partiell förtidspension, om den försäkrade utför förvärvsarbete men på grund av höggradig nedsättning i kroppsorgans funktion behöver avsevärd fortlöpande hjälp av annan person eller får vidkännas betydande merutgifter för färdmedel eller andra hjälpmedel för att kunna utföra arbetet. Med försäkrad som har förvärvsarbete jämställs försäkrad som studerar om han är berättigad till studiehjälp eller studiemedel eller bara på grund av behovsprövning är utesluten från sådan förmån (9 kap. 2 § AFL).

Invaliditetstillägg utgår inte till försäkrade, som stadigvarande vårdas på vissa anstalter.

Invaliditetstillägg utgör 30 % av basbeloppet.

Invaliditetsersättning utgår till vissa försäkrade som fyllt 16 år och som inte åtnjuter pension. Sådan ersättning tillkommer dels försäkrad som är blind, om blindheten inträtt innan han fyllde 63 år, dels försäkrad som utför förvärvsarbete om han på grund av höggradig nedsättning i kroppsorgans funktion behöver avsevärd fortlöpande hjälp av annan person eller får vidkännas betydande merutgifter för färdmedel eller andra hjälpmedel för att kunna utföra förvärvsarbete. Liksom i fråga om invaliditetstillägg jämställs studier med förvärvsarbete. Invaliditetsersättning utgör 60 eller 30 % av basbeloppet allt efter hjälpbehovets omfattning eller merutgifternas storlek (9 kap. 3 § AFL). Invaliditetsersättning till blind utgör 60 % av basbeloppet.

Vårdbidrag utgår till försäkrad förälder för vård av barn som inte fyllt 16 år, om barnet på grund av sjukdom, psykisk utvecklingsstörning eller annat handikapp för avsevärd tid och i avsevärd omfattning är i behov av särskild tillsyn och vård (9 kap. 4 § AFL).

Vårdbidrag utgår med belopp motsvarande hel förtidspension till ensamstående jämte pensionstillskott.

Enligt beslut av 1974 års riksdag skall fr. o. m. den 1 juli 1975 gynnsammare regler gälla för de särskilda förmånerna invaliditetsersättning, invaliditetstillägg och vårdbidrag. De nuvarande invaliditetsersättningarna och invaliditetstilläggen sammanförs till en ny förmån, benämnd handikappersättning. Vidare skall – i fråga om både denna förmån och vårdbidraget – gälla mildare regler som ger flera handikappade än nu möjlighet att få ersättning.

Till folkpension i form av ålderspension, förtidspension och änkepension utgår *pensionstillskott* enligt lagen (1969:205) om pensionstillskott till pensionärer som inte har ATP eller har låga ATP-belopp. Pensionstillskottet som f. n. utgör 18 % av basbeloppet, är inkomstprövat mot ATP-pension. Avräkningen är så konstruerad att den som uppbär 30 % av

basbeloppet eller mera i ATP-pension inte får något pensionstillskott. Den som uppbär ATP-pension med lägre belopp än 30 % av basbeloppet får utfyllnad i form av pensionstillskott i årliga 3 %-steg till dess de sammanlagda förmånerna uppnår 30 %-nivån (garantinivån).

Riksdagen har år 1974 beslutat att den årliga höjningen av pensionstillskotten till ålderspension eller änkepension fr. o. m. den 1 juli 1976 skall vara 4 % av basbeloppet samt att garantinivån skall höjas successivt till 45 % av basbeloppet. För förtidspensionärerna innebär beslutet att tillskotten fördubblas och att garantinivån stiger successivt till 90 % av basbeloppet.

Regler om vissa *inkomstprövade förmåner*, som utgår som tillägg till folkpensionen, återfinns i lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension.

Hustrutillägg tillkommer hustru till den, som åtnjuter folkpension i form av ålderspension eller förtidspension, om hustru fyllt 60 år och själv ej åtnjuter folkpension samt makarna varit gifta minst fem år. När särskilda skäl föreligger kan hustrutillägg utgå även om hustrun ej fyllt 60 år eller makarna varit gifta kortare tid än fem år.

Hustrutilläggets maximibelopp utgör skillnaden mellan å ena sidan sammanlagda årsbeloppet av folkpension i form av ålderspension till två makar jämte två pensionstillskott samt å andra sidan sådan pension till ogift jämte ett pensionstillskott. Vid denna beräkning skall man utgå från de ålderspensionsbelopp som gäller vid uttag fr. o. m. 67-årsdagen.

En kommun kan fatta beslut om att *kommunalt bostadstillägg* skall utges i kommunen. Sådant tillägg har numera införts i alla kommuner. Tillägget utgår till den som åtnjuter folkpension i form av ålderspension, förtidspension eller änkepension och är mantalsskriven inom kommunen eller till där mantalsskriven hustru som åtnjuter hustrutillägget.

Kommunalt bostadstillägg utgår enligt de grunder kommunen själv bestämmer. Avvikelse från de i lagen fastställda inkomstprövningsreglerna får dock inte göras och inte heller får kommunen uppställa villkor om viss tids bosättning i kommunen eller liknande. För pensionärer som är bosatta i ålderdomshem eller därmed likställt hem äger regeringen maximera det kommunala bostadstillägget.

Kommunerna har i huvudsak utformat grunderna för det kommunala bostadstillägget enligt något av följande tre alternativ. Ett alternativ innebär att ett generellt tillägg utgår till alla pensionsberättigade inom kommunen, oberoende av pensionstagarens bostadskostnad, ett annat att tillägget i sin helhet knyts till bostadskostnaden. Det tredje alternativet utgör en kombination av de båda första på så sätt att en del av tillägget utgår till alla, oberoende av bostadskostnaden, och en annan del är knuten till denna.

Hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg får inte utgå till ålderspension, som åtnjuts för tid före den månad då den pensionsberättigade fyller 67 år.

Hustrutillägg och kommunala bostadstillägg samt änkepensioner i anledning av dödsfall före den 1 juli 1960 är underkastade inkomstprövning. Reglerna härom innebär att förmånen minskas med pensionärens

inkomster vid sidan av folkpensionen, således bl. a. med eventuellt utgående tilläggs pension. Överstiger sidoinkomsten 2 000 kr. för ensamstående, sker minskning med en tredjedel av den pensionberättigades inkomst därutöver. För man och hustru är motsvarande gränslöpp sammanlagt 3 000 kr. Årsinkomster under 2 000 kr. för ensamstående och 3 000 kr. för makar medför inte något avdrag. Med årsinkomst avses den inkomst, för år räknat, som någon kan antas komma att åtnjuta under den närmaste tiden. Med inkomst avses inkomster av alla slag, såsom tjänstepension, arbetsinkomst, ränteinkomst och avkastning av fastighet. Såsom inkomst räknas inte allmänt barnbidrag, folkpension, tilläggs pension till den del den föranlett minskning av pensionstillskott eller av barn tillägg, livränta enligt yrkesskadeförsäkringslagen i vad den avdragits från pension, eller understöd som någon på grund av skyldskap eller svågerlag är föranledd att utge. Till inkomst räknas ej heller socialunderstöd eller bostadstillägg enligt den särskilda lagstiftningen om barn tillägg till barnfamiljer m. fl. Vid uppskattning av förmögenhets avkastning skall denna höjas med 10 % av det belopp, varmed förmögenheten överstiger för den som är gift 40 000 kr. (för makar tillhopa 80 000 kr.) och för annan 50 000 kr. För sammanlevande makar beräknas vardera makens inkomst utgöra hälften av makarnas sammanlagda årsinkomst och värdet av förmögenhet hälften av deras sammanlagda förmögenhet.

Samtliga tilläggsförmåner inom folkpensioneringen med undantag av kommunalt bostadstillägg finansieras genom statliga medel. Bidrag till finansieringen erhåller staten genom socialförsäkringsavgifterna till folkpensioneringen.

De kommunala bostadstilläggen finansieras helt av vederbörande kommun.

Under år 1974 utgick i avvaktan på en förstärkning av standardgarantin för folkpensionärerna ett särskilt pensionstillskott med 3 % av basbeloppet. Under samma år utgick vidare i konjunkturstimulerande syfte ett extra pensionstillägg motsvarande 3 % av basbeloppet.

1.4 Försäkringen för tilläggs pension (ATP)

Tilläggs pensioneringen innefattar *ålderspension*, *förtidspension* och *familjepension*, som utgår utöver folkpensionen. Pensionsrätten är relaterad till de arbetsinkomster som den försäkrade haft under sin aktiva tid. Den intjänade pensionsrätten är avgörande för pensionens storlek (11–15 kap. AFL).

Pensionsgrundande inom ATP blir den försäkrades inkomst av förvärvsarbete under åren fr. o. m. det då han fyller 16 år t. o. m. det då han fyller 65 år. Inkomster för år under vilket den försäkrade avlidit eller åtnjutit ålderspension eller förtidspension enligt lagen om allmän försäkring är dock inte pensionsgrundande. Förvärvsinkomsterna indelas i inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete (11 kap. 1 § AFL). Såsom inkomst av förvärvsarbete anses även bl. a. sjukpenning,

föräldrapenning och vårdbidrag enligt AFL, dagpenning från erkänd arbetslöshetskassa, kontant arbetsmarknadsstöd enligt lagen om kontant arbetsmarknadsstöd och utbildningsbidrag enligt arbetsmarknadskungörelsen.

Den pensionsgrundande inkomsten motsvarar summan av inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete i den mån summan överstiger en viss minimigräns, nämligen det vid årets ingång gällande basbeloppet, vilket avräknas i första hand mot inkomst av anställning. Maximigränsen för beräkning av den pensionsgrundande inkomsten utgör sju och en halv gånger det vid årets ingång gällande basbeloppet. Belopp från vilket sålunda skall bortses avräknas i första hand från inkomst av annat förvärvsarbete (11 kap. 5 § AFL).

För varje år, för vilket pensionsgrundande inkomst fastställs för en försäkrad, skall pensionspoäng tillgodoräknas honom. Pensionspoängen utgör den pensionsgrundande inkomsten delad med basbeloppet vid årets ingång. I den mån den pensionsgrundande inkomsten härrör från inkomst av annat förvärvsarbete än anställning tillgodoräknas den försäkrade pensionspoäng i regel endast såvida tilläggs pensionsavgift för året till fullo erlagts inom föreskriven tid. Å andra sidan kan pensionspoäng enligt särskilda regler tillgodoräknas försäkrad för år, varunder han åtnjutit förtidspension från tilläggs pensioneringen, trots att ingen pensionsgrundande inkomst beräknas för sådant år (11 kap. 6 § AFL).

Ålderspension utgår under förutsättning av att pensionspoäng tillgodoräknats den försäkrade för minst tre år. Pensionen utgår fr. o. m. den månad under vilken den försäkrade fyller 67 år med möjlighet till förtida och uppskjutet pensionsuttag efter samma regler som inom folkpensioneringen. Om den försäkrade gör förtida uttag av ålderspension tas vid pensionsberäkningen hänsyn även till pensionspoäng som kan föreligga för det år som närmast föregår det varunder pensionen börjar utgå. Tas pensionen således ut under det år, varunder den försäkrade fyller 66 år, eller tidigare, blir det alltså fråga om att först bestämma pensionen provisoriskt. Den omräknas sedan kännedom vunnits om pensionsgrundande inkomst och därmed poängtal även för det sista året före pensioneringen (12 kap. AFL).

Storleken av den ålderspension som börjar utgå vid 67 års ålder motsvarar 60 % av produkten av basbeloppet för den månad för vilken pensionen skall utges och medeltalet av de pensionspoäng som tillgodoräknats den försäkrade. Har pensionspoäng tillgodoräknats för mer än 15 år beräknas medeltalet på de 15 högsta poängtalerna (15-årsregeln). Har pensionspoäng tillgodoräknats för mindre än 30 år skall pensionen minskas med 1/30 för varje felande år (30-årsregeln). I pensioneringens inledningsskede har för försäkrad som är svensk medborgare 30-årsregeln ersatts med en 20-årsregel för den som är född något av åren 1896–1914. För den som är född något av åren 1915–1923 fordras i stället för 30 år 21 år för den som är född år 1915, 22 år för den som är född år 1916 osv. Övergångsreglerna innebär att personer som är födda år 1914 och senare har möjlighet att förvärva full pension, medan de som är födda åren 1896–1913 maximalt kan få så många 20-delar av full pension som

antalet år fr. o. m. år 1960 t. o. m. det då vederbörande fyller 65 år.

Förtidspension utgår till försäkrad för tid före den månad, då han fyller 67 år eller ålderspension dessförinnan börjar utgå till honom. Då en förtidspensionär uppnått 67 års ålder, utbyts förtidspensionen mot ålderspension (13 kap. AFL).

De grundläggande förutsättningarna för rätt till förtidspension är desamma som inom folkpensioneringen. Den försäkrades arbetsförmåga skall alltså på grund av sjukdom eller annan nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan vara nedsatt med minst hälften och nedsättningen skall anses vara varaktig. Är nedsättningen av arbetsförmågan inte att anse såsom varaktig men kan den antas bli bestående avsevärd tid, kan den försäkrade liksom inom folkpensioneringen erhålla sjukbidrag, som är begränsat till viss tid men för vilket i övrigt gäller samma regler som beträffande förtidspension. Även om nedsättning av arbetsförmågan inte föreligger, äger försäkrad som fyllt 60 år och som är varaktigt arbetslös under de förutsättningar som angivits beträffande förtidspension från folkpensioneringen rätt till förtidspension även från tilläggs-pensioneringen. Invaliditetsgraderingen är densamma som inom folkpensioneringen. Förtidspensionen kan således vara hel, två tredjedels eller halv pension, beroende på graden av arbetsförmågans nedsättning.

En ytterligare förutsättning för rätt till förtidspension från tilläggs-pensioneringen är att den försäkrade kan tillgodoräkna sig pensionspoäng för tid före det år, då pensionsfallet inträffat. Pensionsfallet anses ha inträffat vid den tidpunkt, då arbetsförmågan blivit nedsatt med minst hälften och nedsättningen därjämte kan betraktas som varaktig eller väntas bli bestående avsevärd tid.

Storleken av hel förtidspension motsvarar i princip den ålderspension, som den försäkrade skulle bli berättigad till, om han började åtnjuta sådan pension fr. o. m. den månad då han uppnår 67 års ålder.

Härvid skall, så snart vissa förutsättningar är uppfyllda, pensionen beräknas under antagande att den försäkrade för varje år fr. o. m. det år då pensionsfallet inträffar t. o. m. det då han uppnår 65 års ålder tillgodoräknats vissa pensionspoäng (antagandepoäng). För att pensionsberäkning med antagandepoäng skall få äga rum fordras att den försäkrade antingen vid tidpunkten för pensionsfallet haft en sjukpenninggrundande inkomst, som svarar mot en årsinkomst av förvärvsarbete lika med det vid årets ingång gällande basbeloppet, eller också äger tillgodoräkna sig pensionspoäng för tre av de fyra åren närmast före året för pensionsfallet.

Antagandepoäng skall beräknas enligt den av två alternativa metoder som ger det för den försäkrade gynnsammaste resultatet. Den ena metoden innebär att antagandepoängen beräknas motsvara medeltalet av de två högsta poängtalerna under de fyra åren närmast före pensionsfallet. Den andra metoden innebär att antagandepoängen beräknas på grundval av poängförvärven under samtliga år t. o. m. året närmast före pensionsfallet. Antagandepoängen skall därvid motsvara medeltalet för halva antalet av de år, som sålunda kommer i fråga, varvid hänsyn i första hand tas till åren med de högsta poängtalerna (13 kap. 2 § AFL).

Förtidspension enligt reglerna om antagandepoäng förutsätter att den försäkrade vid 67 års ålder kan komma i åtnjutande av ålderspension. Antalet poängår t. o. m. det sextiofemte levnadsåret skall alltså, inberäknat åren med antagandepoäng, i regel vara minst tre.

Om förutsättningar inte föreligger för att den försäkrade skall kunna få förtidspension med tillgodoräknande av antagandepoäng, fordras för rätt till förtidspension, att den försäkrade tillgodoräknats pensionspoäng för minst tre år före det år, under vilket pensionsfallet inträffade. Förtidspensionen beräknas då på grundval av föreliggande faktiska pensionspoäng enligt samma metod som ålderspension, vilken utgår fr. o. m. den månad då 67 års ålder uppnås (13 kap. 3 § AFL).

Familjepension utgår till försäkrads änka och barn under förutsättning att den försäkrade vid sin död var berättigad till förtidspension eller ålderspension från tilläggs pensioneringen eller skulle ha varit berättigad till förtidspension, om hans arbetsförmåga vid tiden för dödsfallet varit så nedsatt som krävs för rätt till sådan pension. Efter kvinnlig försäkrad utgår endast barnpension (14 kap. AFL).

Änkepension utgår till änka efter den försäkrade, om äktenskapet varat minst fem år och ingåtts senast den dag, då den försäkrade fyllde 60 år. Efterlämnar den försäkrade barn som också är barn till änkan, är änkan, oavsett om barnet är minderårigt eller uppnått vuxen ålder, berättigad till änkepension även om nyssnämnda förutsättningar inte är uppfyllda. I motsats till vad som gäller för rätt till änkepension från folkpensioneringen krävs för rätt till änkepension från tilläggs pensioneringen alltid att legalt äktenskap förelegat. Änkepensionsrätten upphör om änkan gifter om sig. Upplöses det nya äktenskapet innan det bestått i fem år, skall änkepensionen ånyo börja utgå.

Änkepensionen utgör en viss procent av den avlidnes egenpension, dvs. den förtids- eller ålderspension, som utgick till den avlidne, eller — om sådan pension inte utgick — den förtidspension, som han skulle ha erhållit, om rätt till hel sådan pension inträtt vid tidpunkten för dödsfallet. Om den avlidne åtnjöt partiell förtidspension beräknas änkepensionen ändå med utgångspunkt från hel förtidspension. Var han ålderspensionär, räknar man med en ålderspension av den storlek, som gäller vid uttag från 67 års ålder (14 kap. 3 § AFL).

Änkepensionens storlek är i övrigt beroende av om den försäkrade jämte änkan efterlämnar barn, som är berättigat till pension efter honom. Finns inte något pensionsberättigat barn, är änkepensionen 40 % av den försäkrades nyss berörda egenpension. Efterlämnar den försäkrade pensionsberättigat barn, är änkepensionen 35 % av samma pension.

Barnpension tillkommer försäkrads barn under 19 år. Adoptivbarn har pensionsrätt efter adoptivföräldrarna men inte efter sina naturliga föräldrar. Har underhållsskyldighet mot barn utom äktenskap avlösts genom ett engångsbelopp, föreligger motsvarande regel som beträffande barnpension inom folkpensioneringen (14 kap. 4 § AFL).

Storleken av barnpensionen är beroende av huruvida pensionsberättigad änka finns samt av familjemedlemmarnas antal. Efterlämnar en man änka och ett pensionsberättigat barn, blir barnets pension 15 % av

faderns egenpension. Är ett barn ensamt pensionsberättigat, blir barnets pension 40 % av den avlidnes egenpension. Finns flera barn än ett, ökas de nu angivna procenttalen med tio för varje barn utöver det första, och det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen. Dessa regler gynnar bl. a. änklings barn.

Flera familjepensioner kan inte utgå samtidigt till samma person. Är någon för samma månad berättigad till flera tilläggs-pensioner i form av familjepension – t. ex. barnpension efter dels fader, dels moder eller änkepension och barnpension – utges sålunda endast den största av dem. En kvinnas rätt till änkepension påverkas emellertid inte av att hon samtidigt är berättigad till förtidspension eller ålderspension från tilläggs-pensioneringen. Änkepension från folkpensioneringen kan däremot, såsom förut framhållits, aldrig utgå samtidigt med folkpension i form av barn-, förtids- eller ålderspension eller hustrutillägg. En änka kan sålunda samtidigt uppbära folkpension i form av ålderspension och tilläggs-pension i form av änkepension efter sin avlidne make.

En försäkrad har med samtycke av sin make möjlighet att anmäla individuellt *undantagande* från försäkringen för tilläggs-pension såvitt avser inkomst av annat förvärvsarbete än anställning. Undantagande gäller fr. o. m. året näst efter det då anmälan därom gjorts. Anmälan om undantagande kan återkallas av den försäkrade med verkan från nästföljande årsskifte, dock tidigast från det som inträffar sedan undantagandet ägt giltighet i fem år. Den som har återkallat anmälan om undantagande får sedan inte ånyo göra dylik anmälan. Anmälan om undantagande liksom återkallelse skall göras hos allmän försäkringskassa.

Har anmälan om undantagande skett, skall vid beräkningen av pensionsgrundande inkomst för den försäkrade för tiden efter det undantagandet trätt i kraft hänsyn inte tas till inkomst av annat förvärvsarbete än anställning (11 kap. 7 § AFL). Undantagande kan (enligt 12 kap. 2 § andra stycket AFL) också ha en viss reducerande effekt på framtida pension som grundas på inkomst av anställning.

Tilläggs-pensioneringen finansieras helt genom avgifter på inkomst av förvärvsarbete. Avgift för inkomst av anställning betalas av arbetsgivaren. För inkomst av annat förvärvsarbete än anställning betalar de försäkrade själva en tilläggs-pensionsavgift. Regeringen fastställer med riksdagen den procentsats enligt vilken avgifterna utgår.

1.5 Statistiska uppgifter och kostnader

Antalet pensionärer och kostnadsutvecklingen för folk- och tilläggs-pensionerna framgår av tabell 1. Beräkningarna för åren 1975 och 1980 utgår från nuvarande lagstiftning.

Tabell 1 Antalet pensionärer
Antalet försäkrade med folkpension

I början av år	Ålders-pension	Förtids-pension	Hustru-tillägg	Änke-pension	Barn-pension	Summa ²	Kommunalt bost. tillägg
1960	738 800	143 100	33 700	55 000	27 000	997 600	538 000
1965	827 200	150 600	41 700	84 400	35 900	1 139 800	580 700
1970	946 600	187 900	53 700	100 700	34 300	1 323 200	657 900
1975 ¹	1 060 000	295 000	66 000	106 400	46 000	1 573 400	730 000
1980 ¹	1 360 000	280 000	60 000	94 000	46 000	1 840 000	800 000
Genomsnittlig årlig ökning							
1960-65	17 700	1 500	1 600	5 900	1 800	28 500	8 500
1965-70	23 900	7 450	2 400	3 250	- 300	36 700	15 450
1970-75 ¹	22 700	21 400	2 450	1 150	2 350	50 050	14 400
1975-80 ¹	60 000	- 3 000	- 1 200	- 2 500	-	53 300	14 000

Antalet försäkrade med tilläggs-pension

Antal pensionärer i början av år	Ålders-pension	Förtids-pension	Änke-pension	Barn-pension	Summa
1963	2 500	4 500	6 400	4 200	17 600
1965	51 300	17 600	19 600	12 700	101 200
1970	224 600	70 300	68 100	30 000	393 000
1975 ¹	420 000	175 000	135 000	40 000	770 000
1980 ¹	740 000	165 000	210 000	45 000	1 160 000
Genomsnittlig årlig ökning					
1965-70	34 650	10 550	9 700	3 450	58 350
1970-75	39 100	20 900	13 400	2 000	75 400
1975-80 ¹	64 000	- 2 000	15 000	1 000	78 000

¹ Beräknat. Utvecklingen 1975-1980 beror till stor del på den beslutade sänkningen av pensionsåldern till 65 år den 1 juli 1976.

² Härtill kommer personer med invaliditetsersättning, fr. o. m. den 1 juli 1975 handikappersättning.

Kostnadsutvecklingen för folkpensioneringen framgår av tabell 2.

Tabell 2 Folkpensionskostnaderna i milj. kr.

År	Ålders-pension	Förtids-pension	Änke-pension Barn-pension	Övrigt	Summa	Kommunalt bostadstillägg
1960	2 001	378	115	84	2 578	275
1965	3 146	577	345	131	4 199	449
1970	5 180	1 040	590	244	7 054	849
1971	5 905	1 350	660	310	8 225	991
1972	6 691	1 598	732	364	9 385	1 074
1973	7 188	1 865	770	395	10 218	1 161
1974 ¹	8 730	2 320	935	525	12 510	1 335
1975 ¹	9 710	2 630	1 000	630	13 970	1 550

¹ Beräknat. För år 1975 har räknats med ett basbelopp om 9 000 kr.

Kostnadsutvecklingen beror främst på standardhöjningar av pensionerna och en anpassning av pensionsbeloppen till förändringar i penningvärdet. Kostnadsökningen beror också på den fortlöpande förändringen av befolkningsstrukturen med ett ökande antal åldringar. Vidare har antalet personer med förtidspension ökat kraftigt sedan år 1970, då förbättrade möjligheter infördes för äldre förvärvsarbete med tungt eller pressande arbete att få förtidspension i form av folkpension och ATP. Möjligheterna att få sådan förtidspension utökades ytterligare år 1972. Äldre förvärvsarbete som blir utförsäkrad från arbetslöshetsförsäkringen och inte kan få nytt arbete har nu rätt till förtidspension i omedelbar anslutning till att förmånerna från arbetslöshetsförsäkringen eller det kontanta arbetsmarknadsstödet upphör att gälla. Kostnadsökningen under åren 1974 och 1975 hänförs sig huvudsakligen till de särskilda och extra pensionstilläggen år 1974, höjningen av folkpensionens grundbelopp den 1 januari 1975 och de från den 1 juli 1975 förbättrade handikappersättningarna.

Utbetalningen av ATP-pensioner får för varje år allt större betydelse. F. n. får ca 770 000 personer pension från ATP, varav ca 420 000 får ålderspension. Såväl antalet pensionärer som genomsnittsbeloppet för utgående pensioner ökar kraftigt varje år.

Kostnadsutvecklingen för ATP-utbetalningarna framgår av tabell 3.

Tabell 3 Tilläggs-pensionskostnaderna i milj. kr.

År	Ålders- pension	Förtids- pension	Änke- pension	Barn- pension	Summa
1963	7	9	14	5	35
1965	57	47	48	16	168
1970	560	359	195	52	1 166
1972	1 080	720	336	77	2 213
1975 ¹	2 320	1 780	590	110	4 800

¹ Beräknat. För år 1975 har räknats med ett basbelopp på 9 000 kr.

2 Huvuddragen av ålders-, sjuk- och förtidspensionsreglerna inom andra pensionssystem än den svenska allmänna pensioneringen

2.1 Tjänstepension i Sverige

2.1.1 Statlig tjänstepension

Bestämmelserna om de statsanställdas pensioner finns i statens allmänna tjänstepensionsreglemente (SPR) med följdförfattningar. Administrationen handhas av Statens Personalpensionsverk (SPV).

Enligt reglementets bestämmelser är de statliga pensionsförmånerna samordnade med pensionsförmånerna från den allmänna försäkringen på så sätt att pensionären garanteras en viss bruttopension. Denna bruttosamordning innebär, att den enskilde är tillförsäkrad minst de förmåner, som SPR berättigar till. Skulle socialförsäkringsförmånerna vid något utbetalningstillfälle överstiga tjänstepensionens belopp, skall det högre beloppet utbetalas. Samordningen är således individuell och den enskilde tjänstemannen är tillförsäkrad de förmåner, som är fördelaktigast.

SPR omfattar statsanställda i allmänhet oavsett anställningsform. Reglementet omfattar lönegradsplacerade tjänstemän (ordinarie, extra ordinarie, aspiranter och extra). Det omfattar även sådana arvodister, som har månadsarvode lika med lönegradsplacerad tjänsteman. Statsanställda arbetare omfattas av reglementet då avlöningen är bestämd enligt kollektivavtal. Även vissa icke statsanställda, huvudsakligen personal som har avlöning enligt statliga avlöningsbestämmelser, omfattas av reglementet.

SPR gäller för den som fyllt 20 år och innehar anställning med minst halvtidstjänstgöring. I vissa fall krävs därjämte viss kvalifikationstid.

Förmånerna kan utges i form av ålderspension, sjukpension, förtidspension, egenlivränta, familjepension samt familjelivränta.

Två huvudfaktorer bestämmer pensionens storlek, nämligen antalet tjänsteår och pensionsunderlaget. För hel pension erfordras i regel 30 tjänsteår. För vissa anställningar är dock kravet lägre. För den som har bristande antal tjänsteår reduceras pensionen i proportion till felande tjänstetid. I princip utgörs pensionsunderlaget av anställningshavarens slutlön, varmed förstås den lön som gäller för högsta löneklassen i den lönegrad denne innehade närmast före pensionsavgången. Pensionsunderlaget är dock maximerat till högst den genomsnittliga lönen för de sista fem åren före pensionsavgången, varvid de olika årens löner räknas upp till det värde de skulle ha haft vid pensionsavgången.

Huvudregeln i SPR i fråga om pensionsålder är baserad på systemet med pensioneringsperioder. Dessa är tre, nämligen I 60–63 år, II 63–65 år samt III 65–66 år. Regeringen fastställer vilken av pensioneringsperioderna som skall tillämpas för viss anställning. Beträffande särskilda anställningar kan pensioneringsperioder med andra åldersgränser tillämpas.

Ålderspension utges tidigast vid pensioneringsperiodens nedre gräns. Vid pensioneringstillfället utgör hel ålderspension 65 % av pensionsunderlaget.

Sjukpension, som utgår om anställningshavaren entledigas på grund av sjukdom eller annan särskild orsak, beräknas på samma sätt som ålderspensionen. Eftersom tiden från pensionsfallet till pensioneringsperiodens övre gräns får tillgodoräknas som tjänsteår, blir sjukpensionen lika stor som ålderspensionen skulle ha blivit om anställningshavaren kvarstått i tjänst till pensioneringsperiodens övre gräns.

Förtidspension kan utges om anställningshavaren vid avgång från anställningen äger tillgodoräkna sig minst 20 tjänsteår eller under minst 20 år varit underkastad statliga pensionsbestämmelser samt om det vid avgången återstår högst fem år till pensioneringsperiodens nedre gräns. I de fall förtidspensionen börjar utgå före pensioneringsperiodens nedre gräns av annan anledning än att den pensionsberättigade äger uppbära folkpension, minskas förtidspensionen med 1/200 för varje fullt eller påbörjat kvartal som vid den tidpunkt, då pensionen börjar utgå, återstår till nämnda gräns.

Utgående pensioner höjs vid vissa tillfällen efter överenskommelser vid centrala förhandlingar.

2.1.2 *Kommunal tjänstepension*

Kommunernas pensionsförpliktelser gentemot sina anställda regleras i ett normalpensionsreglemente för arbetstagare hos kommuner, förkortat KPR för primärkommunernas del och LKPR för sekundärkommunernas del. Skillnaderna mellan KPR och LKPR hänför sig uteslutande till vissa detaljer. Pensioneringen är utformad enligt bruttopensionssystemet och överensstämmer till sin uppbyggnad i allt väsentligt med den statliga tjänstepensioneringen. Sålunda uppgår bruttopensionen till 65 % av pensionsunderlaget (slutlönen).

Den kommunala pensioneringen handhas till övervägande del av Kommunernas Pensionsanstalt (KPA). Till denna anstalt var vid 1972 års utgång 1 434 huvudmän (kommuner, församlingar, landsting och kommunalförbund m. fl.) anslutna. Fr. o. m. den 1 juli 1968 sker gemensam utbetalning från KPA av såväl tjänstepension som förmåner enligt den allmänna försäkringen.

Pensionsförmånerna intjänas fr. o. m. den månad arbetstagaren fyller 20 år. Pensionsåldern är med vissa angivna undantag 65 år. För hel pension erfordras 30 tjänsteår. Pensionsunderlaget beräknas i princip på samma sätt som enligt de statliga tjänstepensionsbestämmelserna.

Förtida och uppskjutet uttag är möjligt enligt i huvudsak samma regler

som gäller inom den allmänna pensioneringen, dvs. med 0,6 % minskning resp. ökning per månad av pensionens normalbelopp. Åldersgränsen för förtida uttag är 62 år. Uppskjutet uttag efter 67 år medför ej ökning av pensionen.

Sjukpension beräknas på i princip samma sätt som ålderspensionen. Arbetstagaren äger vid beräkning av sjukpension såsom tjänstetid tillgödöräka sig — förutom uppnådd tjänstetid — tiden från avgången till pensionsåldern (återstående tjänstetid).

De utgående pensionerna höjs vid vissa tillfällen efter överenskommelser vid centrala förhandlingar.

2.1.3 Privat tjänstepensionering

2.1.3.1 Industrins tilläggspension för tjänstemän (ITP)

Tjänstepensioneringen för tjänstemän inom den privata sektorn omdanades i samband med ATP:s tillkomst till kompletterings- och påbyggnadsförmåner till ATP och folkpensioneringen. Det första ITP-avtalet tillkom år 1960 efter förhandlingar mellan Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) å ena sidan samt Svenska Industritjänstemannaförbundet (SIF) och Sveriges Arbetsledareförbund (SALF) å andra sidan. Det nuvarande avtalet som träffats mellan SAF och Privattjänstemannakartellen (PTK) gäller för tiden den 1 januari 1974—den 31 december 1975. Det gäller som kollektivavtal mellan förbund anslutna till SAF resp. PTK. ITP-planen har tjänat som förebild för pensionsplaner inom bl. a. bank- och försäkringsväsendet samt Kooperationen.

ITP-planen omfattar ålderspension, sjukpension, familjepension, särskild änkepension, särskild änklingspension samt särskild familjepension. Inträdesåldern är 28 år för ålderspension och familjepension samt 18 år för övriga förmånsslag. Till grund för beräkningen av pensionsförmånerna ligger den pensionsmedförande lönen, som är begränsad till 20 gånger det basbelopp enligt lagen om allmän försäkring som gäller vid ifrågavarande kalenderårs ingång.

För full pension krävs en tjänstetid om 360 månader. Vid kortare tjänstetid reduceras pensionen med så många 360-delar som det saknas månader för full tjänstetid.

Pensionsåldern är normalt 65 år. Ålderspensionens storlek *före 67 år* är: för lön eller lönedel intill 12,5 basbelopp 65 % av i princip slutlönen och för lönedel mellan 12,5 och 20 basbelopp 32,5 %. *Efter 67 år* är pensionens storlek för lön eller lönedel intill 7,5 basbelopp 10 %, för lönedel mellan 7,5 och 12,5 basbelopp 65 % och för lönedel mellan 12,5 och 20 basbelopp 32,5 %. Under åren 1974—1977 gäller lägre pensionsnivåer än 65 % i löneskiktet 10—12,5 basbelopp resp. 32,5 % i skiktet 15—20 basbelopp. Först år 1978 gäller sålunda de nya pensionsnivåerna fullt ut.

Efter 67 års ålder sjunker således pensionen för lön upp till 7,5 basbelopp från 65 till 10 %. Orsaken till att ITP-planen har utformats på detta sätt är att man har sökt uppnå en totalnivå på omkring 65 % även

efter 67 år. Folkpension och ATP, som normalt börjar utges vid denna ålder, har därvid tillsammans beräknats ge 55 % av slutlönen.

Sjukpension utges vid fullständig arbetsoförmåga med följande procenttal av pensionsmedförande lönen. För lön eller lönedel intill 7,5 basbelopp 95 % när sjukpenning utges och 80 % när förtidspension (sjukbidrag) utges samt för lönedel över 7,5 basbelopp med samma procenttal som gäller ålderspension före 67 år. Vid partiell arbetsoförmåga utges pension i proportion till graden av arbetsoförmåga. Sjukpension reduceras med de belopp tjänstemannen åtnjuter från den allmänna försäkringen.

Någon garanti för höjning av utgående pensioner finns inte. Såsom kompensation för levnadskostnadsstegringar lämnas emellertid regelmässigt återbäring i form av tillägg till utgående pensioner. Dessa tillägg finansieras genom tillgängliga överskottsmedel.

ITP bekostas av arbetsgivarna och finansieras genom ett premiereservsystem. Ålderspensionerna kan säkras på två sätt, antingen genom försäkring i Svenska Personal-Pensionskassan (SPP) eller genom avsättning i bokslut av tillräckliga pensionsmedel enligt det s. k. FPG/PRI-systemet (Försäkringsbolaget Pensionsgaranti – Pensionsregistreringsinstitutet). Familjepension samt de s. k. riskdelarna försäkras alltid i SPP.

FPG/PRI-systemet innebär, att arbetsgivaren i balansräkningen under posten "Avsatt till pensioner" redovisar kapitalvärdet av intjänad pensionsrätt. De skuldförda beloppen kreditförsäkras hos FPG. Förvaltningen av pensioneringen handhas av PRI, som i sin tur förvaltas av SPP.

2.1.3.2 Särskild tilläggspension (STP) och avtalsgruppsjukförsäkring (AGS) för arbetare

Den särskilda tilläggspensionen (STP) för arbetare har tillkommit efter överenskommelser åren 1971 och 1972 mellan SAF och LO. STP, som i likhet med ITP är avsedd att komplettera ålderspensionen från den allmänna pensioneringen, utges dels såsom en temporär pension (STP 1) – vanligen från 65 till 67 år – dels såsom en livsvarig pension (STP 2) efter 67 år. De första STP-pensionerna utbetalades i juli 1973.

STP gäller för arbetstagare som arbetar inom de sakliga tillämpningsområdena för kollektivavtalen inom SAF-LO-området samt därjämte för sådana arbetstagare som arbetar inom området för kollektivavtal som följer avtalen mellan SAF och LO. Arbetsgivare som så önskar kan även försäkra eventuellt övriga arbetare vid företaget och så har också skett i de flesta fall. Arbetsgivare, som är bundna av kollektivavtal om STP, kan i vissa fall frivilligt ansluta sig och sin i företaget verksamma make till STP.

STP administreras av ett särskilt försäkringsbolag, Arbetsmarknadsförsäkringar pensionsförsäkringsaktiebolag (AMF-pensionsförsäkring), vilket bildats av SAF och LO. Försäkringsavtalen sluts mellan arbetsgivarna och detta bolag.

Pensionsåldern är 65 år för dem som är födda i december 1909 eller senare. I inledningsskedet är pensionsåldern 66 år 7 månader för dem

som är födda i november 1906, 66 år 6 månader för dem som är födda i december 1906 och januari 1907, 66 år 5 månader för dem som är födda i februari och mars 1907 osv. till dess pensionsåldern successivt sänkts till 65 år, vilket sker i december 1974 med utbetalning fr. o. m. den 1 januari 1975. Uppskjutet uttag av pensionen är möjligt, varvid pensionen höjs med 0,6 % för varje månad. Förtida uttag är däremot inte möjligt. Särskilda förhandlingsmöjligheter om kvarstående i tjänst och uppskjutande av pensionsuttag har tillskapats för försäkrade födda åren 1906–1911.

Såsom förutsättning för rätt att erhålla STP gäller – utöver uppnådd pensionsålder – att den anställde har förvärvat pensionsgrundande tjänstetid i form av minst 12 s. k. pensionstidsenheter (en pensionstidsenhet motsvarar närmast pensionsgrundande tjänstetid för ett kvartal). Dessutom skall den anställde kunna tillgodoräkna sig ”pensionsbevarande anställningstid” genom att antingen

a) ha intjänat minst 12 pensionstidsenheter under tiden fr. o. m. det kalenderår under vilket han fyller 59 år t. o. m. kalenderåret före det under vilket pension tidigast kan utbetalas eller

b) ha intjänat minst en pensionstidsenhet för vart och ett av de två kalenderåren närmast före tidigaste möjliga pensionsutbetalning.

Pensionsgrundande tjänstetid kan tillgodoräknas tidigast fr. o. m. det kalenderår, under vilket den anställde fyller 28 år, och längst t. o. m. kalenderåret före det då pension tidigast kan utbetalas. Tjänstetid räknas tidigast från den tidpunkt då den anställde omfattas av försäkringen. För personer som kommit med i försäkringen före den 30 juni 1976 gäller särskilda regler beträffande retroaktiv beräkning.

STP:s storlek beräknas med utgångspunkt i den anställdes inkomster under de kalenderår under vilka han fyllt 59–63 år. De tre bästa åren under denna femårsperiod används för beräkning av s. k. pensionslön.

Hel STP 1 utgör 65 % av pensionslönen. För försäkrade födda år 1913 och tidigare beräknas pensionsnivån enligt särskilda regler. Övergångsbestämmelserna för STP 1 (men inte för STP 2) är utformade så att alla arbetare födda i november 1906 eller senare kan få hel STP 1.

Hel STP 2 utgör 10 % av pensionslönen och utgår först i fullfunktionsstadiet, vilket med hänsyn till kravet på 120 pensionstidsenheter uppnås tidigast år 2000.

STP finansieras av arbetsgivarna enligt en s. k. kapitaltäckningsmetod. Premien för pensioneringen debiteras inom STP-kollektivet som en viss procent av den redovisade ATP-lönesumman. Avgifterna beräknades ursprungligen till 2,05 % för år 1974 och 3,20 % för tiden 1975–1979. Avgiften för år 1975 har sedermera fastställts till 2,05 %, dvs. samma som för år 1974. För medelstora och större företag finns möjlighet att fullgöra viss del av avgiftsbetalningen genom kreditförsäkrade reverser. Om överskott uppstår inom AMF-pensionsförsäkring, skall detta i första hand användas för att ge kompensation till pensionärer för inträffad penningvärdeförsämring, dock med högst 4 % per år.

Den avtalsgruppsjukförsäkring (AGS) för arbetare som tillkom genom överenskommelser mellan SAF och LO åren 1971 och 1972 är avsedd att

vara ett komplement till sjukpenning och förtidspension (sjukbidrag) från den allmänna försäkringen.

AGS administreras av ett särskilt försäkringsbolag, AMF-sjukförsäkring, bildat av SAF och LO.

För att en anställd skall omfattas av AGS krävs: att han fyllt 18 men inte 67 år samt att han är anställd hos en arbetsgivare som är ansluten till AGS-systemet för den kategori av arbetstagare som han tillhör och att han fortlöpande arbetar minst 208 timmar per kalenderkvartal.

Anställd som sålunda kvalificerat sig för AGS håller försäkringen "vid liv" så länge han arbetar minst 208 timmar per kalenderkvartal. Härvid räknas även viss frånvaro som arbetad tid. Efterskydd efter det att anställningen upphört gäller två kalenderkvartal, vid arbetslöshet upp till fyra kvartal.

För att få ersättning från AGS krävs att man blivit arbetsoförmögen på grund av sjukdom, olycksfall eller yrkesskada, samt att man får ersättning från den allmänna försäkringen i form av sjukpenning eller förtidspension (sjukbidrag). Ersättning utges så länge sjukdomen varar, dock längst till 67 års ålder. Karenstiden för AGS är 30 dagar. Varar sjukdomen mer än 30 dagar ges ersättning fr. o. m. åttonde dagen.

Under sjukpenningtid utges AGS-ersättning med 3 kr. per dag vid fullständig arbetsoförmåga och med halva detta belopp vid partiell arbetsoförmåga av minst 50 %. Under förtidspensionstid varierar ersättningen med hänsyn till den anställdes sjukpenninggrundande inkomst och med hänsyn till graden av arbetsoförmåga.

I AGS finns inbyggd en värdesäkring som innebär att ersättningen höjs en gång om året för den som blir långvarigt sjuk (höjningen börjar efter två års ersättningstid). Höjningen följer basbeloppet men är begränsad till högst 4 % per år räknat från ersättningstidens början.

AGS trädde i kraft den 1 september 1972. AGS finansieras av arbetsgivarna. För år 1975 är AGS-premien 1,3 % av arbetarlönsumman (1974 = 1,1 %).

2.2 Rörlig pensionsålder i vissa länder

2.2.1 Inledning

Kommittén har i sitt delbetänkande (SOU 1974:15) Sänkt pensionsålder m. m. lämnat en redogörelse beträffande allmän pension i vissa länder. I förevarande betänkande begränsas redogörelsen till rörligheten i fråga om pensionsålder sådan den i form av inkomstprövade förmåner, förtida och uppskjutet uttag samt invalidpensioner förekommer i dessa länder. Redogörelsen avser de under år 1974 gällande bestämmelserna.

2.2.2 Norge

Den norska folketrygden omfattar grundpensioner och tilläggspensioner. Grundpensionerna fastställs utan hänsyn till tidigare inkomster, men

storleken av förmånerna är däremot beroende av hur länge den försäkrade har omfattats av folketrygden (trygdetid). Tilläggs pensionerna intjänas efter ett system med pensionspoäng.

Ersättningsystemet är i likhet med det svenska uppbyggt med användning av ett grundbelopp, som har samma funktion som basbeloppet i Sverige. Till skillnad från det system som tillämpas i Sverige följer grundbeloppet emellertid inte ett index utan regleras i stället genom särskilda beslut i stortinget.

I likhet med vad som gäller inom den svenska tilläggs pensioneringen bestäms den försäkrades pensionsgrundande inkomst med ledning av hans självdeklaration för varje år. Pensionsgrundande inkomst beräknas för den försäkrade från det år han fyller 17 år t. o. m. det år han fyller 69 år i den mån årsinkomsten överstiger grundbeloppet för samma år.

Fr. o. m. år 1971 är den pensionsgrundande inkomsten begränsad till tolv gånger grundbeloppet, varvid dock den del av inkomsten som överstiger åtta gånger grundbeloppet medräknas med endast en tredjedel.

Pensionspoäng fastställs på grundval av den pensionsgrundande inkomsten. Poängen erhålls genom att den pensionsgrundande inkomsten minskad med grundbeloppet delas med grundbeloppet. Slutpoängtalet, som används då tilläggs pension skall beräknas, är genomsnittet av poängtalet för de 20 bästa inkomståren.

T. o. m. år 1972 var pensionsåldern i Norge 70 år. Enligt en provisorisk lagstiftning kunde emellertid en försäkrad som fyllt 67 år få reducerad ålderspension i förtid, om han på grund av nedsatt arbetsförmåga fått arbetsinkomsten minskad med minst hälften men inte var berättigad till invalidpension eller arbetslöshetsersättning. Den 1 januari 1973 sänktes pensionsåldern till 67 år.

Ålderspension utges till den som har en trygdetid av minst tre år efter fyllda 16 år och före fyllda 67 år. För att få hel ålderspension från grundpensioneringen krävs minst 40 års trygdetid. Vid kortare trygdetid reduceras pensionen.

Tilläggs pension i form av ålderspension utgår till försäkrad som har minst tre poängår. Pensionens storlek varierar med hänsyn till pensionspoäng och antal poängår. Den som har minst 40 poängår får hel tilläggs pension. Om två makar har rätt till tilläggs pension gäller särskilda regler för beräkning av poängtalet. För försäkrade som är födda under något av åren 1898–1936 gäller vissa övergångsbestämmelser.

Ålderspension som utgår till personer i åldern 67–69 år är inkomstprövad enligt följande regler. Den som har förvärvsinkomst efter fyllda 67 år har endast en begränsad rätt till ålderspension. Ålderspensionen jämte eventuellt maketillägg samt förvärvsinkomsten får nämligen tillsammans inte utgöra mer än 80 % av tidigare förvärvsinkomst (80-procentregeln). Den försäkrades faktiska årsinkomst läggs till grund för beräkningen. Han kan fritt välja att reducera sin inkomst för att kunna ta ut pension. Vid beräkning av den försäkrades tidigare förvärvsinkomst räknas genomsnittet av de inkomster den försäkrade haft i åldern 61–65 år eller åren 63–65 om genomsnittet då var högre. Ålderspensionen kan i enlighet med den försäkrades önskan och med beaktande av nu nämnda regler

utgå som hel, $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{4}$ pension.

För försäkrade i åldern 67–69 år med låg förvärvsinkomst gäller vidare att pension kan utges till den som har en årlig inkomst som är lägre än:

- a) 50 % av grundbeloppet såsom hel pension,
- b) 100 % av grundbeloppet såsom $\frac{3}{4}$ pension,
- c) 150 % av grundbeloppet såsom $\frac{1}{2}$ pension,
- d) 200 % av grundbeloppet såsom $\frac{1}{3}$ pension,

Om 80-procentregeln i sådant fall ger rätt till högre pension skall denna regel tillämpas.

Den som inte tar ut hel ålderspension från fyllda 67 år intjänar ett väntetillägg för den del av pensionen som inte tas ut. Väntetillägget är $\frac{3}{4}$ % per månad (= 9 % per år). Sådant väntetillägg intjänas också av den som på grund av beräknad förvärvsinkomst inte har rätt att ta ut hel pension. Väntetillägget utgår som livsvarigt tillägg från den tidpunkt den försäkrade tar ut hel pension, dock senast från 70 års ålder. Det utges inte väntetillägg till den del av pensionen som grundas på poäng intjänade av den försäkrade efter fyllda 67 år.

För försäkrad som tar ut ålderspension före fyllda 70 år beräknas pensionen på grundval av den rätt till pension som intjänats vid fyllda 67 år. Då den försäkrade fyllt 70 år omräknas pensionen med beaktande av de eventuella poäng som intjänats efter det kalenderår han fyllt 66 år.

Invalidpension ("uförepension") utgår till den som fyllt 18 år men inte 67 år och som har sin arbetsförmåga varaktigt nedsatt med minst 50 % på grund av sjukdom, skada eller lyte. Därjämte krävs att den försäkrade vid ansökan om pension antingen varit försäkrad minst tre år eller varit försäkrad ett år och under denna tid varit arbetsför. Hel invalidpension motsvarar i princip den ålderspension som den försäkrade skulle ha fått om han inte blivit arbetsoförmögen utan fortsatt att arbeta till pensionsåldern. Make- och barntillägg kan utgå till såväl invalidpension som ålderspension.

Folketrygden finanseras genom avgifter från de försäkrade, arbetsgivaravgifter, statsbidrag och kommunbidrag. Belopp som inte behövs för de löpande utbetalningarna reserveras i den s. k. folketrygdsfonden.

2.2.3 Danmark

Grundpension utgår i Danmark enligt tre lagar: folkpensionslagen, invalidpensionslagen och änkepensionslagen. Tilläggspension utgår enligt lagen om arbetsmarknadens tilläggspension. Av lagarna omfattar endast de tre förstnämnda hela befolkningen. Tilläggspensioneringen omfattar i princip endast löntagare.

För rätt till ålderspension enligt folkpensionslagen samt invalidpension fordras i regel att pensionären är bosatt i Danmark och att han har varit bosatt där i minst ett år efter fyllda 15 år.

Pensionsåldern inom folkpensioneringen är normalt 67 år. Ensamstående kvinnor med låga inkomster är dock berättigade till ålderspension från 62 års ålder. Detsamma gäller kvinnor, vars män åtnjuter invalid- eller

folkpension. Efter särskild prövning (dispensation) kan personer i åldern 60–67 år få ålderspension när sviktande hälsa eller andra särskilda omständigheter talar härför. För den som har rätt till ålderspension före 67 år sker inkomstprövning. Efter 67 år åtnjuter pensionärer ålderspensionens grundbelopp utan inkomstprövning. Utöver grundbeloppet utges vissa inkomstprövade tillägg.

Uppskjutet uttag av ålderspension är i princip möjligt under fem år, varvid pensionen höjs. Det högsta väntetillägget utgör f. n. 1,128 Dkr. per år och utges till ensamstående pensionär som uppskjutit uttag till dess han fyllt 72 år.

Inkomstprövad invalidpension utges till personer i ålder 15–67 år om arbetsförmågan är varaktigt nedsatt med minst hälften. "Höjeste pension" utgår till personer som är arbetsoförmögna eller som har endast obetydlig förvärvsförmåga. "Mellemste pension" utgår till personer, vars förvärvsförmåga är nedsatt i mindre grad, men dock med omkring två tredjedelar. "Laveste pension" utgår till personer, vars förvärvsförmåga är nedsatt i mindre grad, men dock med minst hälften.

Beslut om invalidpension kan i princip fattas endast för personer i åldern 15–60 år. Personer, som har fyllt 60 år, kan emellertid tillerkännas "mellemste pension" under förutsättning att deras förvärvsförmåga är nedsatt i sådan grad att de – i motsvarande situation före 60 års ålder – skulle varit berättigade till "höjeste pension". – Vid sidan av invalidpension kan personligt biståndstillägg, vårdtillägg, pensionstillägg och make-tillägg utgå.

I regel utges hel folk- eller invalidpension endast till personer som varit bosatta i Danmark i minst 40 år mellan 15 och 67 års ålder. Vid kortare tids bosättning reduceras pensionen med motsvarande antal 40-delar. Från denna regel finns vissa undantag, av vilka det viktigaste innebär att hel pension kan utgå även i sådana fall där den försäkrade varit bosatt i Danmark minst tio år mellan 15 och 67 års ålder samt minst fem av dessa tio år omedelbart före fyllda 67 år. För invalidpension gäller att tiden mellan pensionsfallet och 67-årsdagen medräknas som bosättnings-tid.

Reglerna för intjänandetid trädde i kraft den 1 januari 1973. Tidigare fanns inga intjänanderegler och inga delpensioner. I samband med de nya reglernas införande skapades särskilda övergångsregler ifråga om bosättningskravet för äldre personer, vars rätt till pension kunde inskränkas genom de nya bestämmelserna.

Förmånerna från grundpensioneringen samt flertalet tillägg regleras automatiskt två gånger årligen efter det för januari resp. juli gällande s. k. regleringspristallet, vilket grundas på levnadskostnadsindex. Dessutom sker vissa höjningar i överensstämmelse med överenskommelser på arbetsmarknaden. Folk- och invalidpensionen finansieras dels av allmänna medel, dels av folkpensionsavgift.

Den danska tilläggspensioneringen trädde i kraft den 1 april 1965 och omfattar alla i Danmark arbetande löntagare i åldern 18–66 år vilka arbetar minst 15 timmar per vecka hos en arbetsgivare. Pensionsåldern är 67 år. Full pension erhålls efter 40 års intjänandetid. För övergångsgenerationen tillämpas förmånligare intjänanderegler. Uppskjutet uttag av

ålderspension är möjligt varvid pensionen höjs med 5 % för varje halvt år som pensioneringen uppskjuts, dock högst med 30 %, motsvarande uppskjutet uttag till 70 år. Det sker inte någon automatisk reglering av pensionerna efter levnadskostnadsindex. Vissa höjningar kan komma till stånd efter särskilda beslut om intäkterna överstiger beräknade utgifter för pensioner. Tilläggspensionen finansieras genom fasta avgifter, av vilka arbetsgivaren betalar två tredjedelar och arbetstagaren en tredjedel.

Fr. o. m. år 1971 erläggs avgifter till en social pensionsfond. Från denna fond skall pensioner utbetalas fr. o. m. år 1976. Avsikten är att man år 1975 skall besluta om pensionernas storlek och om den närmare utformningen i övrigt.

2.2.4 Finland

I Finland finns lagstadgade grundpensioner och tilläggspensioner. Grundpension i form av ålderspension och invalidpension utgår enligt folkpensionslagen. Tilläggspensioneringen regleras i huvudsak i arbetspensionslagen (APL) och lagen om pension för arbetstagare i kortvariga arbetsförhållanden (KAPL). Företagarnas pensionsskydd regleras i särskilda lagar, nämligen lagen om pension för lantbruksföretagare (LFöPL) och lagen om pension för företagare (FöPL).

Pensionsåldern inom grundpensioneringen är 65 år. Ålderspensionen består av en grunddel och en inkomstprövad understödsdel vartill kommer vissa tillägg. Grundpension utgår till den som varit bosatt i Finland minst fem år omedelbart före ansökan om pension. Grundpensionens belopp är inte beroende av bosättningstidens längd utan beräknas på samma sätt för alla som uppfyllt karenstiden för rätt till pension.

Invalidpension från grundpensioneringen utbetalas till person under 65 år, som är arbetsförmögen och inte åtnjuter ersättning från sjukförsäkringen. Invalidpensionens storlek bestäms enligt samma regler som gäller för ålderspensionen.

Grundpensionerna är bundna vid levnadskostnadsindex. De finansieras genom avgifter från de försäkrade samt arbetsgivaravgifter.

APL omfattar arbetstagare i privat tjänst som varit anställda minst en månad om månadsinkomsten inte understiger ett visst minimibelopp eller om arbetstiden är minst 20 timmar per vecka. Förmånerna omfattar bl. a. ålders- och invalidpension.

Pensionsåldern inom APL är i regel 65 år. Pensionsrätt intjänas mellan 23 och 65 års ålder, dvs. under högst 42 år. Pensionen beräknas med hänsyn till antalet tjänstgöringsår, slutlön i varje särskilt arbetsförhållande samt den s. k. tillväxtfaktorn. Denna är 1 % per år fr. o. m. den 1 juli 1962. För tjänstgöringstid före denna dag är faktorn 0,5 % per år. För äldre arbetstagare gäller särskilda regler.

Invalidpension från APL utges till arbetstagare under 65 år vid varaktig arbetsoförmåga. Såsom tjänstgöringstid räknas vid invalidpension även tiden från arbetsoförmågans början till pensionsåldern.

APL-pensionerna är bundna vid löneindex och finansieras genom arbetsgivaravgifter.

2.2.5 Island

I Island regleras ålders- och invalidpensionerna i 1971 års lag om folkförsäkring. Det finns inte någon allmän tilläggspensionering i Island.

Pensionsåldern är 67 år. Ålderspension utgår till försäkrad som kan tillgodoräkna sig minst tre års försäkringstid i landet. För hel pension krävs minst 40 års försäkringstid från 16 till 67 års ålder. Vid kortare bosättningsstid reduceras pensionen.

Uppskjutet uttag av ålderspensionen är möjligt under högst fem år varvid väntetillägg utgår. Detta utgör maximalt 67 % av det ordinarie beloppet.

Utöver ålderspensionen, som inte är inkomstprövad, kan utgå inkomstprövade och behovsprövade tillägg.

Hel invalidpension kan utgå till försäkrad i åldern 16–66 år under förutsättning att arbetsförmågan är nedsatt med minst tre fjärdedelar. Tre fjärdedelar invalidpension utgår till den vars arbetsförmåga är nedsatt med minst hälften. För rätt till hel oreducerad invalidpension krävs i likhet med vad som gäller inom ålderspensioneringen 40 års försäkringstid. Det tas emellertid hänsyn till såväl redan intjänad som antagen försäkringstid till det år den försäkrade fyller 67 år.

Till isländsk ålders- eller invalidpension kan utgå ett inkomstprövat tillägg. I övrigt är grundförmånerna inte inkomstprövade.

Såsom komplettering till folkpensionerna har flertalet löntagare tecknat medlemskap i pensionskassor. Från dessa kassor utges såväl ålders- som invalidpensioner. Pensionsåldern ligger därvid som regel mellan 65 och 70 år. I allmänhet krävs 30 års intjäningsstid för hel pension.

2.2.6 Västtyskland

I Västtyskland finns tre lagstadgade pensionsanordningar för arbetstagare: tjänstemannapensioneringen, arbetarpensioneringen och pensionsordningen för arbetstagare inom gruvinindustrin. Dessa omfattar bl. a. ålders- och invalidpensioner. Högre statstjänstemän omfattas inte av försäkringarna.

Det finns inte någon motsvarighet till den svenska folkpensioneringen i Västtyskland. Pensioneringen står emellertid öppen för grupper som inte är arbetstagare, t. ex. egna företagare, utövare av fria yrken och hemmafruar, som efter ansökan kan komma med i pensioneringen. Det finns även viss möjlighet till retroaktiv inbetalning av avgifter för intjänande av pensionsrätt.

Beträffande tjänstemanna- och arbetarpensioneringen gäller i huvudsak följande regler. Pensioneringen omfattar i princip arbetstagare i Västtyskland inom de enskilda näringslivet, oavsett nationalitet. Den försäkrade har möjlighet att komplettera de lagstadgade förmånerna genom frivillig påbyggnad.

Pensionsåldern är 65 år. Kvinnor kan emellertid erhålla pension redan från 60 år om de under minst 10 av de senaste 20 åren haft förvärvsarbete och varit obligatoriskt försäkrade. Försäkrad, som varit arbetslös i

minst ett år, kan också få ålderspension från 60 års ålder.

Den 1 januari 1973 infördes en rörlig pensionsålder för dem som omfattats av den lagstadgade pensioneringen under minst 35 år. Dessa personer kan få åtnjuta ålderspension redan från 63 år under förutsättning att deras förvärvsinkomst vid sidan av pensionen inte överstiger 30 % av högsta avgiftsgrundande månadsinkomst, år 1974 ($\frac{30}{100} \cdot 2\,500 =$) 750 DM per månad och år 1975 ($\frac{30}{100} \cdot 2\,800 =$) 840 DM per månad. Obegränsad inkomst är emellertid tillåten, om denna härrör sig från arbete under maximalt tre månader eller 75 dagar under ett år. Enligt verkställda uppskattningar utnyttjades de nya möjligheterna till ålderspension redan under år 1973 av omkring 55 % av till förmånen berättigade personer.

Uppskjutet uttag av ålderspensionen är möjligt, varvid pensionen höjs med 0,6 % för varje månad, räknat från 65 till 67 års ålder.

Den försäkrade gottskrivs för varje försäkringsår en ålderspension som uppgår till 1,5 % av den pensionsgrundande lönen.

Den som åtnjuter ålderspension före 65 år går – livsvarigt – miste om denna 1,5-procentiga påbyggnad för tiden mellan pensionsfallet och 65 år, men minskningen är avsevärt mindre än vad som skulle bli fallet enligt försäkringsmässiga grunder.

Invalidpension utgår till försäkrad som under överskådlig tid inte kan utföra förvärvsarbete eller inte kan uppnå mer än obetydliga inkomster genom arbete. Förutsättning för rätt till invalidpension är vidare att avgifter till försäkringen erlagts under fem år. Invalidpensionen är lika stor som den intjänade ålderspensionen. Vid invaliditet före 55 år medräknas emellertid en antagen årsinkomst till nämnda ålder.

Pensionernas storlek beräknas med hänsyn till den försäkrades inkomster under hans aktiva tid, antalet försäkringsår, inbetalda avgifter samt det s. k. allgemeine Bemessungsgrundlage. Den sistnämnda faktorn har en funktion som i princip motsvarar det svenska basbeloppet. Som grund för beräkningen används genomsnittsinkomsten hos tjänstemän och arbetare de sist förflutna tre åren.

Värdet av intjänad pensionsrätt uppräknas med något års eftersläpning. Utgående pensioner regleras varje år. Pensioneringen finansieras genom avgifter från de försäkrade, arbetsgivaravgifter samt statsbidrag. Övergång från en försäkringsform till en annan är möjlig, varvid en clearing sker mellan försäkringsgrenarna.

Pensionsåldern för gruvarbetare är 55 år. Gruvarbetarnas pensioner, som är genomsnittligt högre än övriga arbetstgares, beräknas efter gjorda avgiftsbetalningar och i övrigt enligt i huvudsak samma regler som gäller för övriga arbetstgare.

3 Kommitténs uppdrag

Kommittén anförtroddes genom direktiven för utredningsarbetet frågorna om sänkning av den nuvarande 67-årsgränsen inom ålderspensioneringen, uppföljning av den år 1970 beslutade vidgningen av rätten till förtidspension samt standardsäkring inom den allmänna pensioneringen. I direktiven sades vidare att kommittén i samband med förslag rörande nu nämnda frågor skulle kunna överväga ändringar av de nuvarande finansieringsreglerna för den allmänna pensioneringen.

I februari 1974 framlade kommittén i ett delbetänkande (SOU 1974:15) Sänkt pensionsålder m. m. förslag om sänkning av den allmänna pensionsåldern till 65 år. Kommittén lade samtidigt fram förslag om påtagliga förbättringar för dem som redan är pensionärer. Sistnämnda förslag innebar bl. a. höjning av folkpensioneringens grundförmåner, höjning av pensionstillskotten samt fördubbling av pensionstillskotten för förtidspensionärer. Delbetänkandet innehöll därjämte förslag om höjning av socialförsäkringsavgiften till folkpensioneringen och ATP-avgiften för finansiering av de föreslagna reformerna.

Sedan regeringen i juni 1974 lagt fram förslag om förbättrade folkpensionsförmåner och en lagstadgad sänkning av den allmänna pensionsåldern (prop. 1974:129), vilka förslag i allt väsentligt byggde på kommitténs i delbetänkandet framlagda förslag, godkände riksdagen i december 1974 de föreslagna pensionsreformerna (jfr. SfU 1974:32). Höjningen av folkpensionens grundbelopp har trätt i kraft den 1 januari 1975, gynnsammare regler i fråga om särskilda folkpensionsförmåner till handikappade träder i kraft den 1 juli 1975 och sänkning av pensionsåldern samt höjning av pensionstillskotten kommer att genomföras den 1 juli 1976.

I prop. 1974:129 uttalas, att ökade möjligheter till en rörlig pensionsålder med utgångspunkt i en allmän pensionsgräns vid 65 år skall genomföras samtidigt som sänkningen av pensionsåldern, dvs. den 1 juli 1976. Kommittén har därför haft att med förtur utreda frågan om den rörliga pensionsåldern för att därmed möjliggöra en proposition i ämnet till våren 1975.

Kommitténs i kap. 2 lämnade redogörelser visar att den allmänna pensioneringen i Sverige redan innehåller en betydande grad av rörlighet, en rörlighet som jämfört med vad andra länder erbjuder i detta hänseende framstår som väl ägnad att motsvara individuella önskemål. *Förtidspen-*

sioneringen har således utformats i avsikt att genom individuell prövning bereda pension åt försäkrade som till följd av långvarig sjukdom, handikapp eller arbetslöshet är i störst behov av pension. Systemet med *förtida resp. uppskjutet uttag* av ålderspension ger den försäkrade valfrihet att i åldern 63–70 år själv avgöra när han önskar ta ut sin ålderspension.

Vad angår den år 1970 beslutade vidgningen av rätten till *förtidspension* skall kommittén enligt sina direktiv följa upp verkningarna av reformen och – i den mån ytterligare lösningar skulle stå att vinna inom ramen för förtidspensioneringen – ha frihet att lägga fram förslag härom. Sedan kommitténs direktiv meddelats beslöt riksdagen år 1972 (jfr. prop. 1972:55) ytterligare vidgning av rätten till förtidspension med innebörd att äldre försäkrad, som är arbetslös och som i egenskap av medlem i erkänd arbetslöshetskassa uppburit ersättning från sådan kassa under den längsta tid ersättning kan utgå eller som under 21 månader uppburit omställningsbidrag enligt 102 § arbetsmarknadskungörelsen äger rätt till förtidspension. Som förutsättning för sådan rätt gäller att den försäkrades möjlighet att bereda sig fortsatt inkomst genom sådant arbete som han tidigare utfört eller genom annat för honom tillgängligt lämpligt arbete är nedsatt med minst hälften samt att nedsättningen kan anses varaktig. Nu berörda regler trädde i kraft den 1 juli 1972. Riksdagen beslöt vidare år 1973 efter förslag i prop. 1973:46 *dels* att åldersgränsen 60 år skulle införas i bestämmelserna om förtidspension på de grunder som här berörts, *dels* att – till följd av bl. a. att omställningsbidraget ersatts av kontant arbetsmarknadsstöd enligt lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd – antalet dagar under vilka stöd skall ha utgått skall utgöra 450. Dessa bestämmelser trädde i kraft den 1 januari 1974.

I enlighet med förslag i prop. 1974:167 beslöt riksdagen föregående år vissa ändringar i bestämmelserna om prövning av ärenden i försäkringskassornas pensionsdelegationer. Ändringarna, som trädde i kraft den 1 januari 1975, innebär att frågan om förtidspension på arbetsmarknadsmässiga grunder skall handläggas på tjänstemannaplanet hos försäkringskassorna i stället för i pensionsdelegation.

Vad beträffar systemet med *förtida resp. uppskjutet uttag av ålderspension* anförs i direktiven följande.

Reduktionen av pensionen vid förtida uttag – liksom ökningen vid uppskjutet uttag – är livsvarig och bygger på försäkringsmatematiska beräkningsgrunder. Principen är att värdet av de sammanlagda pensionsbelopp som den försäkrade uppbär i sin livstid skall bli detsamma oberoende av när han börjar ta ut sin pension. – Problemet är dock för många att alternativet att ta ut pensionen före 67 år inte ter sig som en godtagbar lösning eftersom pensionen reduceras med hänsyn till det förtida uttaget och eftersom kommunalt bostadstillägg eller hustrutillägg inte utgår. Kommittén bör ägna särskild uppmärksamhet åt frågan i vad mån lösningar står att vinna i ändrade regler för dessa tilläggsförmåner. Kommittén bör även i övrigt pröva olika möjligheter att vidareutveckla de regler om en rörlig pensionsålder som redan är inbyggda i pensionsystemet.

Ändringar angående pensionsuttaget kan motivera att reglerna för intjänande av ATP-pension ses över i vissa avseenden. F. n. kan pensionspoäng intjänas t. o. m. det år den försäkrade fyller 65 år. En huvudregel inom tilläggpensioneringen är också att pensionspoäng inte beräknas för år varunder pension utgår. Med bibehållande av denna huvudregel bör sökas lösningar som leder till så gynnsamt resultat som möjligt för den försäkrade. Av särskild betydelse är detta spörsmål för de äldre åldersgrupper som inte kan nå upp till fulla antalet pensionsgrundande år inom tilläggpensioneringen. Kommittén bör undersöka i vad mån det låter sig göra att inom ramen för nuvarande system öppna möjlighet att tjäna in ATP-poäng efter 65 års ålder. En sådan ordning skulle i många fall kunna verka som en extra stimulans för dem som väljer att fortsätta sitt förvärvsarbete i stället för att ta ut pension. För dem – särskilt sådana som tillhör övergångsgenerationen inom ATP – som har ett mindre antal pensionsgrundande år än vad som fordras för full pension skulle härigenom varje fortsatt år i förvärvslivet kunna bli av än större värde för den framtida pensionsnivån för den försäkrade än nu. Vid sidan av vad nu särskilt nämnts bör kommittén överväga de ytterligare lagändringar som kan motiveras av de förslag i fråga om pensionsåldern kommittén kan komma att framlägga.

Kommittén redovisar i de följande kapitlen förtidspensioneringens utveckling samt sina förslag i fråga om ökade möjligheter till en rörlig pensionsålder. De nu framlagda förslagen skall enligt kommitténs mening ses tillsammans med de av riksdagen år 1974 beslutade ändringarna i pensionssystemet som en samlad reform.

Kommittén redovisar i kapitel 6 kostnadsberäkningar för och förslag till finansiering av de i detta betänkande framlagda förslagen.

Utöver de uppdrag som kommittén enligt vad som tidigare nämnts erhållit genom direktiv, har ett flertal andra frågor överlämnats till kommittén under utredningsarbetets gång. Kommittén har således anförtrots spörsmål om bl. a. förenhetligande av avgiftsunderlagen inom socialförsäkringarna, ATP-förmåner för hemarbetande, deltids- och korttidsanställda samt för låginkomsttagare, ATP-avgift för äldre och handikappad arbetskraft, slopande i vissa fall av socialförsäkringsavgiften till folkpensioneringen samt efterlevandepensioneringens framtida utformning.

Som framgått av den tidigare redogörelsen har frågan om ökade möjligheter till rörlig pensionsålder behandlats med förtur av kommittén för att ikraftträdande av de nya reglerna skall kunna ske samtidigt som sänkningen av pensionsåldern. Med hänsyn härtill framläggs förslagen i ett delbetänkande. Kommittén kommer senare att redovisa sina överväganden i anledning av återstående utredningsuppdrag.

4 Kommitténs förslag till sänkt pensionsålder (SOU 1974:15) samt prop. 1974:129

Kommitténs i delbetänkandet (SOU 1974:15) *Sänkt pensionsålder m. m.* framlagda förslag innebar i korthet följande.

Kommittén föreslog att den allmänna pensionsåldern den 1 januari 1976 skulle sänkas till 65 år. Kommittén underströk emellertid därvid att avsikten med detta förslag självfallet inte var att begränsa den valfrihet beträffande pensioneringstidpunkt som det nuvarande systemet innehåller. En sänkning av den allmänna pensionsåldern skulle nämligen enligt kommittén ge möjligheter också till en ytterligare utbyggd flexibilitet i detta avseende.

Då det gällde åldersgränserna för de till grundförmånerna anknutna tilläggsförmånerna samt invaliditetsersättning föreslog kommittén att dessa förmåner skulle följa huvudförmånerna och således anknytas till den nya pensionsåldern.

Vad angick förtida och uppskjutet uttag av ålderspension begränsades kommitténs förslag – i avvaktan på den fortsatta utredningen om rörlig pensionsålder – till två övergångsbestämmelser avseende dels försäkrade som gör förtida uttag före den 1 januari 1976 men inte fyller 67 år före denna dag, dels försäkrade som uppskjuter sitt uttag av ålderspension i anslutning till reformens ikraftträdande.

I fråga om intjänande av pensionspoäng under det år då den försäkrade fyller 65 år föreslog kommittén ett system av följande innebörd. Möjlighet till poäng under det sextiofemte levnadsåret skulle bibehållas för den s. k. övergångsgenerationen, dvs. personer som är födda senast år 1924. För de yngre årsklasserna skulle enligt kommitténs förslag i normala fall poäng inte tillgodoräknas för detta år.

Förslaget om sänkning av pensionsåldern nödvändiggjorde ställningstaganden rörande frågor inom andra delar av den allmänna försäkringen än pensioneringen. Kommittén föreslog beträffande sjukförsäkringen att åldersgränserna för hemmamakeförsäkringen samt vid beräkning av tid för ersättning av sjukhusvård och sjukpenningtid skulle sänkas från 67 till 65 år. Kommittén föreslog vidare att åldersgränserna för nedsättning av livränta enligt lagen (1954:253) om yrkesskadeförsäkring samt militärerättningsförordningen (1950:261) skulle sänkas från 67 till 65 år.

Kommittén påpekade att det även i annan lagstiftning – t. ex. inom arbetslöshetsförsäkringen och lagstiftningen om anställningsskydd – förekommer åldersgränser med anknytning till den allmänna pensionsåldern

men att dessa frågor borde behandlas i samband med frågan om utbyggd flexibilitet inom pensioneringen.

Vad slutligen angick frågan om finansiering av kostnaderna för de framlagda reformförslagen föreslog kommittén höjningar av socialförsäkringsavgiften till folkpensioneringen och ATP-avgiften.

Räknat på 1974 års avgiftsunderlag förelåg det enligt kommittén behov av höjning av socialförsäkringsavgiften för år 1975 med 0,3 %, för år 1976 med 0,9 %, för år 1977 med 0,3 % och för år 1978 med 0,1 %. Dessa beräkningar avsåg samtliga reformförslag enligt kommitténs första betänkande och inkluderade således – förutom sänkningen av pensionsåldern – höjningarna av grundförmånerna och pensionstillskotten. Med hänsyn till svårigheterna att överblicka utvecklingen av avgiftsunderlaget under längre tid, begränsade kommittén sitt förslag till att gälla avgiftsuttaget för åren 1975 och 1976.

Kommitténs förslag rörande ATP-avgiften innebar en höjning från 11 % till 11,75 % för åren 1976–1979. Kostnaderna såvitt avsåg tilläggs-pensioneringen hänförde sig helt till sänkningen av pensionsåldern.

Som tidigare nämnts innehöll den av riksdagen bifallna *prop. 1974: 129* förslag som i allt väsentligt överensstämde med de av kommittén framlagda rörande sänkning av den allmänna pensionsåldern. Då det gällde tidpunkten för ikraftträdande av pensionsålderssänkningen föreslogs emellertid i propositionen en senareläggning med ett halvår. Orsaken härtil var *dels* under remissbehandlingen från bl. a. löntagarorganisationerna framförda önskemål om tillräckligt tidsutrymme för anpassningsförhandlingar beträffande gällande pensionsavtal, *dels* önskemålet att åstadkomma en tidsmässig samordning med ett system som ger ökade möjligheter till rörlig pensionsålder.

Då det gällde frågan om pensionspoäng för det sextiofemte levnadsåret innehöll propositionen en viss avvikelse från kommitténs förslag. Det av riksdagen godtagna förslaget innebär i huvudsak följande. Som huvudregel gäller efter pensionsålderssänkningen att beräkningen av pensionsgrundande inkomst sker för år t. o. m. det år då den försäkrade fyller 64 år. I enlighet härmed beräknas antagandepoäng för förtidspension t. o. m. det år då den försäkrade uppnår 64 års ålder. Som särskild bestämmelse för försäkrad född under något av åren 1911–1927 gäller att pensionsgrundande inkomst beräknas för den försäkrade även för det år då han fyller 65 år. Beräkning av pensionspoäng för detta år kommer därvid att ske med tillämpning av de regler om antagandepoäng som redan gäller inom förtidspensioneringen, dock med möjlighet för de försäkrade att tillgodoräkna den faktiska pensionspoängen för detta år om den blir högre än den tidigare antagna.

Det i propositionen framlagda förslaget rörande finansiering av kostnaderna för reformförslagen avvek till viss del från kommitténs förslag.

Socialförsäkringsavgiften föreslogs således höjd med 0,9 % för år 1975 och med ytterligare 0,5 % för år 1976. Det bör dock därvid påpekas att av höjningen avser en halv procentenhet i kostnadstäckning för skattesänkning med anledning av skatteutredningens förslag (jfr. SkU 1974:54). Socialförsäkringsavgiften för år 1977 beräknades i propositionen bli

5,3 %, men det påpekades att författningsbestämmelser beträffande uttaget för detta år framdeles skulle komma att föreläggas riksdagen sedan kommittén redovisat sitt betänkande beträffande frågan om en rörlig pensionsålder. — Vad gällde ATP-avgiften föreslogs att den av kommittén föreslagna höjningen från 11 % till 11,75 % skulle genomföras fr. o. m. år 1977.

5 Rörlig pensionsålder

5.1 Inledning

Som framgår av redogörelsen i kap. 1 inrymmer den allmänna pensioneringen med gällande regler ett betydande mått av rörlighet i fråga om pensioneringstidpunkt. I detta kapitel lämnas till en början en redogörelse för förtidspensioneringens utveckling. Därefter redovisar kommittén sina överväganden i fråga om en ytterligare utbyggd rörlighet beträffande pensioneringstidpunkten inom pensionssystemen.

5.2 Förtidspensioneringens utveckling

5.2.1 *Den vidgade förtidspensioneringen. 1970 och 1972 års reformer*

Det invaliditetsbegrepp som låg till grund för pensionsbedömningen inom förtidspensioneringen före den 1 juli 1970 karaktäriserades i förarbetena till lagen om allmän försäkring som en arbetsinvaliditet vilken hade sin grund i medicinska faktorer. I prop. 1962:90 med förslag till lag om allmän försäkring uttalades (s. 287) att det var en grundläggande förutsättning för rätt till förtidspension att arbetsförmågan av medicinska skäl – sjukdom, lyte eller dylikt – var nedsatt i betydande grad. Förelåg inte en sådan grund för nedsättningen utan berodde denna på någon annan omständighet, var rätt till förtidspension inte för handen. Om exempelvis en frisk person drabbades av arbetslöshet och därmed förlorade sin arbetsinkomst, så hade detta i och för sig ingen inverkan på frågan huruvida rätt till förtidspension förelåg. Å andra sidan följde av definitionen av invaliditetsbegreppet att det inte var tillräckligt för rätt till förtidspension att det förelåg en från medicinsk synpunkt betydande kroppslig eller själslig defekt. Det fordrades också att defekten medförde betydande konsekvenser för vederbörandes förmåga att försörja sig genom eget arbete samt att dessa konsekvenser inte kunde neutraliseras genom olika åtgärder för att återställa arbetsförmågan. Tillämpningen av invaliditetsbegreppet förutsatte ett intimt samspel mellan såväl medicinska som ekonomiska bedömningsgrunder.

Den omständigheten att nedsättningen av arbetsförmågan skulle ha sin grund i medicinska faktorer innebar sålunda inte en pensionsbedömning, som utgick från en gradering av den medicinska invaliditeten efter mer eller mindre tabellmässiga grunder på sätt som förekom inom yrkesskade-

försäkringen. De medicinska faktorernas betydelse skulle bedömas med utgångspunkt från den enskilde försäkrades speciella förhållanden — hans ålder, yrke, utbildning och sociala miljö.

En invaliditetsbedömning med tillämpning av angivna principer ledde till att en försäkrad, som bodde på en ort där endast tyngre arbete såsom skogs- eller jordbruksarbete fanns att tillgå och som på grund av ålder eller lokal bundenhet inte rimligen ansågs böra flytta till annan ort med bättre arbetsmöjligheter, kunde beviljas förtidspension även vid ett medicinskt handikapp som inte skulle ha gett honom rätt till förtidspension om han varit bosatt i en tätort med mera varierande arbetsmöjligheter. Å andra sidan presumerades en försäkrad, som även om han var handikappad dock medicinskt sett ägde en viss restarbetsförmåga och som var bosatt på en ort med differentierat näringsliv, normalt böra kunna utnyttja denna restarbetsförmåga. Om något för honom lämpligt arbete i verkligheten inte kunde erbjudas, ansågs detta främst vara ett arbetsmarknadsproblem och inte en omständighet som borde påverka rätten till förtidspension.

Även om man i tillämpningen ofta nog tog större hänsyn till det faktiska arbetsmarknadsläget och svårigheterna att utnyttja en föreliggande restarbetsförmåga än vad de angivna bedömningsprinciperna egentligen skulle föranleda, kom otvivelaktigt ett inte ringa antal handikappade försäkrade med viss restarbetsförmåga att uteslutas från rätt till förtidspension eller erhålla enbart partiell pension trots att det visat sig att de i själva verket inte kunde få något förvärsarbete.

Sistnämnda förhållande var en av de orsaker som åberopades som grund för 1970 års pensionsreform — den vidgade förtidspensioneringen. Såvitt gäller invaliditetsbedömningen innebar denna reform dels vidgade möjligheter för "äldre förvärsarbetande" att få förtidspension, dels en uppmjukning i vissa avseenden av kraven för att erhålla sådan pension även i fråga om andra försäkrade än äldre förvärsarbetande.

Huvudsyftet med den vidgade förtidspensioneringen var att ge ökat utrymme för arbetsmarknadsmässiga hänsynstaganden vid invaliditetsbedömningen. Samtidigt därmed kom de medicinska faktorernas betydelse för bedömningen att i motsvarande mån minska. Särskilt beträffande gruppen äldre förvärsarbetande borde de medicinska synpunkterna bli av underordnad betydelse. Det skulle dock fortfarande även beträffande de äldre krävas att det förelåg en viss "icke rent bagatellartad" medicinsk faktor som påverkade arbetsförmågan. En vidgning av det tidigare invaliditetsbegreppet skedde också genom att åldersförändringar, även om de enligt vanligt betraktelsesätt inte utgjorde sjukdom i egentlig mening, kunde vara tillräcklig grund för att bevilja förtidspension för försäkrade med fysiskt tungt eller psykiskt pressande arbete, som med åren blivit utslitna och hade svårt att hänga med i arbetstakten.

Som riktpunkt för gränsdragningen, då det gäller att avgränsa kategorin "äldre förvärsarbetande", angavs åldern 63 år, vilken ålder dock inte skulle vara någon fast och undantagslös gräns. Med hänsyn till omständigheterna borde en viss rörlighet nedåt kunna ifrågakomma.

För äldre försäkrade skulle inte krävas att de — innan förtidspension

beviljades — underkastade sig arbetsvårdsåtgärder eller flyttade till annan ort med bättre arbetsmöjligheter. Det förelåg emellertid inte någon helt fri valrätt för vederbörande mellan att arbeta och ta pension. Kunde arbetsmarknadsmyndigheterna tämligen omgående bereda vederbörande ett för honom lämpligt arbete som han kunde klara utan omskolning, fick rätten till pension bedömas som om han hade tagit detta arbete. I andra fall skulle däremot någon hänsyn till en eventuell icke utnyttjad restarbetsförmåga inte tas vid bedömningen. Utförde den försäkrade i verkligheten inte någon form av förvärvsarbete, skulle hel förtidspension beviljas.

Även för andra försäkrade än dem som tillhörde gruppen äldre förvärvsarbetande innebar den vidgade förtidspensioneringen en uppmjukad invaliditetsbedömning. Också i fråga om dessa skulle de arbetsmarknadsmässiga omständigheterna tillerkännas större vikt än tidigare; dock att de medicinska faktorerna här hade en större betydelse än i äldrefallen. Visade det sig att en handikappad person som medicinskt sett ägde en viss restarbetsförmåga inte trots ansträngningar från arbetsvårdens sida under lång tid — minst ett à två år — kunnat beredas något arbete, kunde restarbetsförmågan i regel bedömas som fiktiv. Vederbörande skulle då kunna beviljas förtidspension med bortseende från denna fiktiva arbetsförmåga, även om han var bosatt å en ort med differentierat näringsliv. Även beträffande en annan grupp försäkrade än de förvärvsarbetande, nämligen de handikappade husmödrarna, skulle en viss uppmjukning av invaliditetsbedömningen ske på så sätt att man inte enbart skulle fästa avseende vid deras arbetsinsats i hemmet utan även ta hänsyn till vilket värde deras restarbetsförmåga skulle kunna ha om det gällde förvärvsarbete utom hemmet.

Förslaget om den vidgade förtidspensioneringen lades fram i september 1969. Reformen trädde i kraft den 1 juli 1970. Genom den stora publicitet förslaget fick ökade antalet förtidspensionsansökningar kraftigt redan månaderna före ikraftträdandet, och det kan inte uteslutas att tillämpningen redan då tog visst intryck av de föreslagna nya bedömningsgrunderna.

I prop. 1972:55 erinrade departementschefen bl. a. om att vid pensionsbedömningen hänsyn skulle tas till både arbetsmarknadsmässiga och medicinska faktorer. Även efter genomförandet av den vidgade förtidspensioneringen hade kravet på att det skulle föreligga en medicinsk grund för rätt till förtidspension utestängt en del äldre förvärvsarbetande från pension i fall där arbetsmarknadsmässiga skäl för pension i och för sig varit för handen, även om antalet sådana fall kunde antas vara relativt ringa. Arbetslöshetsförsäkringen gav medlemmarna i de erkända arbetslöshetskassorna ekonomiskt skydd under viss begränsad tid. Efter det de blivit utförsäkrade från arbetslöshetskassan kunde fortsatt stöd lämnas i form av omställningsbidrag, vilket dock låg på en lägre nivå än förtidspensionen regelmässigt gav. Med den struktur-omvandling som pågick inom näringslivet måste man ta med i beräkningen att äldre förvärvsarbetande ibland blev ställda utan arbete och varaktigt arbetslösa utan att någon nedsättning av den fysiska eller

psykiska prestationsförmågan förelåg. En sådan arbetslös kunde i många fall, lika väl som den som blev förtidspensionerad enligt gällande regler, sägas ha definitivt lämnat arbetsmarknaden.

Mot bakgrund av det anförda föreslogs i propositionen att förtidspension skulle kunna beviljas på arbetsmarknadsmässiga skäl utan någon särskild medicinsk prövning. En äldre förvärvsarbetande, som blivit utförsäkrad från erkänd arbetslöshetskassa, skulle sålunda kunna beviljas förtidspension om han var varaktigt arbetslös. Vid riksdagsbehandlingen av propositionen utsträcktes den föreslagna möjligheten att erhålla förtidspension att gälla också den som uppburit omställningsbidrag enligt arbetsmarknadskungörelsen under 21 månader (vilket motsvarade den längsta tid ersättning från arbetslöshetskassa normalt kunde utgå). Härigenom kom reformen att omfatta också försäkrade som inte var medlemmar i erkänd arbetslöshetskassa.

De nya bestämmelserna trädde i kraft den 1 juli 1972. Efter tillkomsten av 1973 års lag om kontant arbetsmarknadsstöd har vad som stadgades om omställningsbidrag förklarats skola fr. o. m. den 1 januari 1974 avse kontant arbetsmarknadsstöd och kvalifikationstiden 21 månader minskats till 450 dagar. Samtidigt har begreppet äldre försäkrad här preciserats som försäkrad över 60 år, vilken ålder då det gäller förtidspension på grund av arbetslöshet alltså utgör en fast gräns.

5.2.2 *Beståndet av förtidspensioner före 1970 års reform*

Hur förtidspensioneringen utvecklats sig med den invaliditetsbedömning som tillkom genom 1962 års lag om allmän försäkring och *före reformen om den vidgade förtidspensioneringen* kan statistiskt belysas dels med utgångspunkt från de hos försäkringskassorna behandlade ärendena rörande förtidspension och resultatet av dessa, dels genom en analys av beståndet av utgående förtidspensioner. I föreliggande sammanhang är därvid de äldre åldersklasserna försäkrade av särskilt intresse.

I tabell 4 redovisas sålunda de förtidspensionsärenden som behandlats av försäkringskassorna under år 1968, vilket år torde vara ett i förevarande hänseende relativt normalt år. I antalet ingår både ärenden som kommit upp till prövning efter ansökan av den försäkrade och ärenden som kassorna tagit upp till prövning utan ansökan (huvudsakligen ärenden där försäkrad uppburit sjukpenning under lång tid).

Som framgår av tabellen var antalet ärenden avseende förtidspension för kvinnor väsentligt lägre än motsvarande ärenden för män. Detta har delvis sin grund i att ett betydande antal kvinnor över 60 år beviljats hustrutillägg eller änkepension och därvid ansett sig inte ha någon större ekonomisk fördel att söka förtidspension. För husmödrar som sökt förtidspension torde vidare invaliditetsbedömningen i allmänhet ha skett under hänsynstagande till vederbörandes förmåga att utföra hushållsarbete i hemmet, vilket lett till att andelen avslag och partiella förtidspensioner relativt sett blivit större än beträffande männen.

Det totala beståndet av försäkrade, som i januari 1967 uppbar förtidspension eller sjukbidrag eller gjort förtida uttag av ålderspension,

Tabell 4

Ålder	Bifall						Avslag		Antal ärenden
	1/1		2/3		1/3		Antal	%	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%			
a) <i>Män</i>									
63-66	3 595	88,5	227	5,6	124	3,1	115	2,8	4 061
60-62	2 674	84,0	238	7,5	163	5,1	107	3,4	3 182
16-59	5 919	74,8	761	9,6	487	6,2	742	9,4	7 909
16-66	12 188	80,4	1 226	8,1	774	5,1	964	6,4	15 152
b) <i>Kvinnor</i>									
63-66	973	63,2	270	17,5	154	10,0	142	9,2	1 539
60-62	964	60,0	314	19,6	206	12,8	122	7,6	1 606
16-59	3 627	51,5	1 549	22,0	1 041	14,7	831	11,8	7 048
16-66	5 564		2 133		1 401		1 095		10 193
	+ 640 ¹		+ 57 ¹		+ 21 ¹				+ 718 ¹
	=6 204	56,9	=2 190	20,1	=1 422	13,0		10,0	=10 911
c) <i>Män och kvinnor</i>									
63-66	4 568	81,6	497	8,9	278	4,9	257	4,6	5 600
60-62	3 638	76,0	552	11,5	369	7,7	229	4,8	4 788
16-59	9 546	63,9	2 310	15,4	1 528	10,2	1 573	10,5	14 957
16-66	17 752		3 359		2 175		2 059		25 345
	+ 640 ¹		+ 57 ¹		+ 21 ¹				+ 718 ¹
	=18 392	70,6	=3 416	13,1	=2 196	8,4		7,9	=26 063

¹ Avser kvinnor som fått tidigare utgående änkepension eller hustrutillägg ersatt av förtidspension. Uppgift om ålder saknas för dessa.

framgår av tabell 5.

Av männen uppbär 78 353, motsvarande ej fullt 93 % av hela beståndet manliga förtidspensionärer, hel förtidspension, 4 085 (ej fullt 5 %) två tredjedels pension och 2 083 (2,5 %) en tredjedels pension. Motsvarande fördelning för kvinnornas del var 72 027 (ca 87 %) hel förtidspension, 7 315 (ca 9 %) två tredjedels pension och 3 285 (4 %) en tredjedels pension. För män och kvinnor gemensamt var den procentuella fördel-

Tabell 5

Ålder	Män			Kvinnor			Summa		
	Förtids- pension	Per 1 000 i åld.- gruppen	Förtida uttag av åld.p.	Förtids- pension	Per 1 000 i åld.- gruppen	Förtida uttag av åld.p.	Förtids- pension	Förtida uttag av åld.p.	
1967- 01-01									
16-59	48 100		-	50 721		-	98 821	-	
60-62	13 233	99,5	-	12 583	89,2	-	25 816	-	
63	5 176	127,1	1 106	4 500	102,3	796	9 676	1 902	
64	5 734	142,6	1 386	4 927	112,0	989	10 661	2 375	
65	6 400	164,9	2 695	5 096	119,7	1 736	11 496	4 431	
66	5 878	159,8	2 864	4 800	116,2	1 730	10 678	4 594	
63-66	23 188	148,2	8 051	19 323	112,4	5 251	42 511	13 302	
16-66	84 521	32,0	8 051	82 627	31,8	5 251	167 148	13 302	

ningen 90 % hela, ca 7 % två tredjedels och ca 3 % en tredjedels pensioner. Den bristande överensstämmelsen mellan relationen hela – partiella pensioner vid beviljandet av pensioner (tab. 4) och beståndet av utgående pensioner (tab. 5) förklaras av att de i december 1962 utgående förtidspensioner som beviljats enligt äldre lagstiftning med mycket få undantag omräknades till hela pensioner, då lagen om allmän försäkring trädde i kraft. Åtskilliga av dem hade emellertid enligt den nya lagen inte varit berättigade till mer än två tredjedels förtidspension.

Som framgår av tabellerna 4 och 5 förelåg det en inte obetydlig skillnad mellan manliga och kvinnliga försäkrade både i fråga om frekvensen av ansökningar om förtidspension och i fråga om det relativa antalet utgående förtidspensioner inom resp. grupper. Olikheter av motsvarande slag fanns också regionalt mellan olika försäkringskassor, beroende dels på de olika arbetsmarknadsförhållandena inom olika delar

Tabell 6 Antal försäkrade som uppbar förtidspension i mars 1970 inom de olika kassaområdena.

Allmän försäkringskassa	Antal	Pensioner per 1 000 försäkrade			
		Inom hela beståndet	Inom åldersgrupperna		
			16–59	60–62	63–66
<i>Stadskassor</i>					
Stockholms	18 635	35,1	20,9	87,2	159,9
Malmö	5 041	28,4	17,2	75,4	147,2
Göteborgs	10 545	34,2	21,1	96,7	169,9
<i>Länskassor</i>					
Stockholms läns	9 414	20,8	12,8	81,0	145,7
Uppsala läns	4 053	31,6	19,5	88,5	166,9
Södermanlands läns	5 371	33,3	19,8	89,1	170,3
Östergötlands läns	9 176	37,2	22,8	94,4	173,2
Jönköpings läns	5 617	28,3	17,8	73,4	131,2
Kronobergs läns	3 839	36,0	22,2	92,5	165,3
Kalmar läns	5 817	36,9	22,3	90,7	160,6
Gotlands läns	1 363	39,7	24,8	102,0	173,8
Blekinge läns	4 096	41,3	25,7	103,9	183,1
Kristianstads läns	5 227	30,5	19,9	69,8	129,7
Malmöhus	7 539	26,0	16,0	66,8	122,9
Hallands läns	3 875	31,4	19,3	85,3	142,0
Bohusläns	5 156	32,1	19,5	87,7	163,8
Älvsborgs läns	8 282	31,6	19,7	80,1	146,3
Skaraborgs läns	4 827	29,4	18,4	62,6	131,8
Värmlands läns	7 592	40,4	24,6	98,5	176,0
Örebro läns	6 575	36,2	22,1	95,8	163,9
Västmanlands läns	4 148	24,1	15,1	69,5	128,0
Kopparbergs läns	6 491	35,5	22,1	83,6	156,3
Gävleborgs läns	8 624	44,6	25,8	115,1	210,0
Västernorrlands läns	9 113	49,8	29,5	126,1	231,1
Jämtlands läns	4 634	55,8	34,1	152,7	233,8
Västerbottens läns	7 428	47,4	29,9	132,9	221,7
Norrbottnens läns	8 236	47,6	29,9	152,4	245,4
Samtliga kassor	180 714	34,2	20,9	91,7	164,7

av landet och dels därmed sammanhängande variationer i åldersfördelningen inom befolkningen. Den regionala fördelningen av förtidspensionerna framgår av tabell 6. Uppgifterna i tabellen avser förhållandena i mars 1970, alltså en något senare tidpunkt än förhållandena i tabellerna 4 och 5 men dock innan den vidgade förtidspensioneringen kommit att påverka utvecklingen.

Av intresse i förevarande sammanhang är även arbetssituationen för de äldre åldersgrupperna. Från 1968 års arbetskraftsundersökning har hämtats uppgifterna i tabell 7 avseende samtliga medlemmar av årsgrupperna 60–66 år.

Anmärkas bör att antalet män i åldern 60–65 år, för vilka beräknats pensionsgrundande inkomst för år 1968, är ca 6 % högre än vad som ovan redovisats såsom varande ”i arbetskraften”. För kvinnornas del är antalet med pensionsgrundande inkomst däremot lägre (nära 25 %) än dem som enligt arbetskraftsundersökningen var i arbetskraften. Då endast inkomster av förvärvsarbete överstigande det vid årets ingång gällande basbeloppet – för år 1968 5 700 kr. – blir pensionsgrundande, är det förklarligt att åtskilliga kvinnor med låga inkomster inte fått räkna dessa som pensionsgrundande trots att vederbörande bedömts vara ”i arbets-

Tabell 7 Antal personer år 1968 i och utanför arbetskraften, fördelade efter kön, ålder, arbetskraftsstatus och med utgående allmän, statlig, kommunal eller SPP-pension.

Ålder	Antal personer				Pensions- tagare
	Ej i arbets- kraften	I arbetskraften		Samtliga	
		I arbete el. tillf. frånv.	Arbetslösa		
<i>Män</i>					
60	6 397	41 524	814	48 735	4 304
61	6 615	39 017	1 121	46 753	4 709
62	7 317	36 832	1 116	45 265	5 581
63	10 201	30 719	1 623	42 543	8 578
64	9 321	31 265	708	41 294	9 084
65	13 691	24 354	1 212	39 257	14 176
66	14 795	22 440	1 356	38 591	13 562
60–62	20 329	117 373	3 051	140 753	14 594
63–66	48 008	108 778	4 899	161 685	45 400
60–66	68 337	226 151	7 950	302 438	59 994
<i>Kvinnor</i>					
60	27 433	22 445	475	50 353	14 607
61	30 317	18 621		48 938	17 259
62	29 943	17 143	470	47 556	16 791
63	32 541	13 606	227	46 374	21 316
64	32 814	11 736	120	44 670	24 431
65	31 807	11 073	236	43 116	24 267
66	34 498	8 414	120	43 032	20 675
60–62	87 693	58 209	945	146 847	48 657
63–66	131 660	44 829	703	177 192	90 689
60–66	219 353	103 038	1 648	324 039	139 346

kraften". Den bristande överensstämmelsen beträffande männen torde bero på att arbetskraftsundersökningen utvisar antalet helårssysselsatta (= medeltalet av dem som var i arbete vid fyra mättillfällen under året) medan pensionsgrundande inkomst kan ha tjänats in genom arbete under endast en del av året.

Sammanlagt utgjorde det totala antalet i tabell 7 redovisade män och kvinnor i åldrarna 60–66 år 626 477. Om man utgår från arbetskraftsundersökningens siffror, var ca 108 000 av dessa i åldersgruppen 60–62 år ej i arbetskraften och ca 180 000 i arbetskraften. Motsvarande antal inom åldersgruppen 63–66 år var ca 180 000 ej i arbetskraften och ca 159 000 i arbetskraften.

Av arbetskraftsundersökningen framgick vidare att av de personer i åldern 60–66 år som uppbar någon form av pension ett inte ringa antal kvarstod i arbetskraften. Av männens totalt 59 994 pensionstagare var sålunda ca 15 000 i arbetskraften, av kvinnornas 139 946 ca 22 000.

Antalet personer i åldern 63–66 år, som ej var i arbetskraften och ej uppbar någon form av pension, uppskattades till ca 67 000, därav ca 15 000 män och 52 000 kvinnor. Antalet personer i samma ålder, som var i arbetskraften utan att uppbära pension, uppgick till ca 102 000 män och 34 000 kvinnor eller tillsammans ca 136 000 personer.

5.2.3 Verkningarna av reformerna

Det hittills framlagda materialet belyser hur förtidspensioneringen och situationen på arbetsmarknaden gestaltade sig för personer, som kommit upp i 60-årsåldern men ännu inte blivit ålderspensionärer, före 1970 och 1972 års reformer. Den vidgade förtidspensioneringen ledde till ett starkt ökat antal nya ansökningar om förtidspension från försäkrade inom alla åldersgrupper men särskilt från försäkrade över 63 år. Under det att antalet hos försäkringskassorna avgjorda ärenden avseende nybeviljande av förtidspension under år 1968 utgjort ca 26 000, därav 18,3 % avseende försäkrade i åldern 60–62 år och 21,5 % avseende försäkrade i åldern 63–66 år (jfr tab. 4), inkom till försäkringskassorna under senare halvåret 1970 32 609 ansökningar om förtidspension och under första halvåret 1971 29 046. Under budgetåret 1970/71 hade sålunda inkommit 61 655 ansökningar, dvs. betydligt mer än dubbelt så många som avgjorts under kalenderåret 1968. Av de under tiden juli 1970–juni 1971 inkomna ansökningarna gällde 34,5 % försäkrade i åldern 63–66 år.

Ökningen i antalet ansökningar om förtidspension berodde inte enbart på den publicitet som reformen fått hos massmedia och den information som lämnats av myndigheter och fackorganisationer utan även på de åtgärder som från riksförsäkringsverkets sida vidtogs för att föra ut reformen i tillämpning. Bl. a. framställde verket listor på försäkrade, som uppbar partiell förtidspension och som kunde tänkas vara berörda av reformen (män som fyllt 63 år och kvinnor oberoende av ålder). Listorna översändes till försäkringskassorna med anmodan att kassorna skulle undersöka, om de på listorna upptagna försäkrade kunde antas ha möjlighet att få högre pension. Verket anmodade vidare kassorna att gå

Tabell 8 Till försäkringskassorna under tiden 1970-07-01–1974-06-30 inkomna ansökningar om förtidspension (även jämkning av pension samt förlängning av sjukbidrag) samt resultatet av de av pensionsdelegationerna under samma tid avgjorda ärendena.

Tid	Inkomna ansökningar	Avgjorda ansökningar					
		Samtliga åldrar			63 år och mer		
		Bifall	Avslag	Bifallsprocent	Bifall	Avslag	Bifallsprocent
1970 juli–dec.	32 609	23 766	1 078	95,7	7 909	217	97,3
1971 jan.–juni	29 046	27 561	1 784	93,9	9 805	420	95,9
juli–dec.	26 908	25 037	1 713	93,6	7 241	313	95,9
1972 jan.–juni	27 136	24 845	1 080	95,8	6 765	105	98,5
juli–dec.	29 900	27 248	1 352	95,3	8 075	219	97,4
1973 jan.–juni	32 340	29 771	1 552	95,0	8 685	231	97,1
juli–dec.	30 738	29 455	1 329	95,7	7 258	213	97,1
1974 jan.–juni	31 775	28 270	1 260	95,7	7 236	186	97,5

igenom protokollen från samtliga sammanträden med pensionsdelegationerna efter den 1 januari 1967 för att se om någon försäkrad inom kategorierna äldre förvärvsarbetande eller handikappad husmoder fått avslag på ansökan om förtidspension men kunde tänkas vara berättigad till sådan pension enligt de nya reglerna. I samtliga sålunda undersökta fall där ändring av pensionsrätten kunde tänkas ha skett genom reformen skulle kassan informera vederbörande om möjligheten att på nytt söka förtidspension.

Den fortsatta utvecklingen i fråga om tillströmningen av ansökningar om förtidspension samt resultatet av försäkringskassornas prövning av dessa framgår av tabell 8.

I de i tabell 8 redovisade siffrorna för tiden juli 1972–juni 1974 ingår de fr. o. m. den 1 juli 1972 tillkomna ärendena rörande förtidspension till äldre långvarigt arbetslösa. Antalet sådana ärenden uppgick under

juli–dec. 1972 till	1 728 (= 6,3 % av hela antalet beviljade förtidspensioner)
jan.–juni 1973	1 482 (= 5,0 %)
juli–dec. 1973	1 360 (= 4,6 %)
jan.–juni 1974	1 562 (= 5,5 %)

Begränsar man sig till åldersgruppen 63–66 år, var antalet beviljade förtidspensioner på grund av arbetslöshet

juli–dec. 1972	1 680 (= 20,8 % av hela antalet beviljade pensioner inom åldersgruppen)
jan.–juni 1973	1 412 (= 16,3 %)
juli–dec. 1973	1 078 (= 14,9 %)
jan.–juni 1974	1 242 (= 17,2 %)

Vid en jämförelse med det i tabell 4 redovisade utfallet av försäkringskassornas handläggning av förtidspensionsärenden under år 1968 kan utläsas att bifallsprocenten då (hela + partiella förtidspensioner) för hela beståndet utgjorde 92,1 och för åldersgruppen 63–66 år 95,4. Efter

Tabell 9 Nybeviljade förtidspensioner med fördelning på hela och partiella pensioner.

År	Hel pension		2/3 pension		1/2 pension		Summa
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	
1971	40 579	85,3	3 812	8,0	3 194	6,7	47 585
1972	41 144	87,7	2 822	6,0	2 947	6,3	46 913
1973	43 852	87,4	2 952	5,9	3 358	6,7	50 162

1970 års reform ligger bifallsprocenten, såvitt gäller samtliga åldrar, nära 96 och i fråga om åldersgruppen 63–66 år något över 97.

Vad beträffar relationen mellan hela och partiella förtidspensioner efter den vidgade förtidspensioneringen hänvisas till nedanstående tabell 9. I denna har redovisats utfallet i detta hänseende beträffande de under åren 1971–1973 *nybeviljade* pensionerna. Härigenom kommer det antalsmässiga underlaget att vara något lägre än i tabell 8, där alla slags ansökningar och beslut redovisats, alltså även t. ex. förlängning av utgående sjukbidrag och höjningar av partiella pensioner.

Som synes av tabell 9 har antalet *hela* förtidspensioner relativt sett ökat sedan år 1968, då dessa utgjorde 70,6 % av samtliga nybeviljade pensioner. F. n. utgörs de nybeviljade pensionerna till ca 87 % av hela pensioner. De *partiella* pensionernas andel har i motsvarande mån minskat. Denna utveckling får anses vara en naturlig följd av den nya invaliditetsbedömningen och tillkomsten av förtidspensionen för äldre arbetslösa. Vid invaliditetsbedömningen tas sålunda mindre hänsyn än förut till en restarbetsförmåga, som inte går att utnyttja i inkomstbringande förvärvsarbete, och den nya formen av pension till äldre arbetslösa torde i regel beviljas i form av hel förtidspension.

Vad beträffar den grupp försäkrade som beviljats *förtidspension på grund av långvarig arbetslöshet* enligt de fr. o. m. den 1 juli 1972 gällande nya bestämmelserna må, utöver vad som framgår av kommentaren till tabell 8, nämnas följande.

Av de ca 4 500 försäkrade som beviljats sådan pension under tiden den 1 juli 1972–den 31 december 1973 var två tredjedelar män och en tredjedel kvinnor. Tre fjärdedelar hade beviljats förtidspension efter att ha blivit utförsäkrade från erkänd arbetslöshetskassa; av dem ca 70 % män och 30 % kvinnor. Av den fjärdedel som beviljats förtidspension efter att ha uppburit omställningsbidrag torde en del dock tidigare ha varit medlemmar av arbetslöshetskassa utan att detta framgår av föreliggande material.

Från försäkringskassorna har uppgifter inhämtats om vilken arbetslöshetskassa den försäkrade tillhört, då han beviljades förtidspension. I tabell 10 redovisas sålunda kassatillhörighet för dem som under tiden den 1 juli 1972–den 31 december 1973 beviljats förtidspension enligt de nya bestämmelserna.

Från 13 av de övriga erkända arbetslöshetskassorna har enstaka medlemmar (mindre än 10 per kassa) erhållit förtidspension. Återstående 10 arbetslöshetskassor är inte representerade bland dem som beviljats förtidspension.

Tabell 10

Erkänd arbetslöshetskassa	Antal medlemmar som beviljats förtidspension			Per 1 000 medlemmar i kassan
	Män	Kvinnor	Summa	
Beklädnadsarbetarnas	142	402	544	10,4
Byggnadsarbetarnas	499	21	520	4,1
Metallindustriarbetarnas	293	97	390	1,0
Fabriksarbetarnas	186	74	260	3,1
Statsanställdas	194	27	221	1,4
Träindustriarbetarnas	191	26	217	3,1
Skogsarbetarnas	163	—	163	7,0
Handelsanställdas	46	112	158	1,2
Pappersindustriarbetarnas	107	14	121	2,9
Industritjänstemännens	74	39	113	0,5
Kommunalarbetarnas	15	81	96	0,3
Arbetsledarnas	78	9	87	1,3
Livsmedelsarbetarnas	41	45	86	1,8
Sveriges arbetares	62	1	63	4,0
Transportarbetarnas	44	2	46	1,1
Lantarbetarnas	36	4	40	3,5
Hotell-, kafé- och restauranganställdas	5	35	40	1,5
Gruvindustriarbetarnas	26	8	34	3,0
Grafiska arbetarnas	20	10	30	0,9
Handelstjänstemännens	11	18	29	0,4
Köpmännens	18	8	26	5,3
Målarnas	21	—	21	1,1
Elektrikernas	12	—	12	0,5
Sveriges hantverks-, industri- och servicenäringars	11	—	11	2,9

Uppgifterna om kassatillhörighet samt frekvensen av pensionärer inom resp. kassor ger en ganska klar bild av vilka yrkesgrupper som främst är representerade bland de nytillkomna förtidspensionärerna. I stort sett stämmer resultatet väl överens med det allmänna arbetsmarknadsläget inom resp. branscher.

Resultatet av 1970 och 1972 års pensionsreformer framgår kanske tydligast av en jämförelse mellan beståndet av försäkrade med förtidspension före och efter reformerna. Av tabell 5 kan man sålunda se beståndet förtidspensionärer i *januari 1967*, totalt och i relation till befolkningen i övrigt, med fördelning på kön och åldersgrupper. I tabell 11 redovisas på motsvarande sätt beståndet av förtidspensionärer i *januari 1972* och *januari 1974*. I anledning av vad som i samband med tabell 5 framhållits om frekvensolikheterna mellan manliga och kvinnliga försäkrade har i tabell 11 redovisats även kvinnor med pensionsförmån i form av hustrutillägg eller änkepension. Dessa förmåner torde för många kvinnor i de högre åldersgrupperna innebära ett alternativ till förtidspension.

En jämförelse med tabell 5 visar som väntat en betydande ökning av förtidspensionernas antal sedan år 1967 både i absoluta tal och relativt sett. Detta gäller samtliga åldersgrupper men är särskilt uttalat i åldersskiktet över 60 år. Denna tendens har fortsatt mellan åren 1972 och 1974. Även om man bortser från den kategori nya förtidspensionärer som tillkommit

Tabell 11: I Betänkandet 1972-01-01

Män

Ålder 1972-01-01	Antal folkpensionärer med			
	Förtids- pension	Förtida uttag av åldersp.	Summa	Per 1 000 i ålders- gruppen
16-59	62 463	—	62 463	26,2
60-62	20 868	—	20 868	142,6
63	9 496	1 454	10 950	236,8
64	10 736	1 814	12 550	284,6
65	12 090	3 373	15 463	365,6
66	11 123	3 944	15 067	381,5
63-66	43 445	10 585	54 030	314,1
16-66	126 776	10 585	137 361	50,8

Kvinnor

Ålder 1972-01-01	Antal med							
	Förtids- pension	Förtida uttag av åldersp.	Summa	Per 1 000 i ålders- gruppen	Änke- pension	Hustru- tillägg	Totalt antal med pension eller ht	Per 1 000 i ålders- gruppen
16-59	63 149	—	63 149	27,3	53 627	3 477	120 253	52,0
60-62	17 256	—	17 256	114,7	19 568	21 098	57 922	385,0
63	6 916	867	7 783	158,8	7 666	9 285	24 734	504,7
64	7 438	1 103	8 541	180,2	8 020	10 179	26 740	564,2
65	7 752	1 951	9 703	210,9	8 611	10 828	29 142	633,4
66	6 943	2 291	9 234	207,0	8 183	9 958	27 375	613,7
63-66	29 049	6 212	35 261	188,6	32 480	40 250	107 991	577,6
16-66	109 454	6 212	115 661	43,7	105 675	64 825	286 161	108,1

Tabell 11: II Beståndet 1974-01-01 (preliminära siffror)

Män

Ålder 1974-01-01	Antal folkpensionärer med			
	Förtids- pension	Förtida uttag av åldersp.	Summa	Per 1 000 i ålders- gruppen
16-59	71 237	—	71 237	30,0
60-62	25 201	—	25 201	172,6
63	11 190	1 451	12 641	269,5
64	13 123	1 923	15 046	322,9
65	14 868	3 286	18 154	410,7
66	13 733	3 857	17 590	417,8
63-66	52 914	10 517	63 431	352,4
16-66	149 352	10 517	159 869	59,3

Kvinnor

Ålder 1974-01-01	Antal med							
	Förtids- pension	Förtida uttag av åldersp.	Summa	Per 1 000 i ålders- gruppen	Änke- pension	Hustru- tillägg	Totalt antal med pension eller ht	Per 1 000 i ålders- gruppen
16-59	71 232	—	71 232	30,9	53 492	3 406	128 130	55,7
60-62	20 779	—	20 779	138,5	19 687	20 672	61 138	407,5
63	8 282	785	9 067	185,8	7 308	9 432	25 807	528,8
64	9 243	1 130	10 373	222,6	8 320	10 576	29 269	628,1
65	9 732	2 022	11 754	245,4	8 707	11 089	31 550	658,7
66	8 260	2 363	10 623	229,9	6 014	10 173	26 810	580,2
63-66	35 517	6 300	41 817	217,8	30 349	41 270	113 436	590,8
16-66	127 528	6 300	133 828	50,6	103 528	65 348	302 704	114,5

genom 1972 års reform om förtidspension till äldre långvarigt arbetslösa (se kommentaren till tabell 8), har antalet förtidspensionärer under 1972 och 1973 ökat betydligt inom alla åldersgrupper. Man skulle kunna karaktärisera denna utveckling så, att den vidgade förtidspensioneringen först efter ett par år slagit igenom i full utsträckning.

Då 1970 års pensionsreform genomfördes, torde man i allmänhet ha räknat med att de förtida uttagen av ålderspension skulle minska i antal. Många av dem som förut gjort förtida uttag skulle i fortsättningen bli berättigade till den ekonomiskt fördelaktigare förtidspensionen. Utvecklingen har emellertid gått i motsatt riktning. Antalet pensionärer i åldern 63-66 år med förtida uttag av ålderspension har ökat från 13 300 år 1967 till 16 800 år 1972. Mellan åren 1972 och 1974 har frekvensen av förtida uttag praktiskt taget varit konstant.

I dag uppbär över 17 % av alla män i åldern 60-62 år förtidspension, och över 35 % av männen i åldern 63-66 år har förtidspension eller förtida uttag av ålderspension. 40 % av kvinnorna i åldern 60-62 år har allmän pension i form av förtidspension, änkepension eller hustrutillägg, och för kvinnorna i åldersgruppen 63-66 år har motsvarande siffra stigit till nära 60 %.

Hur den arbetsmarknadsmässiga sysselsättningssituationen utvecklats sig för befolkningen i åldern mellan 60 och 67 år, framgår av tabell 12, som korresponderar med tabell 7. De redovisade siffrorna grundar sig på av statistiska centralbyrån gjorda arbetskraftsundersökningar och återger medelvärden under åren 1971 och 1973. På samma sätt som anmärkts vid tabell 7 föreligger det en bristande överensstämmelse mellan antalet personer som enligt arbetskraftsundersökningen räknats vara "i arbetskraften" och personer för vilka fastställts pensionsgrundande inkomst för år 1971. Antalet män med pensionsgrundande inkomst är sålunda fler än dem i arbetskraften, medan förhållandet i fråga om kvinnorna är det omvända. För år 1973 har några siffror rörande pensionsgrundande inkomster fördelade på olika åldersgrupper ännu inte blivit tillgängliga.

Tabell 12 Antal personer i och utanför arbetskraften, fördelade efter kön och ålder, åren 1971 och 1973 samt approximativt antal personer med allmän pension år 1972.

Ålder	Ej i arbetskraften		I arbetskraften				Samtliga		Därav med allmän pension
	1971	1973	I arbete		Arbetslösa		1971	1973	
			1971	1973	1971	1973			
<i>Män</i>									
60	9 200	8 300	39 000	40 200	1 000	1 000	49 200	49 500	6 100
61	8 800	10 300	39 200	37 400	1 000	1 000	49 000	48 700	6 800
62	10 000	10 900	36 500	36 000	1 300	800	47 800	47 700	8 000
63	11 500	13 400	32 800	32 600	1 200	1 200	45 500	47 200	11 000
64	11 900	14 500	31 200	30 400	600	1 000	43 700	45 900	12 600
65	18 000	21 000	21 800	21 600	1 600	1 100	41 400	43 700	15 500
66	17 600	23 400	19 900	17 300	1 800	1 000	39 300	41 700	15 100
60-62	28 000	29 500	114 700	113 600	3 300	2 800	146 000	145 900	20 900
63-66	59 000	72 300	105 700	101 900	5 200	4 300	169 900	178 500	54 200
60-66	87 000	101 800	220 400	215 500	8 500	7 100	315 900	324 400	75 100
<i>Kvinnor</i>									
60	27 500	27 000	22 200	23 400	500	300	50 200	50 700	10 900
61	30 300	28 400	19 400	21 100	600	700	50 300	50 200	12 700
62	32 200	32 100	17 100	17 000	600	200	49 900	49 300	14 600
63	34 900	35 200	13 100	13 300	400	800	48 400	49 300	24 700
64	36 000	38 500	10 400	10 100	500	300	46 900	48 900	26 700
65	35 500	38 500	9 800	8 700	300	200	45 600	47 400	29 100
66	36 200	38 300	7 400	7 200	500	200	44 100	45 700	27 400
60-62	90 000	87 500	58 700	61 500	1 700	1 200	150 400	150 200	38 200
63-66	142 600	150 500	40 700	39 300	1 700	1 500	185 000	191 300	107 900
60-66	232 600	238 000	99 400	100 800	3 400	2 700	335 400	341 500	146 100

Ett sammandrag av fördelningen mellan yrkesverksamma och icke yrkesverksamma män och kvinnor i åldern 60-66 år på grundval av uppgifterna i tabellerna 7 och 12 utvisar följande:

1968	60-62 år	63-66 år
I arbetskraften	179 600 (= 62,4 %)	159 200 (= 47,0 %)
Ej i arbetskraften	108 000 (= 37,6 %)	179 700 (= 53,0 %)
1971		
I arbetskraften	178 400 (= 60,2 %)	153 300 (= 43,2 %)
Ej i arbetskraften	118 000 (= 39,8 %)	201 600 (= 56,8 %)
1973		
I arbetskraften	179 100 (= 60,5 %)	147 000 (= 39,8 %)
Ej i arbetskraften	117 000 (= 39,5 %)	222 800 (= 60,2 %)

Skillnaden mellan män och kvinnor är emellertid härvidlag mycket stor. Vid 1968 års arbetskraftsundersökning beräknades 104 700 (= 32,3 %) av kvinnorna i åldern 60-66 vara yrkesverksamma, medan motsvarande siffra för männens del var 234 100 (= 77,4 %). År 1971 var 102 800 kvinnor (= 30,6 %) i arbetskraften mot 228 900 män (= 72,5 %). Motsvarande siffror för 1973 var för kvinnornas del 103 500 (= 30,3 %) och för männens 222 600 (= 68,6 %). Betydligt mer än dubbelt så många

män som kvinnor var således i förvärvsarbete. Man kan vidare notera att andelen yrkesverksamma kvinnor i jämförelse med de icke yrkesverksamma varit i stort sett oförändrad sedan 1968.

Den minskning av antalet yrkesverksamma som ägt rum sedan år 1968 och som väl får ses som en följd av den vidgade förtidspensioneringen och de möjligheter att dra sig tillbaka från förvärvsarbete denna innebär är i stort sett begränsad till män i det övre åldersskiktet, dvs. 63–66 år.

5.3 Kommitténs överväganden beträffande rörlig pensionsålder

5.3.1 *Allmänna synpunkter*

5.3.1.1 Utgångspunkter för kommitténs bedömning

Kommitténs direktiv innebär som framgår av redogörelsen i kap. 3 ett uppdrag att förutsättningslöst utreda frågan om en sänkning av pensionsåldern inom den allmänna pensioneringen. Såväl de frågor som sammanhänger med en sådan sänkning som de problem som är förenade med en ökad grad av valfrihet och flexibilitet beträffande tidpunkten för pensioneringen innefattas i uppdraget.

I frågan om sänkning av den generella pensionsåldern inom den allmänna pensioneringen har kommittén i sitt i februari 1974 avgivna delbetänkande *Sänkt pensionsålder m. m.* (SOU 1974:15) föreslagit, att pensionsåldern skall sänkas till 65 år. Kommittén uttalade i betänkandet, att den med sitt förslag självfallet inte avsåg att begränsa den valfrihet beträffande pensioneringstidpunkt, som det nuvarande pensionssystemet innehåller. Förslaget gav enligt kommitténs uppfattning tvärtom möjligheter till en ytterligare utbyggd flexibilitet i detta avseende. Beträffande denna viktiga fråga fortsatte kommitténs arbete.

Riksdagen har i december 1974 i enlighet med förslag i prop. 1974:129 beslutat om en lagstadgad sänkning av den allmänna pensionsåldern, som skall träda i kraft den 1 juli 1976. I den nämnda propositionen framhålls att det vid samma tidpunkt skall genomföras ökade möjligheter till en rörlig pensionsålder med utgångspunkt i en allmän pensionsgräns vid 65 år. Frågan om den rörliga pensionsåldern var under behandling av pensionsålderskommittén med sikte på en proposition därom till 1975 års riksdag. Det framhålls att det genom den föreslagna tidpunkten för ikraftträdandet av pensionsålderssänkningen skapas tidsmässigt utrymme för arbetsmarknadens parter att genomföra de anpassningsförhandlingar beträffande gällande pensionsavtal som måste komma till stånd i samband med sänkningen av den allmänna pensionsåldern och som då också kan samordnas med den viktiga frågan om en rörlig pensionsålder.

Som framgår av det ovan sagda har kommittén att i sina överväganden angående rörlig pensionsålder utgå ifrån, att den generella pensionsåldern inom den allmänna pensioneringen kommer att vara 65 år. Denna ålder kommer alltså att utgöra en ny utgångspunkt för övervägandena om ytterligare utbyggd rörlighet.

Den allmänna försäkringen inrymmer redan nu betydande möjligheter till en rörlig pensionsålder. Den som har nedsatt arbetsförmåga eller på grund av arbetslöshet är förhindrad att arbeta vidare kan sålunda få pension i förtid. Även om sådana omständigheter inte föreligger finns möjligheter till variation. Pension kan således efter den försäkrades fria val uttas i förtid eller uppskjutas under perioden mellan 63 och 70 år, därvid pensionens storlek jämkas med hänsyn härtill. De möjligheter till variation som redan nu står till buds har utnyttjats av många människor och visat sig fylla ett stort behov. Här må hänvisas till de uppgifter som lämnats i avsnitt 5.2.

En annan utgångspunkt för kommitténs överväganden i fråga om ökad rörlighet beträffande pensioneringstidpunkten har varit nödvändigheten att anpassa lösningarna till de möjligheter att utnyttja pensionsreglerna som kan komma att erbjudas på arbetsmarknaden. Möjlighet såväl att lämna förvärvslivet före den generella pensionsåldern som att stanna kvar på arbetsmarknaden efter denna ålder utgör en förutsättning för att regler om varierad pensionsålder skall kunna komma i praktisk tillämpning. Det ligger också i sakens natur, att förekomsten av deltidsarbeten är en förutsättning för att anställda skall kunna utnyttja en eventuell möjlighet att delvis pensionera sig. Detta gäller såväl för åren närmast före som närmast efter den generella pensionsåldern. Det kan enligt kommitténs mening förutsättas att utvecklingen kommer att gå mot ökade möjligheter till deltidsarbete för de här berörda åldersgrupperna. Här rör man sig emellertid på ett fält, där parterna på arbetsmarknaden har det avgörande inflytandet. Värdet av mera flexibla pensionsregler är således i stor utsträckning avhängigt av vilka överenskommelser som parterna på arbetsmarknaden kan komma att träffa i sådana avseenden.

Rent allmänt kan alltså sägas, att kommitténs uppgift är att finna ett system för ålderspensioneringen, som så långt möjligt tillgodoser människornas behov och önskemål när det gäller möjligheter att välja pensioneringstidpunkt och successiv avtrappning av förvärvsarbetet. Som redan nämnts utgör pensionsreglerna en av förutsättningarna för att dessa behov och önskemål skall kunna tillgodoses. En annan lika viktig förutsättning är att man på arbetsmarknaden tillskapar möjligheter att utnyttja de pensionsregler som kommittén i det följande föreslår. Viktiga komponenter i detta avseende är en förväntad utveckling i riktning mot en mera varierad arbetstid med möjligheter till deltidsarbete såväl före som efter den generella pensionsåldern samt vidgade möjligheter till arbete för äldre personer. Sedda i detta perspektiv utgör en lösning av frågorna om en mera flexibel ålderspensionering ett väsentligt inslag i bilden när det gäller att tillgodose de strävanden i riktning mot ökad trivsel på arbetsplatserna och bättre arbetsmiljö, som nu är starkt framträdande på arbetsmarknaden.

5.3.1.2 Önskemål om ökad rörlighet

Under senare år har i allt större utsträckning förts en debatt om möjligheterna att öka rörligheten av pensionsåldern. Detta gäller inte bara

den allmänna försäkringen. Sålunda har arbetsmarknadens parter beträffande de pensionssystem som rör arbetstagare i offentlig och privat tjänst fört diskussioner om att öka rörligheten.

I debatten om ökad rörlighet har man framhållit att den förvärvsarbetandes möjligheter och önskningar visavi arbetslivet bättre skulle kunna realiseras om pensionsåldern gjordes mera rörlig. För vissa människor med kanske enformigt och slitsamt arbete är det ett naturligt önskemål att få sluta sitt arbete vid relativt tidig ålder. Andra som är starkt intresserade av sitt arbete och som trivs på sin arbetsplats kan ha en stark önskan att få vara kvar i tjänst något eller några år efter den allmänna pensionsåldern. Andra åter önskar successivt trappa av sin arbetsinsats och vill t. ex. kombinera delvis arbete och delvis pension någon tid såväl före som efter den generella pensionsåldern.

För att få de medicinska frågor belysta, som är av intresse i samband med en diskussion angående de ovannämnda problemen, har kommittén anordnat ett sammanträde med deltagande av professorn Sven Forssman, numera framlidne industriläkaren Sten Granath och docenten Alvar Svanborg. Vid diskussionen gavs en allmän redogörelse för de medicinska synpunkterna på frågorna om sänkning av pensionsåldern och önskvärldheten av valfrihet beträffande pensionsinträdet. Vidare belystes en rad särskilda frågeställningar beträffande åldrandet och dess betydelse för valet av pensionstidpunkt.

Som en allmän sammanfattning av vad som framkom vid dessa diskussioner kan sägas, att önskvärldheten av individuell valfrihet beträffande pensioneringstidpunkten underströks. Möjlighet till gradvis nedtrappning av förvärvsverksamheten framhölls som ur medicinsk synpunkt synnerligen önskvärd. Det framhölls att hälsotillståndet och andra faktorer av betydelse för arbetsförmågan varierar starkt i de aktuella åldrarna. Enbart tillhörighet till visst yrke ansågs inte av den medicinska expertisen vara någon lämplig avgränsning för särskilda regler för pensionsinträdet. En ytterligare belysning av de medicinska synpunkterna på frågan om rörlig pensionsålder lämnas i en vid betänkandet fogad bilaga.

Vad utredningen inhämtat bl. a. genom överläggningar med vissa löntagarorganisationer på arbetsmarknaden ger entydigt vid handen att önskemålen om ökad rörlighet anses böra tillgodoses. Den allmänna debatten i fråga har också visat, att dessa önskemål är allmänt omfattade. Vid de kontakter som kommittén haft med löntagarorganisationerna har också särskilt betonats intresset av att kunna delvis utta pensionerna i förtid eller delvis uppskjuta uttaget.

5.3.1.3 Möjligheter att tillgodose önskemålen inom den allmänna pensioneringen

Inom den allmänna pensioneringen finns med nu gällande regler en betydande grad av rörlighet i avseende på pensioneringstidpunkten. Den på senare år starkt utbyggda förtidspensioneringen utgör härvidlag en betydelsefull faktor. I detta avseende hänvisas till framställningen i avsnitt 5.2. Den nu gällande ordningen med möjlighet att efter eget val

tidigarelägga resp. uppskjuta pensioneringen mellan det 63:e och 70:e levnadsåret ger också valfrihet inom vida gränser. Den diskussion som nedan förs har avseende på möjligheterna att vidga rörligheten utöver vad som inryms inom nu gällande regler.

När man skall försöka tillgodose de framförda önskemålen om ökad rörlighet i pensionssystemet bör man till en början fastslå att frågan — reellt sett — inte helt eller ens till väsentlig grad kan lösas enbart genom att pensionsreglerna ändras. Förhållandena inom arbetslivet är av avgörande betydelse. Om exempelvis den enskilde inte har möjlighet att före pensionsåldern få förkortad arbetstid finns det inget utrymme för tillämpning av regler om delvis pension för tiden före 65 års ålder. Problemen gäller här inte bara de anställda. Lantbrukaren som sköter sin gård väsentligen med egen arbetsinsats har ofta svårigheter att skaffa hjälp halva dagen och ta ut pension till hälften. För hemmamaken är det också ofta svårt att anlägga ett "avtrappningsresonemang". En lösning av de arbetsmarknadsproblem som är så väsentliga för frågan om rörlig pensionsålder ligger emellertid inte i sin helhet inom kommitténs uppdrag.

Frågan om att bereda möjlighet till successiv anpassning av arbetet till den enskildes förmåga och förutsättningar har fått allt större aktualitet med det höga arbetstempo som på vissa håll utmärker arbetslivet. Av den enskilde upplevs situationen på arbetsplatsen ofta som stressande. Det ligger i sakens natur, att lösningen på problem av detta slag inte i första hand står att finna inom pensioneringen. Möjligheten att vara kvar i arbetet är för många av största värde. Sådana möjligheter bör i första hand tillskapas genom förändringar i arbetsmiljön och anpassning av arbetet till den enskildes förmåga och hälsotillstånd. Som en delfråga i dessa sammanhang bör möjligheten till delpension och deltidarbete betraktas. Det kan inte nog understrykas, att tillhörigheten till arbetslivet har ett värde i sig. Delpension i kombination med deltidarbete såväl före som efter den generella pensionsåldern är ägnade att vidga möjligheten för den enskilde att bli kvar i arbetslivet. Att även efter den generella pensionsåldern kunna uppleva den stimulans som känslan av att utföra ett arbete för de flesta medför är ägnad att bidra till ökad trivsel och helt allmänt en ökad livskvalitet.

Även om förhållandena inom arbetslivet i stor uträkning f. n. lägger hinder i vägen för tillämpning av bestämmelser om ökad rörlighet av pensionsåldern innebär detta inget skäl att inte nu reformera reglerna i syfte att öka rörligheten. Det finns uppenbarligen en växelverkan mellan pensionsreglerna och förhållandena inom arbetslivet. En reform av pensionsreglerna kan underlätta tillskapandet av bättre möjligheter till en successivt avtrappad arbetsinsats.

När det härefter gäller frågan om hur reglerna för den allmänna pensioneringen skall utformas vill kommittén till en början erinra om att rätten till offentlig tjänstepension i allmänhet är knuten till anställningens upphörande. Inom t. ex. den statliga personalpensioneringen upphör anställningen när vederbörande går i pension. Inom den allmänna pensioneringen däremot utgör det förhållandet att man blir ålderspen-

sionär inget hinder för att man fortsätter sitt arbete. När det gäller frågan om att åstadkomma flexibilitet såvitt gäller tidpunkten för pensionsinträdet har man här en grundläggande skillnad. Eftersom pensionen från den allmänna pensioneringen inte är beroende av att arbetsställningen upphört kan arbetsinkomst och pension utgå samtidigt. Den fråga som härvidlag påkallar särskild uppmärksamhet berör alltså samordningen mellan arbetsinkomst och pension.

Det har ibland gjorts gällande att man helt skulle överge begreppet generell pensionsålder. Man skulle då helt knyta pensioneringen till nedtrappningen av arbetsinsatsen. Allteftersom man drog sig tillbaka från arbetet skulle arbetsinkomsten successivt ersättas av pension. Dock måste, som kommittén i sitt tidigare delbetänkande med förslag till sänkning av den generella pensionsåldern anfört, konstateras att inte ens i ett system av nu nämnd art begreppet allmän pensionsålder torde kunna helt utmönstras. Hemmamákar och egenföretagare utgör exempel på kategorier för vilka ett sådant system knappast skulle kunna praktiseras. En allmän riktpunkt för rätten till ålderspension är önskvärd också för andra kategorier. Begreppet allmän pensionsålder får i ett system med än flexiblare åldersgränser än det nuvarande den innebörden att det utgör den gräns vid vilken "full" pension bör utgå utan någon prövning ifråga om inkomster eller arbetsförhållanden.

I dagens samhälle måste man, såsom kommittén i sitt förra delbetänkande konstaterat, betrakta begreppet allmän pensionsålder som en realitet som man inte utan vidare kan överge. I själva verket utgör begreppet pensionsålder en del av det allmänna pensionssystemet. Med allmän pensionsålder förstås då den ålder då oreducerad pension börjar utgå utan annan prövning än att pensionsåldern uppnåtts. Även andra faktorer kan vara knutna till denna åldersgräns. Så utgår t. ex. kommunalt bostadstillägg till ålderspension från den allmänna pensionsålderns inträde. Av många människor upplevs det sannolikt som en fördel att det finns en bestämd åldersgräns, då de har rätt att få oreducerad pension. Som tidigare nämnts har kommittén att utgå ifrån att denna ålder är 65 år.

Det kan mot bakgrund av det tidigare anförda ligga nära till hands att undersöka om det inte också för den allmänna försäkringens vidkommande finns anledning att införa ett system som motsvarar vad som i fråga om pensionsåldern gäller inom t. ex. den offentliga tjänstepensioneringen dvs. att knyta pensioneringen till anställningens upphörande. Därvid är till en början att märka att den allmänna pensioneringen inte blott som när det gäller offentlig och privat tjänstepensionering omfattar anställda. Egna företagare, fria yrkesutövare och hemmamákar utgör exempel på kategorier för vilka det är svårt att göra jämförelser med de nämnda tjänstepensioneringssystemen. Ingen i dessa kategorier har någon anställning. Även om man skulle knyta pensioneringen till upphörande av arbetsinkomsten uppstår problem. Hemmamákar har i denna sin egenkap inte någon arbetsinkomst. De andra nämnda kategorierna har mycket större möjligheter än anställda att själva arrangera avtrappningen av arbetsinkomsten.

Svårigheten att inom det allmänna pensionssystemet få till stånd en individuell valfrihet i fråga om tidpunkten för rätt att erhålla ålderspension har som framgår av det ovan sagda sin grund i denna principiella uppbyggnad av ålderspensioneringen, som ej förutsätter att man slutar arbeta när man får pension. Varje steg mot valfrihet i fråga om tidpunkten leder — om man skall bibehålla ett krav på oavkortade förmåner — till att den nedre gränsen blir den generella pensionsåldern. Ingen lär väl avstå från att ta ut förmånen så tidigt som möjligt om det inte är förenat med några nackdelar i form av minskade pensionsförmåner eller avstående från arbetsinkomster. Man skulle få en stor kategori som uppbar pension parallellt med oförändrade inkomster och i många fall oförändrade anställnings- eller arbetsförhållanden.

Den generella utgångspunkten för det förda resonemanget, dvs. att varje steg mot valfrihet i fråga om pensioneringstidpunkten måste — om man skall bibehålla principen om ovillkorlig rätt till oavkortade förmåner — leda till att den nedre gränsen blir den generella pensionsåldern har satts i fråga. Man har menat att det skulle kunna åstadkommas ett ålderspensionssystem — åtminstone för de grupper av de försäkrade som förvärvsarbetat — inom vilket vederbörande från en viss åldersgräns, 60 år har nämnts, skulle ha valfrihet att helt eller delvis pensionera sig. Pensionens nivå skulle inte påverkas av tidpunkten för pensionsuttaget. Däremot skulle möjlighet finnas att ta ut mindre än hel pension, t. ex. halv pension, för den som ville fortsätta med deltidsarbete i kombination med pension. Som tidigare nämnts skulle en ordning av detta slag innebära detsamma som en generell sänkning av den allmänna pensionsåldern.

En ordning av sistnämnda slag skulle dåligt överensstämja med de grundsatser som gäller för ålderspensioneringen inom den allmänna pensioneringen. Den skulle bl. a. förutsätta, att man gav vissa grupper av försäkrade en gynnad ställning i förhållande till andra grupper. Förutom denna principiella invändning mot en sådan ordning bör också framhållas svårigheterna att avgränsa den berättigade gruppen. Omfattande kontrollåtgärder skulle komma att erfordras.

Om man inte kan tillmötesgå önskemålen om flexibilitet i avseende på tidpunkten för pensioneringen genom en ordning som bygger på en kategoriuppdelning av de försäkrade inom den allmänna pensioneringen återstår att undersöka vilka andra möjligheter som står till buds. De tänkbara utvägar, som kan diskuteras, är antingen någon form av inkomstprövning eller en flexibilitet grundad på i princip försäkringsmässigt beräknade förmåner. Som exempel på konstruktioner av sistnämnda slag kan nämnas förtida uttag med reduktion av förmånen, uppskjutet uttag med påslag på förmånen och väntetillägg, som innebär att förmånen växer med varje år uttaget uppskjuts. Pensionssystemet i Norge och Västtyskland innehåller exempel på sådana i princip försäkringsmässigt grundade anordningar. Ytterligare kan övervägas att grunda möjligheten till ett tidigare pensionsuttag på medicinska eller arbetsmarknadsmässiga skäl.

Det torde knappast vara möjligt att anknyta pensionsåldern inom den

allmänna pensioneringen till arbetsinkomstens upphörande på annat sätt än genom någon form av inkomstprövning. En sådan finge — eftersom alla inom den allmänna pensioneringen bör behandlas lika — omfatta alla försäkrade. De nackdelar som är förenade med en inkomstprövning är ju väl kända. Här är det tillfyllest att erinra om den oförmånliga verkan på den ekonomiska motiveringen för att utföra förvärvsarbete som måste följa. Avgränsningen av de inkomster som skall bli föremål för inkomstprövning är ett annat känt problem. Enligt kommitténs mening bör en ordning som innebär inkomstprövning för rätt till ålderspension inte komma i fråga. Även om man skulle acceptera en sådan skulle det inte innebära någon fullständig lösning av frågan om rörlig pensionsålder. Man måste nämligen då i särskild ordning lösa hur de som ville uppskjuta sitt uttag skulle behandlas. Önskemålen om flexibilitet avser ju även tiden närmast efter den generella pensionsåldern.

I fråga om möjligheterna att anknyta den ökade flexibiliteten till medicinska eller arbetsmarknadsmässiga skäl vill kommittén erinra om de betydelsefulla förändringar i pensionsreglerna som skett under senare år. Den i detta sammanhang mest intressanta förändringen utgörs av förtidspensioneringens utbyggnad. För denna har utförligt redogjorts i avsnitt 5.2. Siffror till belysning av förtidspensionsreformens kvantitativa betydelse har redovisats i detta avsnitt.

Förtidspension kan numera, som framgår av redogörelsen i det nämnda avsnittet för de senast 1972 reformerade förtidspensionsreglerna, erhållas även om medicinska skäl inte föreligger. Härigenom har tillskapats en ordning, enligt vilken pension kan utgå i sådana fall då behov därav finns i just de åldrar, beträffande vilka önskemålet om flexibel pensioneringstidpunkt är som störst. Denna möjlighet till individuellt varierande pensionstidpunkt uppnås utan att vara förenad med de nackdelar, som en inkomstprövning i traditionell mening medför. De siffror, som redovisas i avsnitt 5.2, ger vid handen att den vidgade förtidspensioneringen fyller ett stort behov. Om den utveckling som ägt rum på detta område under senare år kan sammanfattningsvis sägas, att den anpassats efter föreliggande behov och varit av stor betydelse. De regler som nu gäller ger en försäkrad pension om medicinska eller arbetsmarknadsmässiga skäl förleder detta. Det finns enligt kommitténs mening inte f. n. skäl att diskutera ändringar i dessa regler. Erfarenheterna av den reform som trätt i kraft den 1 juli 1972 är ju ännu begränsade. Sistnämnda reform ger emellertid ett betydande stöd vid arbetslöshet i åldern mellan 60 och 65 år. Det finns enligt kommitténs mening anledning att betona att den vidgade förtidspensioneringen i sin helhet även framdeles kommer att utgöra en viktig och värdefull del i det system av regler som är avsett att ge möjlighet till en rörlig pensionsålder, speciellt för försäkrade i åldern 60–65 år.

Kommittén förordar för att ytterligare främja möjligheterna till rörlig pensionsålder inom den allmänna pensioneringen ett system med i princip försäkringsmässig omräkning av förmånerna när pension uttas före eller efter den generella pensionsåldern. Enligt kommitténs uppfattning skulle ett sådant system för den allmänna pensioneringens del bidra

till en smidigt fungerande lösning av de problem som är förenade med en rörlig pensionsålder. Den angivna förändringen av förmånernas storlek medför att möjligheten till rörlig pensionsålder inom den allmänna pensioneringen blir i princip kostnadsmässigt neutral, dvs. "orättvisa" mellan dem som pensionerar sig vid den generella pensionsåldern och dem som pensionerar sig före eller efter denna tidpunkt undviks. Med en lösning av angiven art behöver man inte heller göra någon uppdelning på kategorier. Systemet kan i lika mån tillämpas på anställda, företagare och hemmamakar.

Kommittén har med hänsyn till det ovan sagda stannat för en lösning av frågan om en ytterligare utbyggnad av den rörliga pensionsåldern inom den allmänna pensioneringen av följande innebörd.

Inom den allmänna pensioneringen ges möjlighet från 60 års ålder ta ut hel eller halv ålderspension. Den omräkning av förmånerna som ett uttag före 65-årsåldern skall medföra bör av skäl som anges i avsnitt 5.3.2.2 utgöra 0,5 % för varje månad som uttaget skett före 65-års månaden. Genom en sådan regel öppnas möjligheter för de försäkrade att vid den tidpunkt efter 60 års ålder som de själva väljer trappa ned sin arbetsinsats helt eller till hälften och ersätta den uteblivna inkomsten med en inom rimliga gränser reducerad pension. Den angivna reduktionsfaktor – 0,5 % – är lägre än den gällande vid förtida uttag, som är 0,6 % per månad. Detta innebär att reduktionen per månad blir lägre än nu.

Den ovan föreslagna möjligheten till pension före den generella pensionsåldern bör förenas med stimulans till fortsatt förvärvsarbete – på deltid eller heltid – efter denna ålder. Det är särskilt önskvärt att den som så vill bereds möjlighet att deltidsarbeta efter pensionsåldern. Stimulans till sådant arbete kan åstadkommas genom att den del av pensionen, som inte uttas, uppräknas med hänsyn till den tid uppskjutandet varat. Uppräkningen bör ske med 0,6 % per månad som uppskjutandet av pensionsuttaget varat. Sådan uppräkning skall kunna ske vid uttag upp till fem år efter den generella pensionsåldern. Genom en sådan ordning får en person, som tar ut delpension vid 60 års ålder men fortsätter med deltidsarbete och uppskjuter uttaget av halva pensionen till 70 års ålder, från denna sistnämnda tidpunkt gott och väl samma pensionsnivå som om han blivit helpensionär vid 65 års ålder. Det är enligt kommitténs mening värdefullt med de möjligheter till individuell anpassning som ligger i den föreslagna ordningen.

Den föreslagna ordningen medför behov av ändringar i de nu gällande reglerna om förtid och uppskjutet uttag av ålderspension. För dessa förhållanden redogörs närmare i avsnitt 5.3.2. Även reglerna om beräkning av poäng inom tilläggs pensioneringen måste ändras i vissa avseenden. Beträffande dessa frågor hänvisas till avsnitt 5.3.2.2.

5.3.1.4 Möjligheter att tillgodose önskemålen inom de på kollektivavtal grundade pensionsordningarna

I närmast föregående avsnitt har redogjorts för kommitténs principiella överväganden såvitt gäller anordningar för att öka rörligheten i fråga om

pensionsåldern inom den allmänna pensioneringens ram. Kommitténs förslag i denna del innebär som framgår av vad som sagts i föregående avsnitt att ålderspension — hel eller halv — skall kunna uttas i förtid från 60 års ålder och uppskjutas till 70 års ålder med reduktion resp. uppräkning av pensionsförmånernas storlek. Kommittén har emellertid funnit det motiverat att även söka andra lösningar för att åstadkomma ökad rörlighet. För att särskilt tillgodose de speciella behov av möjlighet till delvis pension, som finns på arbetsmarknaden, föreslår kommittén dessutom den i det följande beskrivna ordningen med bidrag till delpension grundad på kollektivavtal.

Det har i det föregående framhållits, att frågan om rörlighet såvitt gäller pensioneringstidpunkten inte helt eller ens till väsentlig del kan lösas enbart genom att pensionsreglerna ändras. Förhållandena inom arbetslivet är härvidlag av avgörande betydelse. Om den enskilde inte har möjlighet att före och eventuellt även efter pensionsåldern få deltidarbete finns det inget utrymme för tillämpning av reglerna om pension vid deltidarbete. Att det bereds möjlighet till successiv anpassning av arbetet i takt med förändringar av den enskildes arbetsförmåga har blivit allt angelägnare med det höga arbetstempo som på vissa håll utmärker arbetslivet. Lösningen på frågor av detta slag, som är särskilt uttalade för löntagarna, står inte i första hand att finna inom pensioneringen. Det framstår likväl som uppenbart att lämpligt utformade pensionsregler för delpension kan medverka till att även skapa ökade möjligheter till deltidarbete i de aktuella åldrarna.

Under utredningsarbetet har företrädare för löntagarorganisationerna begärt att förvärvsarbetande skulle få ökade möjligheter till nedtrappning av förvärvsinkomsterna under de sista yrkesverksamma åren i kombination med en delpension. Det har bl. a. i en programskrift från Metallindustriarbetareförbundet understrukits att de anställda själva bör få avgöra tidpunkten för en sådan pensionering och att därvid utgående delpension inte får medföra någon reduktion av folkpension och ATP från 65 års ålder.

Reglerna inom den allmänna pensioneringen är utformade för att gälla alla kategorier av försäkrade, såväl förvärvsarbetande som icke förvärvsarbetande, anställda såväl som egna företagare. Att under sådana förhållanden inordna regler, som är speciellt anpassade för anställda, i den allmänna försäkringen har framstått som mindre lämpligt. De önskemål om pensionsregler med direkt anknytning till arbetsförhållandena, som särskilt från löntagarorganisationernas sida framhållits såsom angelägna, bör därför enligt kommitténs uppfattning tillgodoses på andra vägar än inom den allmänna pensioneringen men likväl med stöd från samhällets sida.

F. n. omfattas praktiskt taget alla anställda av någon av de på arbetsmarknaden gällande på kollektivavtal grundade tjänstepensionsordningarna. Dessa pensionssystem — här bör nämnas statlig och kommunal personalpensionering samt ITP- och STP-pensionering — är direkt knutna till arbetsanställningen. Förändringar i pensionsvillkoren fastställs vid förhandlingar mellan parterna, då även andra villkor beträffande anställ-

ningsförhållandena, t. ex. arbetstidsfrågan, kan bli föremål för övervägan- den. En överenskommelse om möjlighet till delpension kan inom dessa pensionsordningar således kombineras med en reglering av rätten till del- tidsarbete.

Kommittén räknar med att det på arbetsmarknaden kommer att finnas ett intresse för att tillskapa en mera direkt till arbetsanställningen knuten möjlighet till delpension i åldern 60–65 år i förening med deltids- arbete. Kommittén har funnit att ett särskilt system med kombination av förvärvsarbete och sådan delpension är angeläget bl. a. som ett alternativ till den nuvarande förtidspensioneringen. Det ankommer inte på kom- mittén att föreslå vilka närmare regler som skall gälla för en sådan delpension. Dessa regler får i stället i likhet med andra frågor som regleras genom kollektivavtal utformas genom förhandlingar mellan arbetsmark- nadens parter. I de förslag kommittén i det följande lägger fram i dessa frågor förutsätts att arbetsmarknadens parter träffar kollektivavtal om den närmare utformningen av delpension i förening med deltidsarbete. Kommittén räknar med att sådana avtal skall kunna komma till stånd i samband med de anpassningsförhandlingar beträffande gällande pensions- avtal som skall ske inför sänkningen av den allmänna pensionsåldern till 65 år den 1 juli 1976. Kommittén vill understryka att en sådan delpension i förening med deltidsarbete mellan 60 och 65 år inte medför någon reduktion av folkpension eller ATP-pension. Det kommer vidare att finnas möjlighet att kombinera sådan delpension före 65 års ålder med fortsatt uttag av halv folkpension och ATP-pension efter 65 års ålder.

Enligt kommitténs uppfattning är en ordning med delpension på arbetsmarknaden i hög grad angelägen och värd betydande stöd och stimulans från det allmännas sida. Beträffande motiveringen för detta ståndpunktstagande vill kommittén hänvisa till vad som tidigare anförts om önskvärdheten av att främja flexibilitet i pensionssystemet. Fördelar- na med att delpensioneringen mera direkt kan knytas till förhållandena på arbetsplatsen och förekomsten av deltidsarbete är uppenbara.

Kommittén har kommit till den uppfattningen, att det allmännas stimulans till en delpensionsordning på arbetsmarknaden bör ta sig uttryck i ett bidrag till denna pensionering. Som redan sagts ankommer den närmare regleringen beträffande sådan delpension på arbetsmarkna- dens parter. Kommittén har emellertid att föreslå de mera generella villkor som skall gälla för det allmännas bidrag till den nämnda pensio- neringen. Ett förslag till sådana bestämmelser innefattas i den föreslagna lagen om bidrag till delpension. I denna ges regler av innebörd att bidrag kan utgå till delpension för arbetstagare som fyllt 60 men ej 65 år under förutsättning bl. a. att han i den utsträckning som förutsätts i kollektivavtalet nedtrappat sin förvärvsverksamhet. Beträffande den närmare motiveringen för bestämmelserna i lagen hänvisas till special- motiveringen.

Det föreslagna bidraget till delpensionen, som föreslås utgöra hälften av kostnaderna med viss maximering, kan utgå endast för den som uppbär personalpension från pensionsordning som är grundad på kollek-

tivavtal. Bidraget är alltså förbehållet dem som förvärvsarbetar och alltså tillhör arbetsmarknaden. Med hänsyn härtill är det enligt kommitténs uppfattning naturligt att bidraget finansieras genom en särskild socialförsäkringsavgift från arbetsgivarna. Avgiften bör tillföras en av riks-försäkringsverket förvaltda fond.

Lagen om delpension bygger på tanken, att den närmare regleringen av villkoren för rätt till pension skall fastställas i kollektivavtal. I lagen anges endast de generella villkoren för rätt till bidrag från fonden.

Genom att det överlåtits åt arbetsmarknadens parter att utforma reglerna för pensioneringen uppnås – som ovan utvecklats – en bättre anpassning till förhållandena på arbetsmarknaden. Det får förutsättas, framför allt med hänsyn till utvecklingen på det arbetsrättsliga området, att frågor som gäller deltidsarbete kommer att göras till föremål för reglering i sådana delar av kollektivavtal som ger de anställda inflytande på arbetets ledning och utformning.

Vad beträffar administrationen av delpensioneringen talar enligt kommitténs uppfattning starka skäl för att denna bör anförtros åt riks-försäkringsverket och de allmänna försäkringskassorna. Den samlade erfarenhet av försäkringsadministration, som riks-försäkringsverket och försäkringskassorna representerar, bör enligt kommitténs uppfattning utnyttjas även i detta sammanhang. Att bygga upp en organisation enbart för delpensioneringens del synes inte motiverat. Det bör särskilt framhållas att inte enbart en central administration behövs utan att lokala försäkringsorgan också är nödvändiga. Här kommer försäkringskassorna på ett naturligt sätt in i bilden. Den service som dessa kan erbjuda på det lokala planet bör man enligt kommitténs uppfattning ta till vara även i fråga om den särskilda delpensionen. Kommittén förutsätter därför att de kollektivavtalslutande parterna skall träffa avtal med riks-försäkringsverket om administrationen av delpensionen. Den föreslagna lagen innehåller en föreskrift om att ett sådant avtal utgör en förutsättning för rätt till bidrag. Det ligger i sakens natur att riks-försäkringsverket, som skall svara för tillämpningen av pensionsavtalens bestämmelser, måste beredas tillfälle att på lämpligt sätt delta i utformningen av de tekniska bestämmelserna angående delpensionen.

5.3.2 *Förtida och uppskjutet uttag*

5.3.2.1 Gällande bestämmelser

Efter framställning från den försäkrade kan ålderspension tas ut före 67 års ålder, dock tidigast fr. o. m. den månad den försäkrade uppnår 63 års ålder. Om ålderspension tas ut i förtid, minskas pensionen med 0,6 % för varje månad som, då pensionen börjar tas ut, återstår till den månad då den försäkrade fyller 67 år. Pensionsuttag kan också uppskjutas. I sådana fall ökas pensionen på motsvarande sätt med 0,6 % per månad, dock att hänsyn inte tas till tid efter det att den försäkrade fyllt 70 år. En samordning är föreskriven mellan uttag av folkpension och tilläggs-pension. Förtida uttag måste enligt uttrycklig föreskrift avse båda pensions-

delarna. Sådan uttrycklig föreskrift saknas beträffande uppskjutet uttag, men reglerna har sådan konstruktion att den försäkrade inte har något att vinna på att ta ut tilläggspension men vänta med uttag av folkpension eller tvärtom. Reduktionen av pensionen vid förtida uttag — liksom ökningen vid uppskjutet uttag — är livsvarig och bygger i huvudsak på försäkringsmatematiska beräkningsgrunder. Principen är att värdet av de sammanlagda pensionsbelopp som den försäkrade uppstår i sin livstid skall bli detsamma oberoende av när han börjar ta ut sin pension under förutsättning att han har en för befolkningen genomsnittlig livslängd. Det uppställs inga särskilda krav för rätt till förtida uttag av pension, t. ex. att den försäkrade skall sluta sitt förvärsarbete. Däremot kan kommunalt bostadstillägg eller hustrutillägg inte utgå till ålderspension förrän pensionären uppnått 67 års ålder.

5.3.2.2 Förtida och uppskjutet uttag efter sänkningen av den generella pensionsåldern

I sitt förra delbetänkande (SOU 1974:15) framlade kommittén förslag om bl. a. en sänkning av den generella pensionsåldern till 65 år. Riksdagen har numera, efter förslag i prop. 1974:129, antagit förslaget om pensionsålderssänkning.

Kommittén anförde i det nämnda delbetänkandet bl. a. att en av de anordningar till främjande av individuell valfrihet beträffande tidpunkten för inträdet i pensionsåldern, som hade stor betydelse, var möjligheten till förtida och uppskjutet uttag. Kommittén hade den uppfattningen, att det i den då aktuella reformetappen inte var påkallat med några större förändringar i de nämnda reglerna och att alltså möjligheten till förtida och uppskjutet uttag borde bibehållas även sedan den normala pensionsåldern sänkts till 65 år. Den möjlighet att tillgodose individuella önskemål beträffande pensioneringstidpunkten, som de nämnda anordningarna erbjöd, var enligt kommitténs mening så värdefull att det inte kunde komma i fråga att ta bort den. De förändringar beträffande det förtida och uppskjutna uttaget, som kunde finnas påkallade till främjande av ytterligare flexibilitet i fråga om pensionsåldern, skulle kommittén ta ställning till i ett kommande betänkande.

Den föreslagna sänkningen av den allmänna pensionsåldern till 65 år gav enligt kommitténs uppfattning inte i och för sig anledning till ändringar i det förtida resp. uppskjutna uttagets principiella konstruktion. Sänkningen av åldern för det normala pensionsinträdet innebar i detta avseende endast att pensionsförmånens normalnivå uppnåddes vid 65 års ålder i stället för vid 67 års ålder. Pension skulle således kunna tas ut i förtid före 65 års ålder och uppskjutas efter 65 års ålder.

En fråga som i denna situation kunde diskuteras var om den generella pensionsålderssänkningen borde föranleda ändrade tidsgränser för rätt att i förtid ta ut pensionen resp. uppskjuta pensionsuttaget. Som ovan nämnts gäller enligt nuvarande ordning 63 resp. 70 års ålder. Dessa tidsgränser hade gällt alltsedan reglerna om förtida och uppskjutet uttag infördes. Om ”normalnivån” sattes till 65 år och reglerna i övrigt lämnades

orörda innebar det att pension, som uttogs vid 63 års ålder reducerades med (24 månader x 0,6) 14,4 % i förhållande till "normalnivån" i stället som tidigare (48 månader x 0,6 %) 28,8 % i förhållande till samma nivå. Beträffande uppskjutet uttag innebar sänkningen av åldern för "normalnivån" att pensionen vid 70 års ålder blev högre än tidigare (60 månader x 0,6) 36 % av nämnda nivå i stället för (36 månader x 0,6) 21,6 %.

Kommittén skulle återkomma till denna fråga. Enligt kommitténs uppfattning fanns inte tillräckliga skäl att i avvaktan på den fortsatta utredningen då föreslå ändringar i de berörda reglerna.

Kommitténs förslag i dessa delar innebar alltså, att pension skulle kunna tas ut i förtid från 63 års ålder, att pensionsuttaget skulle kunna uppskjutas till 70 års ålder samt att avdrags- resp. påslagsfaktorn skulle utgöra 0,6 % per månad.

Riksdagen har numera, efter förslag i den nämnda prop. 1974:129, antagit kommitténs förslag även i denna del.

Som framgår av vad som anförts ovan i avsnitt 5.3.1 har kommittén på de skäl som redovisas i det nämnda avsnittet kommit till den uppfattningen, att en väsentlig utbyggnad av möjligheterna till förtida och uppskjutet uttag av ålderspension bör ingå som ett moment bland åtgärderna till främjande av utbyggd flexibilitet inom ålderspensioneringen. Kommittén föreslår därför att – med utgångspunkt i den nya generella pensionsåldern 65 år – förtida uttag skall kunna ske från 60 års ålder och att pensionsuttaget skall kunna uppskjutas till 70 års ålder. Det förtida resp. uppskjutna uttaget skall kunna avse hela pensionen eller hälften därav. Det blir alltså möjligt att under fem år före och lika lång tid efter den generella pensionsåldern kombinera pension med nedtrappat förvärvsarbete. Möjligheten till förtida och uppskjutet uttag skall stå till buds oavsett om den försäkrade tidigare gjort förtida uttag eller uppskjutit pensionsuttaget. Den nu gällande spärren mot upprepade framställningar om förtida uttag föreslås alltså slopad. Härigenom blir det möjligt att vid varje tidpunkt anpassa pensioneringen efter det aktuella behovet. Någon annan spärr än den som ligger i att kortare pensioneringsperiod än en månad inte skall kunna förekomma skall inte finnas enligt förslaget.

Tanken bakom förslaget om möjlighet till förtida uttag av halva ålderspensionen är att möjliggöra att del av förvärvsinkomsten ersätts av pension. För att pensionsuttaget inte skall påverka den framtida pensionsnivån i annan mån än som följer av en i huvudsak försäkringsmässig reduktion av den i förtid uttagna pensionsdelen är det angeläget att de förvärvsinkomster den försäkrade erhåller under den tid han uppbär i förtid uttagen halv ålderspension medför pensionspoäng. Kommittén föreslår därför att sådant poängintjänande skall kunna ske.

Enligt nuvarande regler reduceras resp. uppräknas vid förtida eller uppskjutet uttag pensionen som nämnts med 0,6 % för varje månad som pensionen uttagits i förtid resp. uppskjutits. Även enligt kommitténs förslag skall en i huvudsak försäkringsmässig reduktion resp. förhöjning av pensionen eller pensionsdelen ske. Förutsättningarna för beräkningen är emellertid delvis förändrade därigenom att den generella pensionsåldern sänkts till 65 års ålder och att förtida uttag kan ske redan från 60 års

ålder. En exakt försäkringsmatematisk anknytning av reduktions- resp. påslagsfaktorn skulle förutsätta att man använde en mängd olika faktorer beroende på vid vilken ålder uttaget skett. Kommittén har emellertid kommit fram till att man fortsättningsvis liksom nu bör ha så lätthanterliga och enkla regler som möjligt och alltså bör nöja sig med en mera schematisk försäkringsmatematisk anknytning, som inte ger mer än högst två olika faktorer. Vid ett övervägande av dessa synpunkter har kommittén kommit fram till att reduktionsfaktorn vid förtida uttag bör bestämmas till 0,5 % per månad och att påslagsfaktorn vid uppskjutet uttag bör fastställas till 0,6 % per månad. Förslaget innebär vid förtida uttag gynnsammare regler för den enskilde än vad som nu gäller. Den största reduktion som skall kunna förekomma blir (60 månader x 0,5 %) = 30 %. Det högsta möjliga påslaget blir (60 månader x 0,6 %) = 36 %.

I samband med att den generella pensionsåldern sänks den 1 juli 1976 kommer kommunalt bostadstillägg i enlighet med kommitténs tidigare förslag att kunna utgå från 65-års ålder i samband med ålderspension. Kommittén anser inte någon ändring i principen att kommunalt bostadstillägg inte utgår vid förtida uttag påkallad. Kommittén erinrar om att statliga och statskommunala bostadstillägg står till buds för pensionärer i dessa åldrar och att bostadstilläggen är föremål för utredning inom boendeutredningen.

F. n. beräknas antalet dagar under vilka en ålderspensionär är berättigad till sjukpenning resp. sjukhusvård i princip med utgångspunkt i 67-årsmånaden. Kommittén föreslår att dessa gränser anknyts till tidpunkten för uttag av hel ålderspension, dock senast den månad varunder den försäkrade fyller 70 år. Härigenom blir det möjligt för den som övergår till deltidsarbete att även i åldern 65–70 år åtnjuta samma skydd från sjukförsäkringen med avseende på deltidsarbetet som han tidigare haft vid heltidsarbete. Förslagen kommenteras i specialmotiveringen.

5.3.2.3 Det nuvarande beståndet av i förtid uttagna och uppskjutna pensioner

F. n. uppbär i runt tal 65 000 pensionärer ålderspension från folkpensioneringen som uttagits före 67 års ålder. Av dessa uppbär ca 40 000 även tilläggs pension.

Omkring 2 500 pensionärer uppbär f. n. pension, som uttagits efter 67 års ålder. Mer än 2 000 av dessa har såväl folkpension som tilläggs pension.

Det nuvarande beståndet av i förtid uttagna pensioner, såväl inom folkpensioneringen som inom tilläggs pensioneringen, illustreras av siffrorna i tabellerna 13 och 14.

I fråga om vilken verkan sänkningen av den generella pensionsåldern skulle ha på det bestånd av i förtid uttagna resp. uppskjutna pensioner som fanns vid de nya reglernas ikraftträdande anförde kommittén i sitt tidigare delbetänkande (SOU 1974:15) i huvudsak följande.

Frågan om hur man skulle förfara med de pensioner, som vid ikraftträdandet av sänkningen av den allmänna pensionsåldern på grund av förtida resp. uppskjutet uttag var reducerade resp. förhöjda påkallade

Tabell 13 Antalet folkpensionärer i januari 1974 med förtida uttag av ålderspension efter kön, födelseår och ålder vid pensionsuttaget.

Födelseår	Antal pensionärer med ålderspension uttagen vid en ålder av				Summa
	63 år–63 år 11 mån.	64 år–64 år 11 mån.	65 år–65 år 11 mån.	66 år–66 år 11 mån.	
Män					
1896	–	–	–	204	204
1897	–	–	423	480	903
1898	–	–	598	564	1 162
1899	–	324	943	433	1 700
1900	–	509	1 207	559	2 275
1901	389	578	1 333	667	2 967
1902	545	648	1 701	804	3 698
1903	950	530	1 858	759	4 097
1904	1 053	537	1 732	663	3 985
1905	1 198	422	1 549	609	3 778
1906	1 300	387	1 589	587	3 863
1907	1 293	364	1 696	504	3 857
1908	1 359	432	1 469	26	3 286
1909	1 561	301	61	–	1 923
1910	1 364	15	–	–	1 379
1911	72	–	–	–	72
Summa	11 084	5 047	16 159	6 859	39 149
Kvinnor					
1896	–	–	–	176	176
1897	–	–	392	392	784
1898	–	–	487	321	808
1899	–	321	713	244	1 278
1900	–	409	844	266	1 519
1901	362	456	788	265	1 871
1902	420	443	843	388	2 094
1903	717	330	936	393	2 376
1904	640	334	930	370	2 274
1905	686	288	890	355	2 219
1906	675	313	863	384	2 235
1907	665	288	1 065	345	2 363
1908	774	357	865	26	2 022
1909	817	260	53	–	1 130
1910	742	8	–	–	750
1911	35	–	–	–	35
Summa	6 533	3 807	9 669	3 925	23 934
Män och kvinnor					
1896	–	–	–	380	380
1897	–	–	815	872	1 687
1898	–	–	1 085	885	1 970
1899	–	645	1 656	677	2 978
1900	–	918	2 051	825	3 794
1901	751	1 034	2 121	932	4 838
1902	965	1 091	2 544	1 192	5 792
1903	1 667	860	2 794	1 152	6 473
1904	1 693	871	2 662	1 033	6 259
1905	1 884	710	2 439	964	5 997
1906	1 975	700	2 452	971	6 098
1907	1 958	652	2 761	849	6 220
1908	2 133	789	2 334	52	5 308
1909	2 378	561	114	–	3 053
1910	2 106	23	–	–	2 129
1911	107	–	–	–	107
Summa	17 617	8 854	25 828	10 786	63 085

Tabell 14 Antal tilläggspensionärer i januari 1974 med förtida uttag av ålderspension efter kön, födelseår och ålder vid pensionsuttaget.

Födelseår	Antal pensionärer med ålderspension uttagen vid en ålder av				Summa
	63 år-63 år 11 mån.	64 år-64 år 11 mån.	65 år-65 år 11 mån.	66 år-66 år 11 mån.	
Män					
1896	—	—	—	88	88
1897	—	—	134	175	309
1898	—	1	253	297	551
1899	1	120	524	311	956
1900	3	246	784	452	1 485
1901	207	342	1 001	554	2 104
1902	349	466	1 404	712	2 931
1903	635	415	1 601	682	3 333
1904	753	454	1 524	610	3 341
1905	968	363	1 374	550	3 255
1906	1 114	347	1 431	536	3 428
1907	1 157	333	1 557	457	3 504
1908	1 226	399	1 353	26	3 004
1909	1 437	281	56	—	1 774
1910	1 278	14	—	—	1 292
1911	66	—	—	—	66
Summa	9 194	3 781	12 996	5 450	31 421
Kvinnor					
1896	—	—	—	12	12
1897	—	—	10	29	39
1898	—	—	30	30	60
1899	—	18	75	29	122
1900	2	39	109	46	196
1901	44	57	144	60	305
1902	57	83	177	110	427
1903	131	93	277	138	639
1904	145	90	284	111	630
1905	208	129	303	125	765
1906	257	111	307	154	829
1907	263	131	395	137	926
1908	335	160	343	7	845
1909	387	129	17	—	533
1910	377	3	—	—	380
1911	10	—	—	—	10
Summa	2 216	1 043	2 471	988	6 718
Män och kvinnor					
1896	—	—	—	100	100
1897	—	—	144	204	348
1898	—	1	283	327	611
1899	1	138	599	340	1 078
1900	5	285	893	498	1 681
1901	251	399	1 145	614	2 409
1902	406	549	1 581	822	3 358
1903	766	508	1 878	820	3 972
1904	898	544	1 808	721	3 971
1905	1 176	492	1 677	675	4 020
1906	1 371	458	1 738	690	4 257
1907	1 420	464	1 952	594	4 430
1908	1 561	559	1 696	33	3 849
1909	1 824	410	73	—	2 307
1910	1 655	17	—	—	1 672
1911	76	—	—	—	76
Summa	11 410	4 824	15 467	6 438	38 139

uppmärksamhet. Den pensionär som gjort förtida uttag, kunde komma att finna reduktionen orättvis när en generell sänkning av pensionsåldern skedde. Den som uppskjutit sitt pensionsuttag kunde komma att anse påslaget för litet i motsvarande situation. Man måste komma ihåg, att reduktionen resp. påslaget var livsvariga. Ett sätt att komma ifrån de nämnda svårigheterna skulle vara att i samband med pensionsålderssänkningen föreskriva att avdraget skulle reduceras resp. påslaget uppräknas med det belopp som ålderssänkningen motsvarade ($0,6\% \times 24$ månader). Hela resonemanget om att de pensioner, som reducerats på grund av förtida uttag, av rättviseskäl borde uppräknas byggde emellertid på tanken att dessa pensioner borde "nollställas" i förhållande till situationen efter det en generell sänkning av pensionsåldern hade skett. Härvid fick man dock tänka på hela den pensionärskader, som enligt tidigare regler pensionerats vid 67 års ålder. Samma rättviseskäl kunde anföras för en kompensation åt dessa pensionärer på grund av att de nytillkommande pensionärerna fick oreducerad pension redan vid 65 års ålder. Om man räknade om alla förtida och uppskjutna uttag och satte dem i relation till de nya bestämmelserna kunde detta sägas vara en "orättvisa" mot dem som enligt de gamla bestämmelserna uttagit sin pension vid 67 års ålder. Dessa fick inte två år "till skänks" som de som uttagit pensionen i förtid eller uppskjutit sitt uttag.

Av det anförda framgick sålunda att rättviseskäl lika gärna kunde åberopas mot en uppräkning som för en sådan. Kommittén kom till den uppfattningen, att omräkning av det bestånd av i förtid uttagna och uppskjutna pensioner, som fanns vid tidpunkten för pensionsålderssänkningen, inte borde ske.

För personer födda under åren 1909–1912 fordrades emellertid speciella övergångsregler, som upptogs i förslaget.

Efter förslag i prop. 1974:129 har riksdagen antagit övergångsbestämmelser i enlighet med kommitténs förslag.

Kommittén har inte funnit skäl till annan uppfattning beträffande övergångsfrågorna nu. Emellertid är förutsättningarna i ett avseende förändrade genom kommitténs nu aktuella förslag. Den föreslagna sänkningen av reduktionsfaktorn från 0,6 till 0,5 % per månad är gynnsam för den enskilde. Enligt kommitténs uppfattning bör denna mera gynnsamma faktor komma även dem tillgodo som före de föreslagna reformernas ikraftträdande den 1 juli 1976 gjort förtida uttag av sin ålderspension. Kommitténs förslag innebär alltså att dessa pensioner med verkan från den 1 juli 1976 skall omräknas efter den nya gynnsammare reduktionsfaktorn.

5.3.3 Delpension

I avsnitt 5.3.1.4 har kommittén redovisat de principiella överväganden, som lett fram till förslaget om bidrag till delpension.

Den grundläggande tanken bakom förslaget är att man med stöd i lagstiftning därigenom skall få till stånd en pensionsordning med rörlig pensionsålder för löntagare i åldern mellan 60 och 65 år utan den

reduktion av folkpensionen och ATP som följer av systemet med förtida uttag. Denna delpension skall ge en mera direkt till förhållandena på arbetsplatserna knuten möjlighet att i förening med nedtrappning av förvärvsarbetet delvis pensionera sig. Det förutsätts att pensioneringen skall regleras genom kollektivavtal. Härigenom kan uppnås en smidig anpassning av pensionsreglerna till de allmänna arbetsförhållandena och möjligheterna att tillskapa deltidssarbeten inom resp. avtalsområde.

Eftersom detaljregleringen av pensionsvillkoren ankommer på de avtalslutande parterna är det inte erforderligt med lagregler i vidare mån än vad som innefattas i förslaget om lag om bidrag till delpension. I denna lag anges villkoren för att bidrag skall kunna utgå.

De grundläggande villkoren är följande.

Bidrag skall kunna utgå till sådan delpension som enligt kollektivavtal utgår till deltidssarbetande arbetstagare i åldern mellan 60 och 65 år. I lagen om bidrag till delpension anges en viss ram inom vilken avtalen kan utformas på olika sätt allt efter förhållandena inom verksamhetsområdet eller på arbetsplatserna. Den grundläggande förutsättningen för rätt till bidrag är att arbetstagaren är kvar i arbetslivet och att han utför deltidssarbete.

I normala fall torde det inte erbjuda några svårigheter för arbetstagaren att vid ansökan om delpension med intyg från arbetsgivaren styrka att han övergår till deltidssarbete hos denne. I vissa fall – särskilt då arbetstagaren ofta byter anställning eller har flera arbetsgivare – kan intyg från en arbetsgivare inte utgöra tillräcklig grund för avgörande av frågan om rätt till delpension. Som exempel kan nämnas byggbranschen. I sådana fall bör enligt kommitténs mening avgörandet kunna grundas på ett intyg från sökandens fackliga organisation och rätten till pension knyts till deltidssarbete inom branschen och inte till enskild arbetsgivare.

Utgångspunkten för förslaget om bidrag till delpension har varit löntagarorganisationernas önskemål om ökade möjligheter till nedtrappning av förvärvsinsatsen inför övergången till hel ålderspension från folkpensioneringen och ATP. Har bidrag utgått för en arbetstagares delpension föranleder detta sedan ingen nedsättning av pension från den allmänna försäkringen såsom vid förtida uttag.

Kommittén föreslår att en person som åtnjuter delpension skall ha samma skydd från sjukförsäkringen med avseende på den reducerade arbetsinsatsen som han tidigare haft vid heltidsarbete och att pensionsgrundande inkomst skall beräknas för honom utan hinder av att han uppber delpension.

Kommittén föreslår att delpensioneringen för att bidrag skall kunna utgå skall handhas av riksförsäkringsverket och de allmänna försäkringskassorna. Frågor om rätt till delpension skall kunna överklagas till en särskilt inrättad nämnd, pensionsnämnden.

Då det gäller bidragsbeloppets storlek föreslår kommittén att detta skall utgå med hälften av delpensionens belopp. Bidraget bör dock maximeras för varje kalenderår och pensionstagare. Kommittén har vid övervägandet av frågan om maximeringen stannat för ett förslag om en övre gräns av ett basbelopp. Med en sådan maximering torde bidraget komma

att täcka hälften av en delpension motsvarande omkring 60 % av inkomstbortfallet för flertalet arbetstagare i åldern mellan 60 och 65 år vid övergång från heltids- till halvtidsarbete.

Kostnadsberäkningar avseende förslaget om bidrag till delpension samt finansiering av denna reform behandlas i kap. 6.

Den grundläggande förutsättningen för att bidrag till delpension skall kunna utgå är att arbetstagaren fortsätter att förvärvsarbeta på deltid. Emellertid kan det undantagsvis förekomma fall där det av särskilda skäl inte är möjligt att fortsätta förvärvsarbetet på deltid. Situationen kan samtidigt vara sådan att arbetstagaren inte uppfyller kraven för rätt till förtidspension enligt AFL.

Kommittén föreslår därför en undantagsregel av innebörd att bidrag skall kunna utgå efter särskild prövning av pensionsnämnden. Sådan prövning skall alltid ske på grundval av ett särskilt yttrande från den berörda arbetstagarorganisationen.

För att bidrag i sådant fall skall kunna utgå krävs att det föreligger särskilda skäl.

Sådana särskilda skäl som avses i denna paragraf kan föreligga med hänsyn till förhållanden som rör den enskilde anställdes person. Det kan också vara så att deltidarbete inte går att ordna för den enskilde på grund av arbetsförhållanden och tjänsternas art. Sådana skäl skall också kunna åberopas då vederbörande redan uppbär delpension enligt tidigare beslut. I så fall skall prövning ske hos pensionsnämnden.

Beträffande kommitténs motivering för förslagen hänvisas till avsnitt 5.3.1.4. En kommentar till lagens bestämmelser lämnas i specialmotiveringen i kap. 7.

5.3.4 Arbetslöshetsersättning, anställningstrygghet, m. m.

I 14 § lagen (1973:370) om arbetslöshetsförsäkring och i 14 § lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd finns bestämmelser av innebörd att ersättningsrätt upphör vid utgången av månaden före den under vilken den arbetslöse fyller 67 år.

För försäkrad som uppbär dagpenning från arbetslöshetsförsäkringen samtidigt som han åtnjuter ålderspension från den allmänna försäkringen sker avräkning enligt en särskild pensionsavdragstabell. Kontant arbetsmarknadsstöd utgår inte till försäkrad som genom förtida uttag uppbär ålderspension.

Enligt bestämmelser i 22 § lagen (1974:12) om anställningsskydd skall en arbetstagares plats i turordning vid uppsägning på grund av arbetsbrist och vid permittering bestämmas med utgångspunkt i hans sammanlagda anställningstid hos arbetsgivaren. Arbetstagare med längre anställningstid har företräde framför arbetstagare med kortare anställningstid. Vid lika anställningstid ger högre levnadsålder företräde. Kan arbetstagare endast efter omplacering beredas fortsatt arbete hos arbetsgivaren, gäller som förutsättning för att han skall ges företräde att han har tillräckliga kvalifikationer för det fortsatta arbetet. Vid beräkning av anställningstid skall arbetstagare tillgodoräknas en extra anställningsmånad för varje

anställningsmånad som han har påbörjat efter det han har fyllt 45 år. Sammanlagt får arbetstagare tillgodoräknas högst 60 sådana extra anställningsmånader. Enahanda regler gäller vid återintagning efter permittering och vid företrädesrätt till ny anställning. Enligt 33 § skall arbetsgivare, som vill att arbetstagare skall lämna anställningen när han uppnår den gräns vid vilken han är skyldig att avgå med ålderspension eller — om sådan gräns inte finns — i samband med att arbetstagaren fyller 67 år, underrätta arbetstagaren minst en månad i förväg. En arbetstagare, som har uppnått den gräns vid vilken han är skyldig att avgå med ålderspension eller, om sådan gräns inte finns, som har fyllt 67 år, har inte rätt till längre uppsägningstid än en månad. Han har inte heller företrädesrätt när turordning skall bestämmas vid uppsägning eller permittering, när återintagning i arbete skall ske efter permittering eller när nyanställning skall äga rum.

Kommittén har i sitt första delbetänkande berört de nu nämnda frågorna och uttalat (jfr SOU 1974:15, s. 97), att dessa bör behandlas i samband med spörsmålet om en utbyggd flexibilitet beträffande pensioneringstidpunkten.

En av grundtankarna bakom kommitténs förslag till utbyggd rörlighet inom pensioneringen är att personer som önskar vara kvar i arbetslivet men som till följd av skilda skäl inte orkar med en full arbetsinsats genom olika former av stöd skall beredas möjlighet till fortsatt arbete. Kommitténs ovan redovisade förslag innebär att arbetstagaren i åldern 60–70 år med hjälp av olika pensionsanordningar kan trappa ned arbetsinsatsen men ändå vara bibehållen en acceptabel inkomst. Kommitténs förhoppning är självfallet att det för många personer som övergår till deltidsarbete i åldern 60–65 år skall bli möjligt att fortsätta härmed även efter 65 års ålder. Varje regel som bidrar till att förstärka intrycket av att 65-årsåldern är den gräns där arbetstagaren skall känna att han "bör" lämna arbetslivet utgör enligt kommitténs mening ett hinder mot den eftersträfvade rörligheten inom pensioneringen. Kommittén har därför som framgår av avsnitt 5.3.2.2 föreslagit att 67-årsgränsen inom sjukförsäkringen skall höjas till 70 år, dvs. i nivå med slutpunkten för rörligheten inom den allmänna pensioneringen.

Sedan kommittén lade fram sitt första betänkande har chefen för arbetsmarknadsdepartementet den 24 juni 1974 tillkallat sakkunniga för att utreda frågan om allmän arbetslöshetsförsäkring (den s. k. ALF-utredningen). Denna utredning har enligt sina direktiv att överväga bl. a. en ökad samordning mellan arbetslöshetsstöd och den allmänna försäkringen samt särskilda kvalifikationsregler gällande i situationer med överlappande försäkringsformer. I sistnämnda hänseende skall enligt direktiven beaktas samtliga avsnitt i det nuvarande allmänna försäkringssystemet.

Med hänsyn till att ALF-utredningen enligt sina direktiv har att behandla samordningen mellan arbetslöshetsförsäkringen och den allmänna pensioneringen anser pensionsålderskommittén att kommittén inte bör lägga fram förslag till lagstiftning i denna del. Kommittén utgår från att ALF-utredningen i sitt arbete har möjlighet att tillgodose det berättigade intresset av att även arbetslöshetsförsäkringen utformas på sådant sätt att den ger också deltidsarbetaren största möjliga stöd.

Vad därefter gäller frågan om anställningstryggheten anser kommittén att den nuvarande 67-årsgränsen bör bibehållas till dess erfarenheter vunnits av utformningen av kollektivavtalens bestämmelser rörande deltidarbete för åldersgruppen 65–70 år.

5.3.5 Sammanfattning av kapitel 5

I det föregående har kommittén diskuterat synpunkter på och framlagt förslag i fråga om ökad flexibilitet beträffande pensioneringstidpunkten. Efter ett genomförande av kommitténs förslag skulle inom den allmänna pensioneringen och den kompletterande delpensionsordningen erbjudas stora möjligheter att anpassa pensioneringen efter individuella behov och önskemål mellan 60 och 70 års ålder.

1. *Förtidspensioneringen.* Förtidspension från folkpension och ATP står till buds för den som av medicinska eller arbetsmarknadsmässiga skäl inte kan arbeta fram till den generella pensionsåldern. Pensionsnivån är i sådana fall densamma som ålderspensionen vid 65 års ålder.

2. *Förtida och uppskjutet uttag.* Inom den allmänna försäkringen öppnas möjlighet att efter eget bestämmande börja uppbära ålderspension från folkpensioneringen och ATP — hela pensionen eller hälften därav — från 60 års ålder. Vid uppskjutet uttag av hel eller halv pension erhålles uppräknig, dock längst till 70 års ålder. Den del av pensionen som uttas i förtid resp. uppskjuts till efter 65 års ålder omräknas efter i princip försäkringsmässiga grunder för hela pensionstiden. Genom denna ordning ges möjlighet att i den omfattning den enskilde önskar från 60 års ålder nedtrappa sitt förvärvsarbete och utta ålderspension, helt eller delvis. Den som så önskar kan också uppskjuta pensionsuttaget och därigenom erhålla uppräknig av pensionen. För den som före 65 års ålder börjat utta exempelvis halva ålderspensionen ges alltså möjlighet att genom att uppskjuta uttaget av den andra pensionshälften till efter 65 års ålder kompensera den reduktion, som drabbar den först uttagna pensionshälften. Om det i särskilda fall skulle träffas avtal mellan arbetsmarknadsparterna om pension mellan 60 och 65 års ålder utan reduktion av pensionsbeloppet kan en sådan pension konstrueras som en påbyggnad på en i förtid uttagen ålderspension från folkpensioneringen och ATP.

3. *Delpension.* För arbetstagare på den kollektivavtalsreglerade arbetsmarknaden erbjuds som ett alternativ till den förut nämnda ordningen en i kollektivavtal reglerad delpension mellan 60 och 65 års ålder i förening med deltidarbete. Sådan delpension medför inte någon reduktion av ålderspensionen från folkpensioneringen eller ATP. Samhället ger ekonomiskt stöd till denna delpension genom en fond som kollektivt tillförs en särskild socialförsäkringsavgift från arbetsgivarna. Delpensionen är mera direkt knuten till anställningen och skall kunna utgå till arbetstagare i åldern 60–65 år, som nedtrappat sitt förvärvsarbete. För den som vill fortsätta att deltidarbete efter 65 års ålder ges liksom för andra försäkrade möjlighet att uppskjuta uttaget av hela eller halva ålderspensionen från den allmänna försäkringen. I sådant fall uppräknas den uppskjutna pensionen från folkpensioneringen och ATP.

6 Kostnader för och finansiering av de föreslagna reformerna

I föregående kapitel har kommittén redogjort för sina förslag i fråga om anordningar för att öka rörligheten såvitt gäller pensionsålder inom den allmänna pensioneringen. Kommitténs förslag i denna del innebär som framgår av vad som sagts i det föregående att ålderspension — hel eller halv — skall kunna uttas i förtid från 60 års ålder och uppskjutas till 70 års ålder. Pensionen skall i sådana fall reduceras resp. uppräknas enligt försäkringsmässiga grunder. Vidare föreslås som också nämnts en ordning med bidrag till en på kollektivavtal grundad delpension från en fond, som finansieras med en socialförsäkringsavgift från arbetsgivarna.

Kommittén har enligt uttalande i direktiven att redovisa anvisningar rörande formerna för täckning av de ökade kostnader som följer av de förslag kommittén framlägger. I samband härmed skall kommittén även kunna överväga ändringar av de nuvarande finansieringsreglerna för den allmänna pensioneringen.

Kommittén avser att i ett senare betänkande redovisa synpunkter och förslag beträffande justering av reglerna för avgiftsunderlagens beräkning inom socialförsäkringarna. F. n. är det fråga om att i så nära anslutning som möjligt till nuvarande finansieringssystem täcka kostnaderna för de föreslagna reformerna.

Beträffande kommitténs förslag till utbyggnad av möjligheterna till förtida och uppskjutet uttag av ålderspensionen inom den allmänna försäkringen kan konstateras att den i sina huvuddrag försäkringsmässiga beräkningen av förmånerna på lång sikt innebär att förslaget i princip är kostnadsmässigt neutralt. Detta hindrar inte att en viss förskjutning av kostnaderna mellan olika budgetår kommer att följa av förslaget. Hur stor denna kostnadsförskjutning kommer att bli beror på i hur hög grad de vidgade möjligheterna till förtida resp. uppskjutet uttag kommer att utnyttjas. Ett stort utnyttjande av möjligheten till förtida uttag medför en tidigareläggning av kostnader, såväl inom folkpensioneringen som inom tilläggspensioneringen. Ett stort utnyttjande av möjligheten till uppskjutet uttag innebär å andra sidan att kostnader skjuts på framtiden. Med hänsyn till ovissheten om i hur hög grad de nu behandlade flexibilitetsfrämjande anordningarna kommer att utnyttjas — bl. a. med hänsyn till den blivande omfattningen av det samtidigt föreslagna systemet med delpensioner — är det mycket svårt att göra något uttalande om storleken av de nämnda kostnadsförskjutningarna. Det vill

synas som om dessa i allt fall under de närmaste budgetåren efter ikraftträdandet inte kommer att påverka de eljest förväntade kostnaderna för folkpensioneringen och tilläggs-pensioneringen i sådan grad att det finns anledning för kommittén att göra något uttalande om finansieringen av kostnadsförskjutningarna.

Kommitténs förslag i övrigt, vilket ju som nämnts innebär att det skall utgå bidrag till delpension inom personalpensionsordningarna för de pensionärer som önskar utnyttja delpensionsmöjligheten i åldern mellan 60 och 65 år, måste däremot åtföljas av ett förslag om finansieringsmetod.

För förslaget om bidrag till delpension redogörs i kap. 5 och i specialmotiveringen till den föreslagna särskilda lagen om bidrag till delpension. Bidraget skall utgå med hälften av delpensionens belopp, dock högst med belopp motsvarande det vid årets ingång gällande basbeloppet. Kostnaderna för bidraget är givetvis beroende på hur många som kommer att utnyttja möjligheten att ta ut delpension. Med ledning av statistiken över sjukpenninggrundande inkomst kan antalet förvärvsarbetande i åldern mellan 60 och 65 år med inkomst av anställning för år 1974 beräknas till sammanlagt ca 235 000. I tabell 15 redovisas kostnadsberäkningar med utgångspunkt i olika antaganden om hur stor andel av de berättigade som utnyttjar förmånen. Kostnaderna avser budgetåret 1976/77 och bygger på det f. n. gällande beloppet 9 000 kr. Angivna kostnader avser bidrag med i princip hälften av delpensionen och är beräknade på en pensionsnivå av ca 65 procent av den bortfallna inkomsten. En kostnad av motsvarande storlek förutsätts bli täckt genom avtalsanordningarna.

Som nämnts i kap. 5 har det förutsatts att rätten till delpension i princip skall vara knuten till förekomsten av deltidsarbete för pensionären. Det kan därför antas, att det kommer att förflyta någon tid innan man på arbetsmarknaden hunnit i erforderlig omfattning anpassa sig till den nya ordningen. Den närmaste tiden efter ikraftträdandet torde därför utnyttjandegraden inte bli lika hög som i ett längre tidsperspektiv.

Beträffande finansieringen av bidraget till delpensionen har kommittén stannat för en lösning av följande innebörd. Det skall utgå en socialförsäkringsavgift från arbetsgivarna. Denna är konstruerad med socialförsäkringsavgiften till folkpensioneringen och sjukförsäkringen som förebild. Avgiftsunderlaget utgörs således av lön i penning och

Tabell 15

Andel som utnyttjar förmånen	Kostnad i milj. kr.
10 %	137
20 %	274
30 %	411
40 %	548
50 %	685

Tabell 16

Andel som utnyttjar förmånen	Avgiftsuttag i % av avgiftsunderlaget
10 %	0,10
20 %	0,20
30 %	0,30
40 %	0,40
50 %	0,50

naturaförmåner i form av kost och bostad. Lön, som för arbetstagare och år överstiger 7,5 gånger basbeloppet, medräknas inte. Avgiften till delpensionen föreslås ingå till en fond, som skall förvaltas av riksförsäkringsverket. Från fonden finansierar riksförsäkringsverket vid utbetalning av delpension den del av pensionsbeloppet som skall täckas av bidraget. Meningen är att avgiften i princip skall motsvara fondens löpande utgifter. I tabell 16 har angetts hur stor denna avgift, beräknad på ett avgiftsunderlag av 135 miljarder kr., skulle behöva vara vid olika antaganden om utnyttjandegrad.

På grundval av de i tabell 16 redovisade siffrorna har kommittén stannat för att föreslå ett avgiftsuttag på 0,25 % för år under de första 2,5 åren efter ikraftträdandet. Detta motsvarar en utnyttjandegrad under denna tid på omkring en fjärdedel av antalet förvärsarbetande i åldern mellan 60 och 65 år eller omkring 60 000 personer. Vid nämnda avgiftsuttag kan fonden beräknas tillföras ett årsbelopp på ca 340 milj. kr.

7 Specialmotivering till författningsförslagen

1 Förslaget till ändring i lagen om allmän försäkring

3 kap.

3 §

I förevarande paragraf stadgas f. n. att den som åtnjuter hel förtidspension inte har rätt till sjukpenning. En försäkrad, som åtnjuter hel förtidspension under månaden närmast före den under vilken han uppnått 67 års ålder, har inte heller som ålderspensionär rätt till sjukpenning. Vidare upphör den s. k. hemmakeförsäkringen senast fr. o. m. månaden efter den då 67-årsåldern uppnås. I andra fall än då ålderspensionärer i omedelbar anslutning till 67-års månaden åtnjuter hel förtidspension har de – om de vid sidan av ålderspensionen har inkomst av förvärvsarbete – rätt till sjukpenning. De förvärvsarbetande ålderspensionärerna har emellertid inte samma ställning inom sjukförsäkringen som övriga förvärvsarbetande. Enligt denna paragraf kan de således inte erhålla sjukpenning för mer än 180 dagar efter ingången av den månad under vilken de fyllt 67 år eller fr. o. m. vilken de dessförinnan gjort förtida uttag av ålderspension.

Riksdagen har under hösten 1974 (SfU 1974:32) i enlighet med förslag i prop. 1974:129 beslutat, att utgångspunkten vid beräkning av antalet dagar under vilka förvärvsarbetande ålderspensionär kan erhålla sjukpenning fr. o. m. den 1 juli 1976 skall vara ingången av den månad varunder den försäkrade fyller 65 år.

Kommittén föreslår i 6 kap. 1 § och 12 kap. 1 § AFL att de försäkrade skall erhålla rätt att göra förtida och uppskjutet uttag också av halv ålderspension. Till grund för kommitténs förslag angående förtida och uppskjutet uttag av halv ålderspension ligger bl. a. önskemålet att försäkrade som vill vara kvar i arbetslivet men som av olika skäl önskar trappa ned sin arbetsinsats genom olika former av stöd skall beredas möjlighet till fortsatt arbete. Kommittén har därför uppfattningen att den förvärvsarbetande, som i åldern mellan 60 och 70 år kombinerar deltidsarbete med uttag av halv ålderspension, skall ha samma skydd och fördelar med avseende på den fortsatta, reducerade arbetsinsatsen som han tidigare haft vid heltidsarbete. Härav följer enligt kommitténs mening att den försäkrade skall ha rätt till sjukpenning för det inkomstbortfall

som kan uppkomma då han till följd av sjukdom inte kan fullgöra sitt deltidsarbete. För att den eftersträlvade rörligheten i åldern mellan 60 och 70 år inom ålderspensionssystemet skall kunna uppnås bör enligt kommitténs mening 65-årsåldern inte vara utgångspunkt för beräkning av de 180 dagarna. Utgångspunkt bör i stället vara ingången av den månad varunder den försäkrade börjar åtnjuta *hel* ålderspension, dock senast den månad varunder han fyller 70 år.

Som en följd av kommitténs förslag i denna del förstärks skyddet även för de försäkrade som efter 65-årsåldern fortsätter sitt heltidsarbete och uppskjuter uttaget av hela ålderspensionen.

Kommitténs förslag beträlvande rätten till sjukpenning samt förslaget i 4 kap. 3 § AFL rörande rätt till ersättning för sjukhusvård syftar till att stärka den deltidsarbetandes ställning i åldern mellan 60 och 70 år. Genomförs dessa förslag och beaktas därjämte kommitténs uttalande angående den önskvärda utformningen av det framtida stödet vid arbetslöshet (jfr avsnitt 5.3.4) torde grunden ha lagts för möjligheterna att förändra synsättet hos såväl arbetstagaren själv som hans arbetsgivare och arbetskamrater till att anse att deltidsarbete – i kombination med uttag av halv ålderspension alternativt med delpension från kollektivavtalsreglerad tjänstepensionering – är ett naturligt led inför övergången till *hel* ålderspension.

En försäkrad bör givetvis inte erhålla förmåner från sjukförsäkringen under längre tid sedan han fyllt 65 år än han skulle ha fått i motsvarande situation före denna ålder (jfr 16 kap. 1 § AFL). Kommittén föreslår därför i en ny paragraf, 4 kap. 6 §, att försäkringskassa skall äga besluta om indragning av sjukpenning eller ersättning för sjukhusvård som utgår efter 65 års ålder enligt i princip samma grunder som nu gäller för försäkrad som inte uppnått den generella pensionsåldern.

4 kap.

3 §

Reglerna i denna paragraf innebär f. n. att en försäkrad efter ingången av den månad under vilken han fyllt 67 år eller fr. o. m. vilken han dessförinnan gjort förtida uttag av ålderspension kan få ersättning för sjukhusvård i sammanlagt högst 365 dagar. Det under specialmotiveeringen till 3 kap. 3 § AFL nämnda riksdagsbeslutet innebär, att den övre gränsen fr. o. m. den 1 juli 1976 skall vara ingången av den månad varunder den försäkrade fyller 65 år.

Kommittén föreslår – i enlighet med vad som uttalats i specialmotiveeringen till 3 kap. 3 § AFL – att i förevarande paragraf utgångspunkten för beräkningen av det högsta antalet dagar under vilka ersättning för sjukhusvård kan utgå ändras till ingången av den månad varunder den försäkrade börjar åtnjuta *hel* ålderspension, dock senast den månad varunder han fyller 70 år. – Kommitténs förslag i förevarande paragraf samt i 3 kap. 3 § AFL innebär viss ändring såvitt avser försäkrade som börjat åtnjuta *hel* förtidspension. För dem är utgångspunkten för

tidsberäkningarna allttjämt den månad varunder hel pension börjat utgå. Avlöses hel förtidspension av hel ålderspension skall således ingen ny beräkningsperiod börja löpa. Har den som börjar åtnjuta hel ålderspension visserligen tidigare åtnjutit hel förtidspension men inte för den månad som närmast föregår den då hel ålderspension börjar utgå skall dock — på sätt som nu gäller — nya beräkningsperioder räknas från ingången av sistnämnda månad. Övergår emellertid en försäkrad från hel förtidspension till uttag av halv ålderspension skall enligt kommitténs förslag nya tider beräknas för såväl rätt till sjukpenning som ersättning för sjukhusvård.

Som nämnts i specialmotiveringen till 3 kap. 3 § föreslås i 4 kap. 6 § särskilda bestämmelser även för ersättning för sjukhusvård.

4 kap.

6 §

I denna paragraf föreslås regler av innebörd att försäkringskassa skall ha möjlighet att besluta om indragning av sjukpenning eller ersättning för sjukhusvård sedan den försäkrade fyllt sextiofem år. Prövning bör därvid ske enligt de regler som nu gäller beträffande tillerkännande av förtidspension då försäkrad t. ex. drabbas av invalidiserande sjukdom (jfr 16 kap. 1 § andra stycket AFL), med den skillnaden att kassan givetvis inte i dessa fall kan tillerkänna den försäkrade ålderspension utan ansökan därom. Kommittén föreslår därjämte att indragning skall kunna ske först sedan de i 3 kap. 3 § första stycket eller 4 kap. 3 § angivna antalen dagar, dvs. 180 resp. 365 dagar, förflutit. Stadgandet åsyftar försäkrade som inte åtnjuter hel ålderspension.

6 kap.

1 §

Kommittén föreslår i denna paragraf att förtida uttag av ålderspension skall kunna göras fr. o. m. den månad då den försäkrade fyller 60 år och att såväl förtida och uppskjutet uttag skall kunna avse hel eller halv pension. För försäkrade som är berättigade också till tilläggspension skall uttag avse båda pensionsdelarna.

Som framhållits i den allmänna motiveringen föreslår kommittén vidare borttagande av den regel i paragrafens tredje stycke som begränsar rätten till återkallelse av förtida uttag till enbart en gång. Övriga i paragrafens tredje stycke intagna bestämmelser rörande återkallelse av pensionsuttag föreslås överförda till en ny paragraf, 6 kap. 3 §. Ändringarna vad gäller möjligheterna till återkallelse kommenteras i motiveringen till nämnda paragraf.

2 §

Paragrafens andra stycke innehåller bestämmelser om reduktion vid förtida uttag av ålderspension och tillägg vid uppskjutet uttag av sådan pension.

Kommittén föreslår i förevarande paragraf att reduktionen vid förtida uttag sänks från 0,6 % till 0,5 % för varje månad, som då pensionen börjar att utgå återstår till ingången av den månad varunder den försäkrade fyller 65 år. Vid uppskjutet uttag föreslås oförändrad påslagsfaktor, dvs. 0,6 % för varje månad.

Reduktions- resp. påslagsfaktorernas storlek har behandlats i avsnitt 5.3.2 i den allmänna motiveringen.

Som framgår av övergångsbestämmelsen till de föreslagna ändringarna i AFL har några särskilda regler såvitt avser förtida uttag före den 1 juli 1976 inte ansetts böra förordas. Kommittén föreslår i stället att den nya reduktionsfaktorn också får gälla samtliga personer som gjort förtida uttag före ikraftträdandet av de nya reglerna. Förslaget innebär därigenom en förbättring för hela den kategori försäkrade som nu har reducerad pension till följd av förtida uttag. Samtidigt förenklas handlägningsförfarandet genom att endast den nya reduktionsfaktorn behöver användas fr. o. m. den 1 juli 1976.

Bestämmelserna i paragrafens tredje stycke vad avser reduktion efter återkallelse föreslås av redaktionella skäl överförda till den nya 3 § i detta kapitel. Sakliga ändringar i dessa bestämmelser kommenteras i motiveringen till 3 och 4 §§.

3 §

Kommitténs förslag i paragrafens första stycke innebär rätt för den försäkrade att närhelst han så önskar — dvs. såväl före som efter 65 års ålder — återkalla sitt uttag av ålderspension. Återkallelsen verkar från månads-skiftet efter ingivande av anmälan till försäkringskassan. Återkallelse skall givetvis även kunna ske sålunda att hel ålderspension därmed nedsättes till hälften. Med förevarande förslag har kommittén velat öka den försäkrades möjligheter att smidigt anpassa stödet från den allmänna pensioneringen till den för honom aktuella arbetsituationen. För försäkrad som är berättigad också till tilläggspension skall återkallelsen avse båda pensionsdelarna.

Till paragrafens andra stycke har överförts de bestämmelser som reglerar beräkning av pension efter återkallelse av pensionsuttag.

4 §

I denna paragraf regleras de fall då uttag avser hälften av ålderspension. Då ett förtida uttag avser hälften av pensionen skall således den av detta uttag föranledda reduktionen beräknas på den i förtid uttagna hälften. På samma sätt skall vid uppskjutet uttag av hälften av ålderspension den därav föranledda ökningen beräknas på den hälft som tas ut senare.

7 kap.

4 §

Kommitténs förslag i denna paragraf som gäller förtidspension ansluter till förslaget i 6 kap. 3 § AFL såvitt avser förtida uttag av ålderspension. Har en försäkrad efter återkallelse av förtida uttag blivit berättigad till förtidspension minskas förtidspensionen enligt nu gällande regler med 0,6 % för varje månad under vilken ålderspensionen utgått. Kommitténs förslag i denna paragraf innebär dels att reduktionsfaktorn skall minskas till 0,5 %, dels att reduktionen av förtidspensionen skall ske på hälften av förtidspensionen om det förtida uttaget avsett halv ålderspension. Reduktion av förtidspension efter förtida uttag av halv ålderspension skall således avse hälften av förtidspensionen i vilken form den än utgår — hel, två tredjedels eller halv förtidspension.

8 kap.

4 §

Förslagen i denna paragraf som gäller änkepension ansluter till motsvarande regler för förtidspension i 7 kap. 4 § AFL. Änkepension som utgår efter återkallelse av förtida uttag av ålderspension skall således enligt kommitténs förslag minskas med 0,5 % för varje månad som ålderspensionen utgått och minskningen skall avse hela änkepensionen om det förtida uttaget avsett hel ålderspension och hälften av änkepensionen om uttaget avsett halv ålderspension.

11 kap.

1 §

Förevarande paragraf innehåller bestämmelser om rätt till tilläggspension och beräkning av pensionsgrundande inkomst.

Som framgår av den allmänna motiveringen föreslår kommittén att pensionsgrundande inkomst skall beräknas för försäkrad även för sådant år då han gjort förtida uttag av halv ålderspension. Den försäkrade bereds härigenom möjlighet att så länge hans förvärvsinkomst överstiger det vid årets ingång gällande basbeloppet t. o. m. det år han fyller 64 år eller för övergångsgenerationen 65 år tjäna in kvalifikationsår för tilläggspension. Kommittén är medveten om att förslaget medför en administrativ belastning på grund av behovet av årlig omräkning. Kommitténs förslag innebär ingen ändring såvitt gäller förtidspension eller förtida uttag av hel ålderspension.

Kommittén har enligt sina direktiv att överväga frågan om beräkning av pensionsgrundande inkomst och därmed intjänande av pensionspoäng även efter 65 års ålder. Denna fråga har ett direkt samband med rörligheten i fråga om pensionsuttaget. Den har emellertid ett direkt samband också med de avgiftsfrågor som kommittén har att utreda. Som

framgår av redogörelsen i kap. 3 har till kommittén under utredningsarbetets gång överlämnats frågor som gäller bl. a. ATP-förmåner för hemarbetande, deltids- och korttidsanställda samt för låginkomsttagare, ATP-avgift för äldre och handikappad arbetskraft samt slopande i vissa fall av socialförsäkringsavgiften till folkpensioneringen. Kommittén anser att samtliga nu berörda frågor bör behandlas i ett sammanhang och avser således att återkomma till frågan om intjänande av pensionspoäng efter 65 års ålder i ett senare betänkande.

12 kap.

1–4 §§

Dessa paragrafer innehåller de grundläggande bestämmelserna angående rätt till ålderspension från tilläggs pensioneringen.

Kommitténs förslag vad avser förtida och uppskjutet uttag av ålderspension från tilläggs pensioneringen ansluter helt till förslagen i motsvarande del beträffande folkpensioneringen (jfr 6 kap. 1–4 §§).

13 kap.

4 §

Denna paragraf innehåller för tilläggs pensioneringens del bestämmelser som motsvarar bestämmelserna rörande folkpension i 7 kap. 4 § andra stycket AFL. Kommitténs förslag innebär att reduktionsfaktorn sänks till 0,5 % per månad och att reduktionen sker på hälften av förtidspensionen om det förtida uttaget avsett endast halv ålderspension.

15 kap.

2 §

Paragrafen innehåller särskilda regler för beräkning av pensionsgrundande inkomst och pensionspoäng för den s. k. övergångsgenerationen, i detta sammanhang definierad som de försäkrade som är födda under åren 1911–1927. Bestämmelserna tillkom efter förslag i prop. 1974:129.

Kommitténs i denna paragraf framlagda förslag innebär att det för försäkrad som tillhör övergångsgenerationen skall beräknas pensionsgrundande inkomst – och därmed pensionspoäng – för det år under vilket han fyllt 65 år även om han under samma år gjort förtida uttag av halv ålderspension. Motivet för förslaget har beskrivits i specialmotiveringen till 11 kap. 1 § AFL. Kommittén föreslår inte någon ändring beträffande försäkrad som åtnjutit förtidspension eller gjort förtida uttag av hel ålderspension under det år då han fyller 65 år.

17 kap.

4 §

Förevarande paragraf innehåller bestämmelser om samordning mellan pensionsförmåner och andra allmänna förmåner, t. ex. socialhjälp eller stöd vid arbetslöshet.

Kommittén har i den allmänna motiveringen redogjort för sina förslag då det gäller bidrag till delpension som enligt kollektivavtal utgår till arbetstagare i åldern mellan 60 och 65 år. Kommittén har därvid föreslagit att sådant bidrag inte skall kunna utgå för sådan månad då den försäkrade åtnjuter förtidspension eller ålderspension enligt AFL. Till grund för detta förslag ligger tanken att den försäkrade inte skall kunna åtnjuta dubbel pension.

Enligt kommitténs förslag skall vidare som förutsättning för rätt till bidrag gälla att riks försäkringsverket handhar delpensioneringen. Då bidrag till delpensioneringen skall beräknas uppnås härigenom fördelen att man genom de hos verket och försäkringskassorna förvarade uppgifterna om utgående förtids- och ålderspensioner omgående erhåller besked om de fall där bidrag inte skall utgå. Då det gäller retroaktiva beslut om förtids- eller ålderspension kan emellertid denna metod inte användas. I sådana fall är en avräkningsmetod erforderlig. Kommitténs förslag i denna del innebär följande.

Då beslut om förtidspension eller ålderspension meddelas för tid före beslutsdagen skall försäkringskassa före uträkning av pensionen kontrollera om den försäkrade under den månad som pensionsbeslutet avser åtnjuter delpension från kollektivavtalsreglerad tjänstepensionering. En sådan kontroll erbjuder enligt det av kommittén utarbetade förslaget inga svårigheter eftersom de ifrågavarande uppgifterna om delpensionen finns tillgängliga för försäkringskassorna. Om delpension utgått skall enligt kommitténs förslag i förevarande paragraf minskning av den allmänna pensionen ske med belopp motsvarande det bidrag som utgått eller beräknas utgå för motsvarande månader.

Kommitténs förslag i förevarande paragraf ansluter till det system som nu tillämpas beträffande samordning med dagpenning från erkänd arbetslöshetskassa eller kontant arbetsmarknadsstöd enligt lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd.

Kommittén föreslår att reformerna träder i kraft den 1 juli 1976, dvs. samma dag som den redan beslutade sänkningen av den allmänna pensionsåldern.

Höjningen av pensionerna för försäkrade som vid ikraftträdandet gjort förtida uttag av ålderspension har kommenterats i specialmotiveringen till 6 kap. 2 § AFL.

2 Förslaget till lag om bidrag till delpension

1 §

Paragrafen innehåller de grundläggande bestämmelserna om rätt till bidrag till kostnaderna för delpension.

Som framgår av den allmänna motiveringen räknar kommittén med att arbetsmarknadens parter kommer att träffa kollektivavtal med innebörd att delpension från tjänstepensionsanordningar skall kunna utgå till äldre arbetstagare som minskar förvärvsverksamheten till deltidarbete.

Kommittén föreslår i denna paragraf att bidrag skall kunna utgå till sådan delpension som enligt kollektivavtal utgår till deltidarbetande arbetstagare i åldern mellan 60 och 65 år.

Det ligger i sakens natur att avtalen om delpension kommer att skifta. I lagen om bidrag till delpension har därför endast angivits en viss ram inom vilken avtalen kan utformas på olika sätt allt efter förhållandena inom verksamhetsområdet eller på arbetsplatserna. Den grundläggande förutsättningen för rätt till bidrag är att arbetstagaren är kvar i arbetslivet och att han utför deltidarbete. Formerna för deltidarbete kommer naturligtvis också att variera. Det vanligaste fallet torde emellertid komma att bli halvtidarbete med en viss variation uppåt och nedåt. Även sådant förvärvsarbete som utförs varannan vecka torde kunna utgöra exempel på deltidarbete som kan godtas vid utformningen av avtal om delpension. Däremot torde inte sedvanligt s. k. säsongarbete kunna hänföras till deltidarbete i den mening som här avses. För särskilda undantagsfall har intagits speciella bestämmelser i 7 §.

Har bidrag utgått för en arbetstagares delpension föranleder detta sedan ingen nedsättning av pension från den allmänna försäkringen såsom vid förtida uttag. Däremot har särskilda bestämmelser föreslagits för att hindra att arbetstagaren för samma månad uppbär dubbel pension (jfr 4 § denna lag och 17 kap. 4 § förslaget till ändring i AFL).

Det bör vidare observeras att en person som åtnjuter delpension kommer att ha samma skydd från sjukförsäkringen med avseende på den reducerade arbetsinsatsen som han tidigare haft vid heltidsarbete. Det kommer därjämte givetvis att beräknas pensionsgrundande inkomst för honom utan hinder av att han uppbär delpension.

2 §

Som ytterligare förutsättning för att bidrag skall kunna utgå till delpension föreslår kommittén i denna paragraf att administrationen av delpensioneringen skall handhas av riksförsäkringsverket och de allmänna försäkringskassorna såsom ett uppdrag från de avtalslutande parternas sida. Genom den föreslagna ordningen uppnås enligt kommittén flera fördelar. Bland dessa kan särskilt nämnas följande.

Det är enligt kommitténs uppfattning angeläget att information om delpensioneringen kan tillhandahållas arbetstagarna så snabbt som möjligt och på ett för dem så enkelt sätt som möjligt. Vid kontakter som

kommittén haft med företrädare för riksförsäkringsverket har klargjorts för kommittén att verket kan åta sig administrationen av delpensionsanordningar av nu berört slag. Härigenom blir det möjligt för arbetstagar- na att hos de allmänna försäkringskassornas lokalkontor erhålla upplysningar om villkoren för rätt till delpension samt om storleken av delpensionen i varje särskilt fall.

Bidrag till delpension skall enligt 4 § kommitténs lagförslag inte utgå för månad då arbetstagaren uppburit ålderspension eller förtidspension från den allmänna försäkringen. Kommittén har också föreslagit (jfr specialmotiveringen till 17 kap. 4 § AFL) att ålderspension eller förtidspension som genom retroaktivt beslut skall utgå för månad under vilken den försäkrade redan uppburit delpension från tjänstepensionering skall minskas med bidragsbeloppet. Enligt kommitténs mening är det med hänsyn till nu berörda frågor en fördel att handhavandet av delpensioneringen kan ske i de institutioner där de för samordningen nödvändiga uppgifterna finns.

Administrationn av delpensioneringen kan utformas på olika sätt. Vid de kontakter som kommittén haft med företrädare för verket har kommittén kommit till uppfattningen att beslut om delpension kan fattas av tjänsteman hos försäkringskassa i de fall han anser ansökningen böra bifallas. Föreligger tveksamhet bör ansökningen hänskjutas till kassans pensionsdelegation som i sådana fall meddelar bifalls- eller avslagsbeslut. Härigenom vinner man den fördelen att ansökan omedelbart prövas av en institution i vilken ingår två ledamöter med särskild erfarenhet av arbetsförhållanden. Arbetstagaren bör vidare ha möjlighet att överklaga ett hos delegationen fattat avslagsbeslut. Det är emellertid att märka att administration och beslutsfattande är tänkt att utföras som en service åt arbetsmarknadens parter. Överklagande av avslagsbeslut måste därför ske i en särskild ordning, enligt kommitténs uppfattning till den i 6 § föreslagna särskilda nämnden (pensionsnämnden), i vilken bör ingå företrädare för arbetsmarknadens organisationer samt riksförsäkringsverket.

Kommitténs förslag i denna paragrafs första stycke innebär självfallet ingen begränsning i riksförsäkringsverkets möjligheter att — på sätt som nu sker exempelvis i fråga om kommunala och statliga tjänstepensioner — samverka med andra institutioner som handhar administration av pensionering.

3 §

Förevarande paragraf innehåller bestämmelser om bidragsbeloppets storlek. Kommittén föreslår att bidrag skall utgå med hälften av delpensionens belopp. Bidraget bör dock maximeras för varje kalenderår och pensionstagare räknat till belopp motsvarande det vid årets ingång gällande basbeloppet. Åtnjuter arbetstagaren delpension endast en del av året reduceras således bidraget i förhållande till det antal månader under vilka delpension utgår.

4 §

Som tidigare nämnts föreslår kommittén i förevarande paragraf att bidrag inte skall utgå för månad då arbetstagaren redan åtnjutit ålderspension eller förtidspension enligt AFL. Meningen är således att arbetstagaren inte skall kunna uppbära dubbla egenpensionsförmåner för samma månad. Kommittén föreslår däremot inte något särskilt avräkningsförfarande med avseende på övriga pensioner eller andra förmåner inom den allmänna försäkringen. Delpensionen kommer nämligen att beaktas vid fastställandet av storleken av inkomstprövade förmåner såsom hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg och i sådana fall då pension kan komma att utgå från den allmänna försäkringen vid sidan av delpension från tjänstepensioneringen har pensionen från den allmänna försäkringen inte karaktären av egenpension.

Förfarandet vid retroaktiva beslut angående förtidspension och ålderspension från folkpensioneringen och ATP har berörts i specialmotiveringen till 17 kap. 4 § AFL.

5 §

Förevarande paragraf innehåller kommitténs förslag till en särskild socialförsäkringsavgift från arbetsgivarna för att täcka kostnaderna för bidraget till delpensioneringen. Förslaget har kommenterats i den allmänna motiveringen (jfr kap. 6). Avgiften skall beräknas på samma underlag som används för fastställande av socialförsäkringsavgiften till folkpensioneringen. Med hänsyn till att reformen föreslås träda i kraft den 1 juli 1976 kommer avgiftsuttaget för år 1976 att utgöra hälften av den i denna paragraf angivna procentsatsen, dvs. 0,125 %.

Kommittén föreslår i paragrafens andra stycke att avgifterna skall ingå till en fond som förvaltas av riksförsäkringsverket. Från denna fond skall såväl kostnaderna för bidrag till delpensioneringen som administrationskostnaderna för denna pensionering bestridas.

Enligt kommitténs uppfattning bör riksförsäkringsverket i enlighet med föreskrifter som utfärdas av regeringen bemyndigas fatta beslut om vilka pensionsavtal som uppfyller de i denna lag uppställda villkoren för rätt till bidrag. Sedan verket fattat ett sådant beslut, skall verket således ställa fondmedel till de allmänna försäkringskassornas förfogande då ansökan om delpension bifalls. Verkets beslut i detta avseende bör kunna överklagas till regeringen av berörda arbetsmarknadsorganisationer. Kommittén förutsätter att riksförsäkringsverket bereds tillfälle av de avtalslutande parterna att medverka vid utformningen av de för administrationen erforderliga tekniska reglerna och att det ges erforderligt tidsutrymme för verket att förbereda administrationen av den nya pensionsformen.

Kommitténs förslag innebär att då kollektivavtal om delpension inte innehåller villkor om deltidsarbete (jfr 7 §) ärenden enligt sådant avtal skall prövas direkt av pensionsnämnden.

6 §

Denna paragraf innehåller regler om beslutsordning sedan överenskommelse träffats mellan riksförsäkringsverket och de avtals slutande parterna om handhavande av delpensionering.

Kommitténs förslag angående ledamöter och ersättare medger möjlighet att anpassa nämndens sammansättning med beaktande av de ärenden som skall behandlas av nämnden.

Kommitténs förslag innebär vidare att tjänsteman hos allmän försäkringskassa skall kunna bifalla en ansökan om delpension men att han då bedömningen är tveksam skall hänskjuta ärendet till kassans pensionsdelegation. Delegationen har enligt kommitténs förslag möjlighet att bifalla eller avslå ansökningen. Den har också möjlighet att underställa frågan pensionsnämndens prövning. Om ansökningen avslås kan pensionsdelegationens beslut alltid överklagas till nämnden. Som framgår av den föreslagna lydelsen i denna paragrafs andra stycke, innebär kommitténs förslag att pensionsnämndens förslag inte skall kunna överklagas.

7 §

Som framgår av såväl den allmänna motiveringen som specialmotiveringen till 1 § denna lag utgör det förhållandet att arbetstagaren fortsätter att förvärvsarbeta på deltid en grundläggande förutsättning för att bidrag till delpension skall kunna utgå.

Emellertid kan det undantagsvis förekomma fall där det av särskilda skäl inte är möjligt att fortsätta förvärvsarbetet på deltid. Situationen kan samtidigt vara sådan att arbetstagaren inte uppfyller kraven för rätt till förtidspension enligt AFL.

I denna paragraf föreslår kommittén därför en undantagsregel av innebörd att bidrag skall kunna utgå efter särskild prövning av pensionsnämnden. Sådan prövning skall alltid ske på grundval av ett särskilt yttrande från den berörda arbetstagarorganisationen.

För att bidrag i sådant fall skall kunna utgå krävs att det föreligger särskilda skäl.

Sådana särskilda skäl som avses i denna paragraf kan föreligga med hänsyn till förhållanden som rör den enskilde anställdes person. Det kan också vara så att deltidsarbete inte går att ordna för den enskilde anställda på grund av arbetsförhållandena och tjänsternas art. Sådana skäl skall också kunna åberopas då vederbörande redan uppbär delpension enligt tidigare beslut. I så fall skall prövning ske enligt denna paragraf.

Kommittén förutsätter att pensionsnämndens prövning av dessa ärenden kommer att ansluta sig till den praxis som utvecklas på arbetsmarknaden.

I fråga om den i paragrafen intagna bestämmelsen angående förtidspension enligt AFL förutsätter kommittén att pensionsnämnden i uppenbara fall skall kunna konstatera att rätt till förtidspension inte föreligger. I tveksamma fall bör däremot nämnden hänvisa vederbörande sökande att först få sin rätt till förtidspension prövad i vanlig ordning.

3 Förslaget till ändring i lagen om uppbörd av vissa avgifter enligt lagen om allmän försäkring m. m.

1 §

Kommittén har i 5 § förslaget till lag om bidrag till delpensionering föreslagit att avgiften för bestridande av kostnaderna för bidraget skall beräknas på det avgiftsunderlag som används vid fastställande av arbetsgivares avgift till folkpensioneringen enligt 19 kap. AFL. Förevarande paragraf innehåller grundläggande stadganden angående debitering och uppbörd av avgifter från arbetsgivare. Kommittén föreslår att den nya lagen om bidrag till delpensioneringen tas med i den i paragrafen intagna uppräknningen av lagar angående arbetsgivaravgifter. Avsikten är således att den nya avgiften skall debiteras och betalas på samma sätt som övriga arbetsgivaravgifter.

4 Förslaget till ändring i lagen om pensionstillskott

2, 2a och 3 §§

Enligt gällande bestämmelser varierar pensionstillskottet beroende på storleken av grundförmånen från folkpensioneringen. Kommittén har föreslagit möjlighet till uttag av halv ålderspension. Förslagen till ändring av förevarande paragrafer avser att halvt pensionstillskott skall utgå vid uttag av hälften av ålderspensionen och att pensionstillskottet vid förtida eller uppskjutet uttag av halv ålderspension skall reduceras eller ökas på sätt som motsvarar grundförmånens reduktion eller ökning.

Reservation

av ledamoten *Yngve Persson*

Rätt till arbete, med alla dess positiva värden för individ och samhälle, bör prägla samhällspolitiken. Det ter sig väsentligt att nära nog ingen möda sparas för att trygga en sådan ordning. Men det är inte bara fråga om den enskildes rätt, utan också om hans plikt att, när arbetsoförmåga eller hög ålder inte lägger hinder i vägen, delta i folkförsörjningen.

Även om man, som utredningen och jag själv gör, slår vakt om systemet med en generell pensionsålder, vilken ger den enskilde en absolut rätt till ålderspension vid viss tidpunkt, anser jag att alla, oavsett ålder, som vill arbeta och kan göra en rimlig insats, också skall beredas möjlighet därtill.

I konsekvens med denna inställning vill jag i princip avvisa en politik som går ut på att lösa arbetsmarknadspolitiska problem genom att i en eller annan form förtidspensionera arbetsdugliga människor. Arbetsmarknadspolitiken i förening med en effektiv arbetslöshetsförsäkring, bör således vara de instrument varigenom den arbetsdugliga arbetskraftens behov av arbete och försörjning tryggas, och inte genom dess bortkoppling från arbete och arbetsmarknad via förtidspensionering. Jag anser också att det är fel att ifråga om arbetsmöjligheter behandla en folkpensionär annorlunda än övriga medborgare. Såvitt jag förstår är en dylik politik enda möjligheten att hålla den viktiga arbetslinjen så intakt som möjligt. Detta synsätt har också präglat mitt utredningsarbete och föranlett reservationerna.

Ifråga om den *allmänna pensioneringen* föreslår utredningen vidgade möjligheter till *förtida uttag* dels genom införandet av möjlighet till halv pension och dels genom sänkning av åldersgränsen från 63 till 60 år. Jag reserverar mig i sistnämnda avseende.

Jag anser att detta institut till sin natur är sådant att det bör användas med stor försiktighet. Detta med hänsyn såväl till den enskilde som till allmänintresset. Det rör sig här om människor som inte kan få förtidspension därför att de är arbetsföra, men som lockas att tära på ålderspensionen. Den som skulle göra förtida uttag alla de fem sista åren före folkpensionsåldern, reducerar enligt utredningens förslag ålderspensionen med 30 %, vilket innebär en kraftig åderlätning av försörjningsunderlaget vid upp-

nådd ordinarie pensionering. Det tvivelaktiga värdet av denna anordning torde bekräftas av det faktum att den hittills utnyttjats i ringa omfattning, trots att pensionsåldern varit så hög som 67 år. Anordningen har också den svagheten att den drar bort folk från arbetsmarknaden, vilket ingalunda är likgiltigt. Det lockar också till avgörande utifrån andra aspekter än pensionspolitiska, ex. spekulationer i andra socialpolitiska förmåner och skatter. Principen för reduktion av pensionen vid förtida uttag är en försäkringsmässig kostnadsneutralitet. Om man beaktar att arbetskraft dras bort från produktionen samt det spekulativa momentet, dvs. ser saken i något vidare sammanhang, rör det sig knappast om verklig kostnadsneutralitet, vilket förhållande också bör beaktas, då man diskuterar systemets utbyggnad. Sistnämnda förhållande har för övrigt gjort mig starkt tveksam till den av utredningen föreslagna reduktionen av avdragsprocenten till 0,5 vid förtida uttag, vilket förslag grundas på strikt försäkringsmässiga beräkningar. Jag har dock stannat för att inte avge reservation i berörda avseende.

Möjligheten till förtidspension av sociala och arbetsmässiga skäl från 60 år, liksom sänkningen av den allmänna pensionsåldern, har tydligen varit avgörande för förslaget om möjlighet till förtida uttag från 60 år. Jag anser emellertid att det här är fråga om så vitt skilda behov att olika åldersgränser kan vara befogade. I det ena fallet rör det sig om "utslagna" människor och i det andra om personer som efter eget skön och utan tvångssituation väljer att pensionera sig, med eller utan arbete. Den bakomliggande verkligheten är sålunda mycket olika. Inte heller sänkningen av pensionsåldern kan utgöra något skäl för justering nedåt av åldersgränsen för förtida uttaget. Tvärtom måste sänkningen av pensionsåldern göra försäkringstagarna mindre beroende av förtida uttag, i valt fall i den mån frågan avgörs utifrån rimliga utgångspunkter.

Jag anser sålunda att man inte bör sänka nuvarande åldersgräns för det förtida uttaget. Skall emellertid en sänkning ske, bör den stanna vid 62 år.

Vad angår utredningens förslag om *halvt förtida uttag*, så är verkningarna av en sådan reform svårbedömbara. Klart är emellertid att förslaget ökar den enskildes valmöjlighet med vad därav kan följa. Jag har anslutit mig till förslaget om halvt uttag, men förordar betr. åldersgränsen samma lösning som jag pläderat för ifråga om helt förtida uttag.

Utgångspunkten för utredningens förslag om en *kollektivavtalsreglerad delpension* har varit framförda önskemål om ökade möjligheter till nedtrappning av arbetet under åren närmast före den allmänna pensionsåldern utan därefter följande reduktion av ålderspensionen från folkpensionen och ATP. Förslagställarnas bakomliggande tanke har varit att äldre människor, för vilka arbetet är betungande, genom reduktion av arbetsinsatsen, närmast till hälften tidsmässigt, skulle ges möjlighet att kvarstå i arbetslivet intill den ordinarie pensionsåldern och ev. längre, och samtidigt skyddas mot för hård förslitning. Det är närmast de som har normalarbetstid eller i närheten därav, som idégivarna avsett.

Syftet är humanitärt och ägnat att befordra arbetslinjen, och sammanfaller därför helt med mitt inledningsvis redovisade allmänna synsätt. Jag

har därför ingen svårighet att medverka till en lösning enligt idégivarnas intentioner förutsatt att det, som utredningen föreslår, kan ske via kollektivavtal.

Utredningen har emellertid föreslagit en lösning som åtskilligt fjärrar sig från nyss angivna tankegångar, varför jag inte kan biträda densamma i vissa avseenden. Som framgår av lagförslaget om bidrag till delpension, är huvudtanken den att delpensionen skall förutsätta deltidarbete (1 §), men i 7 § öppnas också möjlighet till delpension utan något arbete alls. Det är alltså inte fråga längre om enbart nedtrappning av arbete i syfte att bevara hälsan och möjliggöra arbete, utan också dess motsats, nämligen att mer eller mindre totalt passivisera arbetsdugligt folk arbetsmässigt. Uttrycket "arbeta på deltid" i 1 § är ju också mycket tånjbart, och tillåter arbetstider mellan i det närmaste normal sådan och ingen alls. Förverkligas kommitténs förslag, måste man också räkna med, särskilt med tanke på 7 §, att överflödig arbetskraft binds i företagen, då den i stället borde söka sig ut på öppna arbetsmarknaden, som den eljest undandras. Paragrafen ifråga har för övrigt tillkommit närmast för sådana som inte kan finna tjänligt arbete inom det företag de är anställda.

Det kan också bli en lockelse för de enskilda företagen att trygga reservarbetskraft den vägen, vilket måste vara en tvivelaktig politik ur såväl samhällets som löntagarnas synpunkt. Detta problem bör företagen söka lösa efter mera konstruktiva linjer.

Kommitténs avsikt är att 7 § skall tillämpas endast ". . . då särskilda skäl föreligger i det enskilda fallet . . .". Om man emellertid vill undvika godtycke och favorisering, torde det bli nödvändigt med en rätt generell tillämpning med tonvikt på sakläget och icke person. Den kan därför komma att få ganska stor betydelse. Största svagheten med 7 § är emellertid den att den leder bort från arbetslinjen, från idén om nedtrappning och kvarblivande i produktivt arbete, och därtill låter pensionsanordningen överta uppgifter som bör lösas genom arbetsmarknadspolitiken och arbetslöshetsförsäkringen.

Jag anser sålunda, att oavvisligt villkor för den tänkta pensionen bör vara att *arbete utförs*, och att *nedtrappningen sker till i princip hälften av den för yrket gällande arbetstiden*, dock med viss begränsning med hänsyn till att många löntagare redan har en så kort arbetstid att deltidarbete rimligen inte kan vara påkallat. Reformen skulle således närmast ta sikte på dem som har normalarbetstid och dem som på grund av skiftarbete eller andra särskilt påfrestande arbetsförhållanden har kortare arbetstid än den normala.

Jag anser att det är otillfredsställande med arbetsmarknadsmässigt reglerade pensionsförhållanden. Den allmänna pensioneringen borde få svara för hela fältet, givetvis med erforderlig anpassning till den verklighet vi har på pensionsområdet. När emellertid arbetsmarknadens parter nu uppehåller egna pensionssystem för ändamål som knappast kan ligga närmare till för deras reglering än det nu aktuella pensionssystemet, ifrågasätter jag om det inte vore förnuftigt att också den senare anordningen ombesörjdes helt av arbetsmarknadsparterna själva. Härför talar kanske främst det förhållandet att en pensionering av det slag det är

fråga om, rimligen inte kan göras generellt verkande via den allmänna pensioneringen. Kommer deltidspensioneringen att få den utformning som utredningen föreslår, förefaller det avgjort fördelaktigt att staten passiviseras i sammanhanget. Därest löntagarorganisationerna ändå kan få en tillfredsställande uppgörelse, torde också inrättandet av den föreslagna fonden innebära en onödig byråkratisering, särskilt som fonden i utredningens utformning i blott ringa grad kan bli ett styrmedel. Skulle däremot arbetsgivarna inte vilja medverka till en acceptabel lösning, måste givetvis statsmakterna ta sig an frågan.

Slutligen måste jag beklaga att tidspressen vid arbetet med betänkan- det inte tillåtit en mera ingående penetrering av vissa problem, främst då konsekvenserna av förenämnda 7 §, vars syfte och innehåll för övrigt aktualiserats först i utredningens slutskede.

Reservation

av ledamoten *Regnéll*

Också efter beslutet om sänkning av allmänna pensionsåldern till 65 år kvarstår önskemålet om att finna former för rörligare pensionsålder. Många behöver eller önskar avsluta eller trappa ner sitt förvärvsarbete vid en tidigare tidpunkt än 65 år.

De förslag till mera liberala villkor för förtida uttag som nu föreslås av pensionsålderskommittén innebär ökade möjligheter att via förtida uttag kunna ordna utträde – helt eller delvis – ur arbetslivet. På längre sikt bör ytterligare förbättring av reglerna kunna åstadkommas. Som exempel kan nämnas att liberalare villkor för reduceringen av ålderspension vid förtida uttag kanske kan tillämpas för arbetstagare i särskilt krävande yrken eller för arbetstagare, som kan redovisa ett stort antal år i förvärvsarbete. Sådana synpunkter har jag framfört inom utredningen.

Om pensionsålderskommitténs förslag till liberalare villkor för förtida uttag råder i allt väsentligt enighet. Enighet råder likaså beträffande angelägenheten av att särskilt uppmärksamma att möjlighet i större utsträckning än nu ges till nertrappad arbetsinsats för äldre arbetskraft. Mellan arbetsmarknadens parter har vissa överläggningar redan ägt rum beträffande dessa frågor. I vårt land har vi på ett antal områden nått fram till värdefulla uppgörelser genom förhandlingar mellan arbetsmarknadsparterna. På pensionssidan lämnas exempel av de kompletterande pensionssystem, som tillkommit under senare år. Enligt min uppfattning finns inga skäl tro, att inte också arrangemang, möjliggörande nertrappad arbetsinsats, skulle kunna åstadkommas genom fria förhandlingar. Lagstiftning av den art som nu föreslås kring "deltidspensionering" finner jag därför inte påkallad.

Särskilt yttrande

av ledamoten *Andersson*

För den enskilde medborgaren torde det vara ställt utom allt tvivel att en helt valfri pensionsålder skulle vara idealisk. Jag utgår då ifrån att man skulle kunna gå i pension vid vilken ålder som helst och givetvis ej få pensionen reducerad om man tar ut den tidigt. Emellertid skulle en sådan ordning uppenbart leda till ekonomiska konsekvenser som är helt omöjliga att bemästra.

Att en av medicinska eller arbetsmarknadsmässiga skäl reducerad eller omöjliggjord utkomst genom arbete skall ersättas genom den allmänna försäkringen på ett tillfredsställande sätt är uppenbart. Så sker också genom förtidspensioneringen. Möjligheten att göra förtida uttag inom vissa åldersgränser, likaså att uppskjuta pensionsuttaget innebär i och för sig en viss rörlighet inom pensionssystemet. Emellertid betyder ju ett förtida uttag vid den nedre gränsen att pensionen livsvarigt blir närmare 30 % lägre än för normalpensionären och betyder för de flesta en allt för låg pensionsnivå. Kommitténs förslag om att förutom som tidigare helt förtida, resp. uppskjutet uttag skall finnas även halvt förtida och uppskjutet uttag skall möjliggöras innebär i viss mån en ökad rörlighet. Det betyder t. ex. att man kan göra halvt förtida uttag två à tre år före 65 års ålder och efter uppnående av denna ålder endast ta ut halv pension under ett par år och då tjäna in den tidigare reduceringen för att sedan få en oreducerad full pension.

Emellertid synes det behövas någon möjlighet att individuellt eller för grupper med särskilt pressande arbete ge möjlighet att reducera arbetsinsatsen och för den därmed förlorade arbetsinkomsten ge pensionsutfyllnad. Då jag hyser förståelse för dessa strävanden har jag ej velat motsätta mig det förslag som kommittémajoriteten lagt. Jag tycker dock att förslaget verkar komplicerat i överkant. Det innebär en lagstiftning om uttagande av en speciell arbetsgivaravgift, låt vara blygsam, för all anställd arbetskraft för att av denna avgift bilda en fond från vilken skall utbetalas stimulansbidrag på upp till 50 % av kostnaden för pensionsutfyllnad för arbetstagare som efter 60 års ålder vill reducera arbetsinsatsen till hälften. Förutsättningen för utbetalande av bidrag är att avtal träffats om sådan pensionsordning och att överenskommelse träffats att arbetsgivarna skall betala resten av kostnaderna. Mig förefaller det kunna lösas på ett smidigare och enklare sätt genom att hela frågan löses förhandlingsvägen.

Särskilt yttrande

av experten *Svensson*

Ett gemensamt drag för de på arbetsmarknaden etablerade försäkrings-systemen av typ "industrins tilläggspension för tjänstemän" (ITP), "särskild tilläggspension" (STP), "avtalsgruppsjukförsäkring" (AGS), "tjänstegrupplivförsäkring" (TGL) och "trygghetsförsäkring vid yrkes-skada" (TFY) är att de tillkommit genom fria förhandlingar mellan arbetsmarknadsparterna. Parterna har själva tagit ansvar för systemen både vad gäller utformningen av förmånerna och administrationen. De har gemensamt byggt upp de organ som varit erforderliga för att systemen skall kunna fungera på ett effektivt sätt. Att parterna själva har ett bestämmande inflytande över såväl avtals- och försäkringsvillkor som de organ – Svenska Personal-Pensionskassan (SPP), Försäkringsbolaget Pensionsgaranti (FPG), Pensionsregistreringsinstitutet (PRI), Arbetsmarknadens Försäkringsaktiebolag (AFA), Arbetsmarknadsförsäkringar (AMF) och motsvarande organ på andra sektorer av arbetsmarknaden – som administrerar de olika avtalsförsäkringarna har därvid varit av avgörande betydelse. De nämnda organen står under tillsyn av försäkringsinspektionen. Mellan de olika avtalsförsäkringarna finns "breda kontaktytor" som gör en sammanhållen administration nödvändig. Även för att förenkla rutinerna för företagens uppgiftslämnande och avgiftsbetalning är en sammanhållen administration av avtalsförsäkringarna angelägen. PÅKs förslag om bidrag till på kollektivavtal grundad delpension förutsätter att den avtalade pensionsordningen blivit godkänd av Riksförsäkringsverket (RFV) och handhas av verket och de allmänna försäkringskassorna. Detta innebär att en av avtalsförsäkringarna – delpensioneringen – skulle ryckas bort från komplexet av övriga avtalsförsäkringar med svåröverskådliga konsekvenser för hela avtalssystemet. – Det kan nämnas att undersökningar f. n. pågår om möjligheterna att utvidga avtalsförsäkringarna eller vissa av dem att omfatta även sådana företagare som inte har arbetstagare anställda.

I de pågående avtalsförhandlingarna mellan SAF samt LO och PTK har arbetstagarorganisationerna begärt tvåårsavtal. Därmed utgör anpassningen av STP och AGS resp. ITP till den i fjol beslutade sänkningen av den allmänna pensionsåldern en av förhandlingsfrågorna. Pensioner och kontantlöner skall tas ur samma källa. PÅK presenterar sitt förslag om bidrag från en på arbetsgivaravgifter uppbyggd fond som "stöd och stimulans från det allmännas sida" till på kollektivavtal

grundad delpension. Att lagstifta om en fond skapar inga nya resurser utan är endast ett sätt att *tvunga* parterna att agera på ett visst sätt. Det återstår att göra sannolikt att ett sådant tvång är nödvändigt för att i förhandlingar och inom avtalsförsäkringarnas ram lösa frågan om rörlig pensionsålder.

PÅKs förslag att administrationen av delpensioneringen – för att bidrag från den av RFV förvaltade fonden skall kunna utgå – skall handhas av verket och försäkringskassorna är föranlett av att rätten till delpension – utom i vissa undantagsfall – skall vara beroende av att arbetstagaren "utför arbete på deltid", vilket på något sätt måste kontrolleras. Det finns anledning ifrågasätta om nedtrappning av förvärvsverksamheten till deltidsarbete är ett lämpligt villkor för rätt till delpension, särskilt som kontrollen endast kan avse den verksamhet varifrån rätten till delpension härrör. En delpensionär som "arbetar för mycket" på sin ordinarie arbetsplats, t. ex. då brådskande leveranser skall klaras, riskerar att förlora sin pension under det att den som "extraknacker" på annat håll undgår denna påföljd. Den intygsgivande arbetsgivaren kommer att uppleva sin situation som minst sagt obehaglig. Det kan tilläggas att det sannolikt får anses uteslutet att genom kollektivavtal eller på annat sätt tillförsäkra arbetstagarna "rätt till deltid" från viss ålder. Sådan rätt för den anställde skulle ställa många arbetsgivare, särskilt mindre och medelstora, inför oöverstigligena problem. Vad nu sagts talar för att en på kollektivavtal grundad rätt till delpension inte bör vara beroende av att arbetsinsatsen trappats ned till deltid. En i så måtto "villkorlös" delpension från viss ålder kan uppenbarligen mycket väl administreras av nuvarande organ för avtalspensionering.

Fråga om delpension skall enligt kommitténs förslag handläggas av tjänsteman hos allmän försäkringskassa. Det skulle innebära ett anmärkningsvärt avsteg från vad som är praxis på svensk arbetsmarknad att låta tolkning och tillämpning av kollektivavtal – helt med förbigående av parterna – ankomma på någon som står utanför avtalsförhållandet. Det är nämligen att märka att den föreslagna pensionsnämnden, i vilken arbetsmarknadens organisationer skall vara representerade, endast får befattning med sådana ärenden som tjänstemannen hos försäkringskassan ansett ej kunna bifallas. Den stora mängden av ärenden om delpension skulle alltså komma att avgöras utan något som helst inflytande av de avtalslutande parterna själva. Ett och samma kollektivavtal om delpension skulle i första instans komma att tillämpas av ett stort antal försäkringskassor i landet med risk för oenhetlig praxis. En sådan ordning är inte rimlig. Som anmärkningsvärt framstår också att det av PÅK förutsätts att "Riksförsäkringsverket beredes tillfälle av de avtalslutande parterna att medverka vid utformningen av de för administrationen erforderliga tekniska reglerna". Detta måste i realiteten innebära ett visst inflytande över kollektivavtalets innehåll. Pensionsfrågorna utgör ofta en del av ett helt avtalskomplex. Avtalsförhandlingarna skulle kompliceras ytterligare om uppgörelsen för att bli definitiv skulle behöva godkännas av en intressent utanför avtalsparternas krets.

Sammanfattningsvis anser jag den föreslagna fonden för bidrag till

delpension som en "tvångsstimulans" som inte kan accepteras. Arbetsmarknadsparterna har förutsättningar att lösa frågan om rörlig pensionsålder inom ramen för existerande avtalssystem och med anlitande av de administrativa organ som hittills visat sig kapabla att handha dem anförtrödda uppgifter. Jag anser det beklagligt att föreliggande delbetänkande måste utarbetas under stor tidspress. Kommittén har sålunda av tidsnöd ansett sig icke kunna tillmötesgå en begäran av mig att låta företrädare för SPP, AMF, Kooperationens Pensionsanstalt (KP) m. fl. administratörer av kollektivavtalad tjänstepensionering belysa de problem som är förknippade med olika lösningar av frågan om delpension.

Bilaga Åldrande, hälsa, arbetsförmåga och pensionering

Professor Sven Forssman

Åldrande

Sedan kroppens tillväxt avslutats, börjar en successiv tillbakagång, som brukar sammanfattas i begreppet åldrande. Detta har inte en orsak utan det finns flera orsaker och bidragande faktorer och förloppet är inte helt klarlagt.

Celldelningen minskar eller upphör, så att döda celler inte förnyas. Inom centrala nervsystemet sker ej ens någon ökning av antalet nervceller efter födelsen, men de ökar i storlek, och utvecklas beträffande utskott och kontaktpunkter fram till 20-årsåldern. Efter 20–25-årsåldern minskar antalet nervceller successivt.

Det finns flera andra faktorer än minskningen av cellantalet, som torde spela en roll vid det normala åldrandet. Det har framhållits t. ex. utmattnings av material, såsom minskad elasticitet i vävnader, ansamling av stora molekyler, ursparning av kemiska processer, nedsatt syretillförsel till vissa vävnader, särskilt i hjärnan, nedsatt produktion av hormoner och därmed minskad tillförsel av hormoner till vävnader, minskad retbarhet hos vissa vävnader och organ (sinnesorgan) och ökad permeabilitet hos cellmembraner. Olika faktorerens betydelse för funktionsnedsättning varierar för olika vävnader och organ.

En del av åldrandet är genetiskt betingat och är således styrt av anlagen som finns redan vid födelsen. Därefter kan åldrandet påverkas av miljöfaktorer, t. ex. livsföringen, näringstillförseln och gifter i omgivningen.

Det är naturligtvis ofta inte möjligt att skarpt skilja mellan funktionsnedsättning, orsakad av "fysiologiskt åldrande" och den, orsakad av genomgånga eller pågående sjukdomar. Det torde vara sällsynt att finna funktionsnedsättningar uteslutande orsakade av fysiologiskt åldrande och utan inblandning av sjukdomar. Men även om gränsen i det enskilda fallet kan vara oklar, skall här för överskådlighetens skull göras ett försök att skilja upp de båda avsnitten, det fysiologiska åldrandet och dess inverkan på olika kroppsfunktioner och ålderssjukdomar och deras effekt på arbetsförmåga och hälsotillstånd.

Kroppsfunktioner och ålder

Sedan tillväxten avslutats, då i regel olika kroppsfunktioners maximala prestationsförmåga stigit upp till ett högsta värde, minskar successivt prestationsförmågan med åldern. Tidpunkten för den högsta funktionen och graden av minskning därefter är olika för olika organ och funktioner. De har alla olika "tidtabell".

Den maximala arbetsförmågan och kroppens totala syrgasförbrukning vid kortvarigt tungt arbete är störst omkring 25-årsåldern för att därefter successivt avta, så att den genomsnittliga arbetsförmågan för 50-åriga män är omkring 70 % och vid 70 år omkring 55 % av värdet för 25-åringar.

Minskningen med ökad ålder sker på liknande sätt i muskulaturen men snabbare i rygg- och benmuskler än i hand- och armmuskulatur (jfr. fig. 1).

Blodtryckets genomsnittsvärde ökar efter 20-årsåldern. Lungornas vitalkapacitet avtar successivt efter 30-årsåldern.

Ögonlinsens elasticitet och därmed förmågan att inställa den för syn på nära håll börjar att avta redan från omkring 8-årsåldern och fortsätter sedan till omkring 50-årsåldern, då linsens förmåga att inställas för syn på nära håll helt upphävt. Ögats ljusbehov för att urskilja detaljer ökas med åldern.

Hörseln försämras efter 20-årsåldern, ibland tidigare, framförallt med avseende på förmågan att uppfatta höga toner.

Psykologiska funktioner och ålder

Olika funktioner ha olika "tidtabell". Med tilltagande ålder kommer en nedsatt förmåga att ta emot inkommande informationer, organisera dem och sätta dem i relation till tidigare erfarenhet. Med tilltagande ålder krävs starkare retningar och längre tid för retningarna, för att dessa skall uppfattas. Äldres nedsatta förmåga att arbeta med kontinuerligt hög hastighet, jämfört med yngre, skall särskilt framhållas. Det är härvid inte en nedsatt hastighet av muskelrörelserna utan främst av beslutsfattandet, som kräver mera tid.

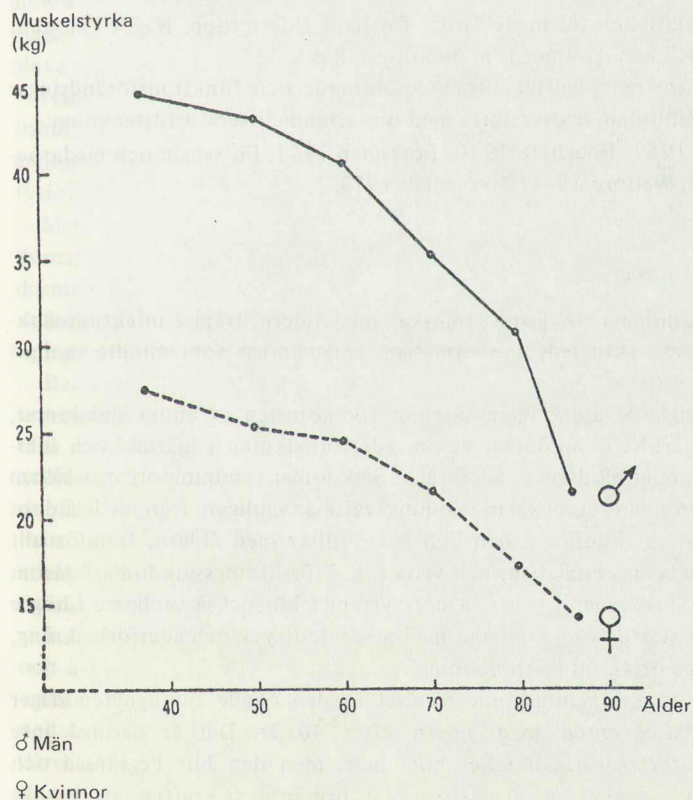
De psykologiska funktioner, som innefattar anpassning till nya situationer, minskar påtagligt med stigande ålder, medan funktioner som är relaterade till tidigare erfarenhet och utnyttjande av redan förvärvade kunskaper i regel förändras föga med åldern.

I svenska undersökningar (Helander 1968) framhålls att resultaten av de psykologiska test, som innefattar problemlösning, ger sämre resultat med stigande ålder liksom att hastigheten avtar. Äldre människor (55- och 65-åringar) får däremot bättre resultat än yngre, när det gäller test som kräver motorisk noggrannhet.

Test som kräver uppmärksamhet och koncentration ger med stigande ålder påtagligt sämre resultat.

Test, som kräver snabb synuppfattning t. ex. av teckningar, och krav på att återge dem omedelbart ger påtagligt sämre resultat med stigande ålder.

Beträffande psykiska förändringar kan särskilt framhållas med åldern minskat närminne och minskad förmåga till associationer i relation till nytt material, medan förmågan till omdöme, ("comprehension, reasoning and judgement") i regel förblir relativt opåverkad ända upp till högre åldrar. Den med åldern nedsatta förmågan att minnas närliggande händelser framkommer särskilt tydligt om man skall erinra sig vissa iakttagelser, medan man samtidigt är sysselsatt med något annat. Det förefaller enligt vissa försök som om en mellanliggande handling särskilt hos äldre i viss utsträckning "blockerar" förmågan att minnas vad som har tilldragit sig kort dessförinnan. Beträffande medelålders och äldre personers förmåga till inläring kan framhållas, att de är mera beroende av god motivation för inläringen än yngre. Äldre behöver för inprägling av nya kunskaper mera tid än yngre och bättre inläringssituation. För att behålla det inpräglade behöver äldre mera tid än yngre efter inpräglingsmomentet. Intelligenstest, som i testningen innefattar tidsbegränsning för besvarande av testuppgifterna, visar ett maximum vid 20 års ålder och därefter med åldern långsamt avtagande testresultat. För intelligenstest, där testningen ej innefattar tidsbegränsning, visar resultaten en mindre minskning med åldern.

Figur 1. Ålder och muskelstyrka (från en fransk undersökning, citerat efter F. Bourlière, *The assessment of biological age in man*, Public Health Papers, no 37 World Health Association, Genève, 1970).

Individuella skillnader och ålder

Det finns en viss variation inom samma åldersgrupp, dvs. omkring medelvärdet för t. ex. muskelstyrka, närminne, motorisk noggrannhet fördelar sig de som å ena sidan har god och mycket god förmåga och å andra sidan de som har låg och mycket låg förmåga. Denna "spridning" ökar med stigande ålder. 65-åringar är således mera olika varandra än t. ex. 25-åringar. Man har framhållit, att medan den allmänna funktionsnedsättningen med stigande ålder i stor utsträckning är konstitutionellt betingad, är den med åldern ökande spridningen i stor utsträckning att hänföra till inflytande av miljöfaktorer. Härvid nämns så olika faktorer som näring, särskilt under barn- och uppväxtåren, utbildning, yrke, anpassning till arbete och familj, genomgångna sjukdomar, användning eller missbruk av gifter såsom alkohol, tobak, sedativa, narkotika och påverkan av gifter i arbetsmiljö eller i samhälle (bilavgaser och andra luftföroreningar, föroreningar eller tillsatser till livsmedel etc.).

I detta sammanhang kan framhållas vad olika faktorer i livsföringen kan betyda för åldrandet av olika funktioner. Aktivitet, såväl psykisk som fysisk, förefaller att förlängsamma den med åldern förenade funktionsminskningen och medverka till att bevara en god funktion medan inaktivitet förefaller att påskynda den.

Att mäta den "biologiska åldern", dvs. kroppens åldrande kan således göras, när det gäller enstaka funktioner, då man sätter den undersöktes värde i relationen till medelvärdet för hans åldersgrupp. Något "allmänt åldersmätt" kan däremot f. n. inte uppställas.

För närmare uppgifter angående åldrande och funktionsförändringar hänvisas till följande översikter med omfattande litteraturförteckning:

Birren 1959, Bourlière 1970, Forssman 1961, Forssman och medarbetare 1969, Welford 1971, Zotterman 1973.

Ålderssjukdomar

Vissa sjukdomars förekomst minskar med åldern, främst infektionssjukdomar. Även akut ledgångsreumatism kan nämnas som mindre vanlig i åldrar över 30.

Med stigande ålder ökar däremot förekomsten av andra sjukdomar, särskilt hjärt-kärl sjukdomar såsom åderförkalkning i hjärtats och hjärnans kärl, högt blodtryck, åderbräck. Sjukdomar i andningsorganen såsom kronisk bronchit, emphysem och lungkräfta är vanligare från medelåldern och uppåt. Sjukdomar i ben och leder tilltar med åldern, framför allt kronisk ledgångsreumatism och vissa s. k. "förslitningssjukdomar" såsom artroser. Sjukdomar i centrala nervsystemet blir också vanligare i högre åldrar, de står delvis i samband med högt blodtryck och åderförkalkning, som kan ge orsak till hjärnblödning.

Såsom ett sammanfattande resultat av den ökade sjukligheten stiger invaliditetsfrekvensen med åldern efter 40 år. Det är därmed inte sagt att arbetsförmågan faller bort helt, men den blir begränsad och det är också vanligt, att arbetsförmågan begränsas så kraftigt, att det blir

svårt att placera människan i lämpligt arbete. Svårigheten med arbetsplacering ökas med stigande ålder, med början vid 40 år och ännu mera efter 60 år.

Trots den medicinska forskningens stora framsteg under de senaste 50 åren, som gjort att medellivslängden ökat i många länder, har den förväntade återstående livslängden efter 50 år förändrats mycket litet. Det är möjligt att man på grund av det naturliga åldrandet, kombinerat med ålderssjukdomar, som åtminstone delvis står i relation till nedsatt motståndskraft och nedsatt reaktionsförmåga i samband med åldersförändringar, inte kan förvänta sig stora förbättringar i den nuvarande situationen beträffande arbetsförmåga, hälsa, sjukdomsförekomst och livslängd hos befolkningen i länder med högstående hälso- och socialvård.

Ålder och arbetsförmåga

Arbetsförmåga hos medelålders och äldre — här avses personer över 45-årsåldern — förändras som följd av åldrande och av genomgångna ålderssjukdomar.

När det gäller arbetsförmåga i praktiskt förvärvsarbete är det främst fem funktioner och deras förändring, som är av betydelse: den nedsatta förmågan att arbeta med hög hastighet eller med andra ord den med åldern ökande långsamheten, nedsättning av synskärpa och hörsselförmåga, nedsatt "närminne" och det förlångsammade inlärandet av komplexa uppgifter, minskningen av muskelstyrkan.

När man bedömer arbetsförmågan i dess helhet och ej enstaka funktioner, förefaller det bl. a. enligt svenska undersökningar, som om genomgångna eller pågående sjukdomar är av större betydelse än det fysiologiska åldrandet enbart.

Med stigande ålder, särskilt efter 50-årsåldern, är det hjärt-kärlsjukdomar och sjukdomar i rörelseapparaten, därav mest ryggsjukdomar, som dominerar som orsak till sjukfrånvaro från arbetet (sjukfrånvaro) och till nedsättning av arbetsförmågan hos dem, som går i arbete (för litteraturuppgifter se Forssman och medarbetare 1969).

Bedömningen av arbetsförmåga i det enskilda fallet måste emellertid ses även i relation till arbetskraven. För t. ex. gruvarbetare, där arbetet ofta ställer stora krav på rygg, ben och leder, är det naturligt, att sjukdomar i rörelseapparaten är den dominerande orsaken till långtids-sjukfrånvaro (mer än 2 mån.) (Jørgensen 1969). För t. ex. industritjänstemän över 60 år var den dominerande orsaken till nedsättning av arbetsförmågan hjärt-kärlsjukdomar (65 %), medan rörelseorganens sjukdomar var av mindre betydelse (10 %) (Forssman 1957).

I flera svenska undersökningar har konstaterats att hos medelålders och äldre personer i arbete förekommer nedsättning av hälsotillstånd och arbetsförmåga och att detta blir allt vanligare med stigande ålder. Lättare nedsättning av arbetsförmåga börjar ofta efter 40-årsåldern och ökar därefter i frekvens. Svårare nedsättning av arbetsförmåga, som kräver särskild omsorgsfull placering i arbetet med hänsyn till arbetskraven, så

att de ej överstiger förmågan, förekommer i viss utsträckning efter 50 år men ökar påtagligt i frekvens efter 60 år. I detta sammanhang bör framhållas, att det förekommer en med åldern ökande tendens att överskatta sin egen hälsa och arbetsförmåga.

Erfarenheten har utvisat, att det trots den med stigande ålder efter 40 år ökande frekvensen av nedsättning av arbetsförmågan är möjligt, att i de flesta fall uppnå en såväl ur arbetsmedicinsk som yrkesmässig synpunkt lämplig arbetsplacering. Detta är möjligt genom framförallt tre åtgärder:

anpassa arbetet (maskiner, ställningar, rörelser etc.) till människan, särskilt till de äldre ("ergonomi för äldre"),
individuell arbetsplacering,
effektiv företagshälsovård.

Vid några svenska undersökningar i företag med välutvecklad företags-hälsovård (för litteratur se Forssman och medarbetare 1969) fann man i åldersgruppen 60–67 år 30–40 % med avsevärt nedsatt allmän arbetsförmåga och nedsatt allmänt hälsotillstånd. Större delen av dessa bedömdes ha god eller acceptabel arbetsanpassning ur medicinsk synpunkt medan omkring 15 % hade otillfredsställande arbetsanpassning och därför borde omplaceras eller förtidspensioneras.

En dansk översikt angående äldre i arbete har nyligen publicerats med likartade resultat (Svane 1974).

Vid de regler för förtidspensionering efter 63 års ålder, som infördes i Sverige år 1971, gäller att endast mindre medicinska arbetshinder krävs för förtidspensionering och att hänsyn skall tas även till den allmänna arbetssituationen på platsen. För åtskilliga av de fall av förtidspensionering, som tillkommit under de senaste fem åren, har endast ett mindre omfattande medicinskt arbetshinder förelegat, men dessa personer har i regel ej haft tillgång till företagshälsovård, ej haft möjlighet till omplacering eller till att arbetssituationen anpassades till den äldre människan. Det gäller ofta personer, för vilka arbetskraven är för stora med hänsyn till den av åldrande och av nedsatt hälsotillstånd minskade arbetsförmågan. Något lämpligt arbete inom branschen har inte funnits att tillgå på orten. Det rör sig då ofta om äldre personer, som sedan lång tid bott i mindre samhällen eller i glesbygder och det torde inte vara rimligt att i sådana fall kräva omskolning och flyttning till annan ort. Arbetstillfällena är i allt större utsträckning att finna i större samhällen, och denna tendens fortsätter med den fortskridande industrialiseringen och urbaniseringen.

De äldres arbetssituation har ytterligare försämrats i anslutning till industrialiseringen och den tekniska utvecklingen, därigenom att vid nytillkomna arbetsprocesser i regel ställs arbetskrav som framförallt passar yngre människor, t. ex. hög arbetshastighet och stor informationsmängd som vid instrumentpaneler. Samtidigt spelar de äldres positiva egenskaper i arbetet såsom långvarig arbetserfarenhet, noggrannhet och precision mindre roll. Om arbetsmetoderna förnyas efter 2–3 år, är en 20-årig erfarenhet snarast till nackdel. Det är ofta svårare att glömma vad

man lärt sig under många år än att lära sig något nytt.

Som positiva arbetsegenskaper hos de äldre brukar man nämna erfarenhet, som ofta kan kompensera åtskilliga av de negativa egenskaperna såsom långsamhet samt ansvarskänsla, lojalitet, noggrannhet, precision, låg korttidsfrånvaro och låg personalomsättning. I den svenska översikten över "arbetskrav och arbetsförmåga hos äldre" finns en förteckning över åtgärder för att anpassa arbetet till äldre. Det finns även särskilda publikationer angående arbetsanpassning och arbetsförändring speciellt för äldre (job redesign for older workers); t. ex. Griew 1965, Marbach 1968, Zotterman 1974.

Ålder och pensionering

Det är i detta sammanhang av intresse att ta del av undersökningar av arbets- och hälsosituationen hos personer i åldern närmast före den traditionella pensionsåldern.

I åtta industriföretag med välutvecklad företagshälsovård läkarundersöktes och införskaffades information beträffande arbetssituationen m. m. för alla män över 60 år och alla kvinnor över 55 år (Forssman 1957). Företagen hade sammanlagt omkring 20 000 anställda, och de äldre undersökta uppgick till något över 1 000 personer, mest män. Även om dessa samtliga var i arbete och åtskilliga, t. ex. 31 % av manliga arbetare och 10 % av manliga tjänstemän omplacerade till mindre krävande arbeten, var frekvensen av nedsatt hälsotillstånd hög och stigande med åldern, för män 57 % i gruppen 60–64 år, 65 % för 65–69 år och 81 % för 70–74 år. Den traditionella pensionsåldern var för män 65–67 år, men det fanns i viss utsträckning möjlighet för dem, som så önskade, att stanna kvar i arbetet efter pensionsåldern. Gruppen män över 60 år utgjordes av 935, varav 294 var 65–69 år och 52 var 70–74 år.

De som stannat kvar efter pensionsåldern utgör sannolikt ett naturligt positivt urval av dem, som har arbetsmotivation och arbetstillfredsställelse, relativt gott hälsotillstånd i relation till åldern och god arbetsanpassning. Sjukfrånvaron hos manliga anställda i åldersgruppen 70–74 år var t. ex. mycket lägre än för gruppen 60–64 och 65–69 år.

Av de manliga anställda framställde flertalet män, 40–65 %, önskemål om att fortsätta sitt nuvarande arbete efter pensionsåldern. Liknande resultat har erhållits vid undersökningar i Danmark (Asmussen och Jörgensen 1966).

Bland personer i arbete över 60-årsåldern finns, enligt vad som framgår av t. ex. Heijbel 1968, en med åldern ökande grupp i storleksordningen omkring 15 %, för vilken en tillfredsställande medicinsk arbetsanpassning är svår att åstadkomma och för vilken förtidspensionering är den ur hälsosynpunkt lämpligaste lösningen.

Nackdelen ur hälsosynpunkt av en plötslig pensionering har framhållits från olika håll. Som exempel kan framhållas erfarenheter från USSR, publicerade i anslutning till den internationella gerontologkongressen i Kiev år 1972 (Shakhbasyan). Vid en plötslig pensionering bortfaller den

under många år invanda fysiska och psykiska aktiviteten, den mänskliga kontakten med arbetskamrater och stimulansen av arbetstillfredsställelse. Det framhålls samtidigt, att 1–3 % av män över 80 år i USSR fortsätter att arbeta. Det betonas även betydelsen av att utnyttja erfarenheten hos äldre specialister, samtidigt som befordringen av yngre dock inte får förhindras.

Enligt erfarenheter från Danmark sker pensioneringen i många fall successivt. Åtskilliga män i åldern 70–74 år och även 75–79 år är fortfarande i arbete, i viss utsträckning med kortare arbetstid (Asmussen och Jörgensen 1966).

I en översikt om pensioneringens hälsoproblem framhåller Lambert (1974) i en WHO-publikation den stora skillnad i livssituationen, som uppkommer vid en plötslig pensionering. Arbetslivet innebär en hög nivå av aktivitet, många mänskliga kontakter i arbetet, utövande av yrkesskicklighet och en tillfredsställande ekonomisk situation, medan pensioneringen medför inaktivitet, behov av att skapa nya kontakter – vilket kan vara svårt – inte någon sysselsättning och en sämre ekonomisk situation. Lambert redovisar försök i fransk industri med en successiv pensionering, där ett företag efter 60-årsåldern har förlängt den betalda semestern per år med 2, 4, 8, 12 resp. 20 veckor till 65 år. De preliminära erfarenheterna är goda.

Harlem (1974) har i en översiktsartikel angående hälsovård för äldre, utarbetad för WHO:s Regionalkontor för Europa, framhållit att invaliditet och effekten av nedsatt hälsotillstånd hos äldre kan bedömas ur flera olika synpunkter; de kan påverka:

1. aktiviteterna i det dagliga livet, såsom förflyttning inom hemmet, påklädning, intagande av föda, toilettbesök, tvättning,
2. sociala aktiviteter, såsom samvaro med familj och andra släktingar,
3. sociala aktiviteter, såsom samvaro i och kontakt med samhällets olika aktiviteter,
4. rekreation och fritidsverksamhet,
5. arbetsförmågan, antingen antingen att arten av arbete måste begränsas (man måste ändra eller byta arbete, då man ej kan utföra samma arbetsprestation som förut) eller mängden av arbete minskas (man orkar t. ex. ej att arbeta heltid utan måste gå över att arbeta halvdag eller några dagar i veckan).

Pensioneringen avser det sistnämnda området, arbetslivet, medan om hälsotillståndet är tillfredsställande och om hälsovård och socialvård är rätt utformade, man som pensionär bör ha möjlighet till full aktivitet inom områdena 1–4. Genom effektiv åldringsvård (hälsovård och lättillgänglig sjukvård) är det betydelsefullt att man så långt det är möjligt förebygger invaliditet hos äldre genom olycksfall eller kroniska sjukdomar, som eljest kan göra de äldre invaliderade alltför beroende av sin omgivning och av långtidsvård.

I detta sammanhang kan det vara av intresse att ta del av nyligen utförda studier i några skandinaviska länder av personer några år efter den traditionella pensionsåldern. En studie av 70-åringar i en större stad

utvisade att de allra flesta var friska och aktiva. Invaliditet ur de ovannämnda synpunkterna 1–4 förekom i mycket ringa utsträckning, 3 % vårdades på sjukhus eller institutioner för långtidsvård och endast 1 % hade svårighet att gå och förflytta sig utan hjälp eller stöd. Omkring 50 % var i så gott hälsotillstånd att de önskade återgå till arbetet, om det varit möjligt, men den normala pensionsåldern var 67 år (citerat efter Harlem 1974).

En serie undersökningar av äldre (personer 60 år och äldre) utförda av det danska socialforskningsinstitutet utvisade relativt gott hälsotillstånd och låg frekvens av invaliditet hos 70-åringar. Först vid 80 års ålder och högre åldrar blir behovet av långtidsvård påtagligt vanligt (Svane 1972).

62-åringarna uppgav på förfrågan vad de kommer att sakna mest efter pensioneringen: "själva arbetet, lönen, känslan av att vara till nytta och att träffa folk i arbetet". Detta motsvarades av likartade uttalanden av något mindre än hälften av manliga pensionärer i åldern 70–74 år (Asmussen och Jörgensen 1966).

Erfarenheter från skandinaviska länder med deras standard av hälsotillstånd hos befolkningen, hälsovård och socialvård utvisar således att hälsotillstånd och social anpassning efter pensioneringen hos 70-åringar är relativt god och "social invalidisering" (synpunkter 1–4 enligt ovan) är mindre vanlig i denna åldersgrupp.

Det har framhållits från flera håll att en plötslig övergång för en person med gott hälsotillstånd och god arbetsförmåga, välanpassad i sitt arbete från ett aktivt arbetsliv med många kontakter till ett pensionärliv, med passivitet, frånvaron av meningsfull sysselsättning och av mänskliga kontakter kan vara ofördelaktigt ur hälsosynpunkt och ibland upplevas som en chock (se t. ex. Lambert 1974). En tidig systematisk förberedelse för pensionering och dess problem har prövats först i USA och England (se t. ex. Heron 1960) och i begränsad omfattning i Sverige. Härigenom kan de äldre i god tid orienteras om problem efter pensioneringen, t. ex. beträffande behov av fysisk och psykisk aktivitet, föda, personlig hygien, bostadsproblem och ekonomiska frågor. De äldres anpassning till livet efter pensioneringen kan därigenom avsevärt underlättas. En systematisk rådgivning i god tid före pensioneringen har även rekommenderats av WHO:s expertkommitté för planering och organisering av åldringsvård (WHO 1974). En bättre anpassning kan dessutom ske, om övergången till pensionering, som i de ovannämnda franska försöken, kan ske successivt.

Vid planering av pensionering måste även beaktas, att åldrandet och därav följande förändringar av fysiologiska och psykologiska funktioner sker mycket individuellt, dvs. mycket olika hos olika människor, senast påpekat bl. a. av Bourlière (1970) och av WHO:s ovannämnda expertkommitté (WHO 1974). En pensionsålder, strängt fixerad till en bestämd ålder, är obiolgisk, och en flexibel pensionsålder inom ett lämpligt åldersområde mera naturligt. Problemet blir då att bedöma den enskilda äldre människans hälsotillstånd, arbetsförmåga, arbetsanpassning etc. Det finns numera flera möjligheter genom moderna medicinska, arbetsmedicinska, socialmedicinska och psykologiska undersökningsmetodiker. Bourlière (1970) har i sin WHO-publikation gjort en sammanställning av

de olika undersökningsmetoder med rekommendation av vad som för detta speciella ändamål kan vara praktiskt att inhämta beträffande sjukhistoria, vad som är väsentligt att veta av familje- och personbakgrund och vad den kliniska undersökningen och laboratorieundersökningen bör omfatta.

Sammanfattning och slutsatser

Åldrande och genomgångna sjukdomar förändrar efter 45-årsåldern successivt hälsotillstånd och arbetsförmåga. Denna process sker mycket individuellt och mycket olika hos olika människor, så att människor av samma åldersgrupp i medelåldern och i högre ålder blir alltmer olika varandra. Efter 60-årsåldern tillkommer ökande svårighet att få en ur hälsosynpunkt tillfredsställande arbetsanpassning. De för vilka en tillfredsställande arbetsanpassning trots ergonomi, individuell placering och företagshälsovård inte kan uppnås i ett modernt industrisamhälle, ökar i frekvens.

Erfarenheter från undersökningar av 70-åringar i de skandinaviska länderna har utvisat, att deras hälsotillstånd och sociala anpassning är relativt god och att "social invaliditet" och behov av institutionell långtidsvård förekommer hos en relativt liten grupp.

Vid fastställande av pensionsålder finns förutom hälsotillstånd, invaliditet och social anpassning åtskilliga andra synpunkter, bl. a. samhälls-ekonomiska och sociala att beakta. Om man enbart tar hänsyn till hälsofrågorna, till allmänmedicinska, socialmedicinska och arbetsmedicinska synpunkter, torde man kunna dra följande slutsatser:

Det vore ur hälsosynpunkt naturligt att införa en flexibel pensionsålder och förlägga den till en period mellan 60 och 70 år, med möjlighet till individuell bedömning så långt detta är möjligt.

Ur hälsosynpunkt torde det vara av värde att bereda dem, som så själva önskar, tillfälle att i någon form, eventuellt på deltid, kvarstanna i arbete, och utnyttja deras erfarenhet dock utan att yngres befordran påverkas. Förutsättningen härför är bl. a. att hälsotillstånd och arbetsförmåga är tillfredsställande för arbetskraven, att en tillfredsställande arbetsanpassning kan ordnas, att det finns arbetsmotivation och arbetstillfredsställelse.

För att underlätta den enskilda människans anpassning till förändringen från arbetsliv till pensionering vore det lämpligt med en systematisk orientering i god tid i förväg om pensioneringens hälsoproblem och sociala problem. Anpassningen till pensioneringen underlättas även om övergången till pensionering kan ske successivt under några år.

Litteraturhänvisning

Asmussen, O. och Jörgensen, E.: De äldres levevilkår, band II, Arbejde og tilbagetrækning, Socialforskningsinstituttets publikation nr 23, København, 1966.

- Birren, J. E.: Handbook of aging and the individual, Univ. Chicago Press 1959.
- Bourlière, F.: The assessment of biological age in man, Public Health Papers no. 37, World Health organization, Geneva, 1970.
- Chebotarev, D. F. och medarb.: The main problems of soviet gerontology, Materials for the IX congress of gerontologists, Kiev, 1972.
- Forssman, S.: Äldre i industrin, Publikationer från Sv. Arbetsgivarefören., Stockholm 1957.
- Forssman, S.: Die Arbeit und der alternde Mensch, Handbuch der gesamten Arbeitsmedizin, Hrsg von Ernst W. Baader, München 1961.
- Forssman, S., Granath, S., Gustavsson, B., Heijbel, C. A., Lundgren, N.: Arbetskrav och arbetsförmåga hos äldre, AI-rapport nr 14, Arbetsmedicinska Institutet, Stockholm, 1969.
- Griew, S.: Job redesign. Empl. of older workers, Series, OECD, Paris, 1965.
- Harlem, G.: The health protection of the elderly, Regional Committee for Europe, World Health Organization, Copenhagen, 1974.
- Heijbel, C.-A.; citerad efter Forssman och medarbetare, 1969.
- Helander, J.: citerad efter S. Forssman, S. Granath, J. Helander, G. Olhagen, 30 år i arbetet, PA-rådet meddel. nr 53, Stockholm, 1968.
- Heron, A.: Ageing and employment, sid. 180 in R. Schilling, Modern trends in occupational health, Butterworth, London, 1960.
- Jørgensen, H.: Rapporter över företagshälsovården vid LKAB:s Kirunaförvaltning 1967 och 1968. LKAB, Kiruna, 1969.
- Lambert, G.: The sooner the better, World Health juni-aug. 1974, sid. 23, World Health Organization, Geneva, 1974.
- Marbach, G.: Job redesign for older workers, Empl. of older workers, Series nr 5, OECD, Paris, 1968.
- Shakhbasyan, G. K.: Physiology and hygiene of labour of older people, Proc. IX intern. congr. of gerontologists, vol. 1, sid 187, Kiev, 1972.
- Svane, O.: Vurderingen av äldres behov for pleje og omsorg, Socialforskningsinstitutets publikationer nr 56, 1972.
- Svane, O.: Äldres problemer i arbejdssituationen, redogörelse nr 3, sid 97, Arbejdsmiljøgruppen, Köpenhamn, 1974.
- Welford, A. T.: Fundamentals of skill, Methuen, London, 1971.
- WHO, Old age — a problem for society as a whole, WHO Chronicle vol. 28, sid. 487, 1974.
- WHO expert committee on planning and organization of geriatric services, WHO techn. report series nr 548, World Health Organization, Geneva, 1974.
- Zotterman, Y. (red): Pensionering och sysselsättning, aktivering äldre, Stockholm 1973.
- Zotterman, Y. (red): Arbetsmiljöns anpassning till människan, Stockholm 1974.

Statens offentliga utredningar 1975

Kronologisk förteckning

1. Demokrati på arbetsplatsen. A.
2. Psalmer och visor. Del 1:1. U.
3. Psalmer och visor. Del 1:2. U.
4. Psalmer och visor. Del 1:3. U.
5. Bättre bosättning för flera. S.
6. Huvudmannaskapet för specialskolan och särskolan. U.
7. Framtida studerandehälsovård. U.
8. Utlandssvenskarnas rösträtt. Ju.
9. Individen och skolan. U.
10. Rörlig pensionsålder. S.

Statens offentliga utredningar 1975

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Utlandssvenskarnas rösträtt. [8]

Socialdepartementet

Bättre bosättning för flera. [5]

Rörlig pensionsålder. [10]

Utbildningsdepartementet

1969 års psalmkommitté. 1. Psalmer och visor. Del 1:1. [2]

2. Psalmer och visor. Del 1:2. [3] 3. Psalmer och visor. Del 1:3.

[4]

Huvudmannaskapet för specialskolan och särskolan. [6]

Framtida studerandehälsovård. [7]

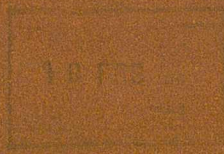
Individen och skolan. [9]

Arbetsmarknadsdepartementet

Demokrati på arbetsplatsen. [1]

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-02220-6